M. BIRŽIŠKOS

SENASIS VILNIAUS UNIVERSITETAS

1579—1842 M.

Vardų ir raštų atranka

VILNIUS ◆ Vilniaus Universiteto leidinys ◆ 1940 M.

SPAUSDINAMA
Vilniaus Universiteto Senatui
1940 m. rugsėjo mėn. 12 d. nutarus.

A D 300

Spaustuvė „Spindulys" Vilnius, Matulevičiaus g-vė Nr. 4, Telef. 1566.

Čia pateikiu savo kursą, 1929 m. pavasarį skaitytą Lietuvos universitete Kaune ir 1940 m. pavasarį Vilniaus universitete. Vilniaus Universiteto Senato pavedamas, 1940 m. balandžio — liepos mėn. jį parengiau spaudai, dar patikrinęs ir biografiškai, ypačiai bibliografiškai, papildęs. Tų pat metų rudenį Senatas dviem atvejais, senajame ir naujajame sąstate, sutiko jį spausdinti Universiteto leidiniu.

Šis mano rašinys nėra išsemiamoji Vilniaus universiteto istorija, tik „vardų ir raštų atranka", kurią teikčiau būsimąjam mūsų universiteto istorikui. Parengiau jį atsižvelgęs į tai, jog Lietuvos visuomenė ligšioliai gavo apie šį universitetą, kad ir plačius, bet tendencingus, jo istorijai skirtus veikalus lenkų kalba arba nerimtus, publicistinius apie jį straipsnius įvairiomis kalbomis — tąja pat lenkų, rusų, dar ir lietuvių kalba. Platūs Bielinskio ar Janovskio veikalai, katrų pirmasis kuone visa reikšmingiausia yra pakartojęs iš Balinskio, o antrasis, kad ir smarkiai Bielinskį iškritikavęs, savo krypties atžvilgiu nė kiek nuo jo nesiskiria, žiūri į Vilniaus universitetą bajoriškai miesčioniškomis akimis ir pro Varšuvoje įgytuosius akinius. Versdamiesi plačia, jų vienų teprieita istorijos medžiaga, jie šališkai ją atrenka ir kai ką net nuslepia. Pav., Bielinskis nėra Vilniuje pastebėjęs nei Daukanto, nei Simano Stanevičios, nei daugelio kitų lietuvių veikėjų ir net Valančių rado tinkamą pasmerkti už jo lietuviškumą; kiek geresnis čia Janovskis, bet irgi nesiteikęs daug ko reikšminga pamatyti. Nenuostabu, jog taip jų apdirbtas Vilniaus universitetas rodomas mums kiek atitrauktas nuo Lietuvos istorijos, permažai išryškina vietinius (lietuviškai gudiškus) jos pradus, kurie šiaip ar taip yra betgi jam svėrę, jo veikloje pasireiškę. Lenkų politikų ir istorikų, Vilniaus zapadno-russkių diejatelių ir pačių lietuvių veikėjų bei publicistų „lenkiškas" Vilniaus universiteto (net XVI—XVIII a. laikotarpio!) nušvietimas neatitinka istorinės tikrovės ir verčia mus labai atsargiai juo verstis.

Ypačiai mūsų akademiniam jaunimui įeinant į senosios Vilniaus akademijos rūmus svarbu yra sau išsiaiškinti, kokia tikrai buvo jos praeitis ir kurios bei kokios jos tradicijos mums tebeturi reikšmės, tebėra mums gyvos. Pateikti apie ją, kad ir sausokų, žinių pluoštą ir aiškiai susieti ją su Lietuvos istorijos savybėmis man rūpėjo savame kurse, rūpi čia ir šiame rašinyje. Nesiimu betgi nuodugniau ją nušviesti nei įremti į platesnius istorijos rėmelius, palikdamas tai, kaip sakiau, būsimiesiems istorikams, kurių gal ir iš savo klausytojų ar skaitytojų sulauksiu. Kam būtų įdomu ar tik prireiktų jau dabar daugiau apie mūsų universitetą pasiskaityti, atkreipiu jo dėmesį į kelis mano rašinius, kurie nušviečia vieną ar kitą vilnietiškos mūsų praeities savybę: Svetimosios kalbos lietuvių rašto istorijoje, Jėzavitų mokyklos teatras Lietuvoje, Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu, Filomatai, filaretai, filadelfistai, ir kitus, suminėtus šio mūsų leidinio literatūros apžvalgoje.

M. Biržiška

1940. X. 27.

Vilniaus Universiteto istorija yra Lietuvos universiteto istorija, griežtai susijusi su savo krašto politiniu, visuomeniniu ir kultūriniu, tad tautiniu, gyvenimu, su jo sėkmėmis ir nesėkmėmis, pakilimais ir puolimais. Daug jaunesnis už lenkų Krokuvos universitetą (įst. 1364, galutinai lietuvio Jogailos 1400 m.) ir kiek už Prūsų vokiečių Karaliaučiaus universitetą (įst. 1544 m.), jis betgi yra senesnis už Estijos švedų-vokiečių-rusų-estų išlaikytą Dorpato-Derpto-Jurjevo-Tartų universitetą (įst. 1632 m.) ir už seniausią Rusijoje Maskvos universitetą (įst. 1755 m.), nekalbant apie visai neseną Latvijos universitetą Rygoje. Su 1940 m. jis įžengė į 362-uosius savo gyvenimo metus, arba, net atskaičius, 1842 m. Rusų vyriausybei universiteto likučius uždarius ir 1919—1922 m. Lietuvai vėl jį atgaivinus, jo istorijoje susidariusį 75 m. plyšį, veikia netoli 300 metų. Nenuostabu, jog jo veidas ir reikšmė įvairiose Lietuvos istorijos gadynėse yra nevienodi.

Vilniaus universiteto istorija gali būti paskirstyta šiais laikotarpiais:

1) *Vilniaus jėzuitų akademija* 1579—1773 m. su a) eksjėzuitinio laikotarpio mokykla 1774—1803 m.

2) *Imperatorinis Vilniaus universitetas* 1803—1832 m. su a) pouniversitetinėmis akademijomis 1832—1842 m.

3) *Atgaivintasis Vilniaus universitetas* nuo 1918—1919 m., pasireiškiąs Kaune Vilniui parengtuoju lietuviškuoju universitetu (nuo 1922 m.) ir 1919—1939 m. Vilniuje veikusiuoju okupaciniu vad. Stepono Batoro lenkiškuoju universitetu, kurio vietą a) nuo 1940 m. užima iš Kauno perkeliamieji fakultetai, galutinai atgaiviną Vilniaus universitetą.

Šį rašinį skiriame tik senajam universitetui, neliesdami atgaivintojo.

I. ACADEMIA ET UNIVERSITAS VILNENSIS.

Akademijos įsteigimas. XVI-ajam amžiui įpusėjus Didžiajai Lietuvos Kunigaikštijai įsteigti aukštąją mokyklą buvo pribrendęs reikalas. Pusantro šimto metų daugiausiai svetimų varomas ramus, bet beveik nesiekiąs lietuvių tautos plačiųjų sluoksnių, tad negilus, paviršutinis Lietuvos krikščioninimo darbas susitinka su Vakarų (daugiausiai vokiečių) ir Pietų (lenkų), net tolimosios Italijos reformacinėmis įtakomis, kurių dėka ir Lietuvoje kyla nepalankus katalikybei tikybinis sambruzdis. Reformaciniam judėjimui Lenkijoje ir Lietuvoje paplitus, jam priešveikti vyskupai šaukiasi talkon Vakaruose tik įgarsėjantį mokytą, sumanų ir energingą jėzuitų ordiną. Pirmas jį pakvietė savo vyskupijon (Braunsbergan) iš Vilniaus vokiečių kilęs Prūsų Varmijos vysk. Stan. Hosius (1564 m.). 1565 m. jis įsikuria Lenkijos mozūrų Pultuske, o 1569 m. ir Lietuvoje.

Dar 1565-66 m. Vilniaus vysk. Valerionas Protasevičius (miręs 1579 m.) susirašinėja su vysk. Hosium jėzuitų kvietimo reikalu, bet tik 1569 m. liepos 5 d. Lietuvos valdovas Žygimantas Augustas garsingame Liublino seime tesutinka leisti jėzuitams atvykti į Vilnių ir patvirtina Vilniaus vysk. jiems namų ir kelių kaimų donaciją, o jau rudenį čion atvyksta, vyskupo iškilmingai pasitinkami, keturi jėzuitai: 1565 m. Vilniuje lankęsis ispanas Pranc. Sunnerius (m. 1580 m.) su čeku Baltazaru Hostovinu (1534—1600 m.) ir vokiečiu Andrium Friese, prie kurių greit prisidėjo ir italas Andrius Boccaccio. Jau tuo metu kalbėdamasis su jėzuitais vysk. Protasevičius sakosi galvojąs ateityje įsteigti akademiją.

Be retų ir nereikšmingų mokyklų prie bažnyčių (Vilniaus katedros ir kitų), Lietuva kitokių mokyklų dar neturėjo. Tik Vilniaus šv. Jono bažnyčios klebonas ispanas Petras Ruiz de Moros (Royzius, miręs 1571 m.), mokytasis 1561 m. Constitu-

tiones ecclesiae mednicensis ir 1563 m. Decisiones Lithuanicae autorius, savo mokykloje auklėjo Romos teisių ir Lietuvos Statuto žinovus teisininkus, bet apie jo mokyklą bemaž nieko nežinoma. Tačiau rimtos savo mokyklos Lietuvos bajorų visuomenė vis griežčiau reikalavo. Ypačiai reikalavo lotyniškos mokyklos, sakydamasi prieš iš Rytų plintančią ir net viešąjame Lietuvos gyvenime (didžiojo kunigaikščio raštinėje ir teismuose) virtusią valstybine rusų-gudų kalbą ir žiūrėdama į lotynų kalbą ne tik kaip į bendrą Vakarų kultūros kraštams bažnyčios, mokslo, literatūros ir viešuomenės kalbą, bet kaip į savo protėvių kalbą, kurios apgedusiąja palikuone laikė savąją (lietuvių) kalbą. Šio įgarsėjusio lietuvių iš romiečių kildinimo (vadin. Romos, arba Palemono, teorija) šalininkai aiškiai čia sakosi. 1550 m. nežinomasis Michalo Lituanus savo veikale De moribus Tartarorum, Lithuanorum et Moschorum labai griežtai pasisako prieš rusų-gudų kalbą ir nusiskundžia: gymnasiis litterariis dolendum caremus. Vilniaus vaitas ir vysk. Protasevičiaus patikėtinis Augustinas Mielecius Rotundus (miręs 1576 m.), dingusios 1560 m. pirmosios Lietuvos istorijos (lotynų kalba) autorius, kituose savo veikaluose, 1564 m. Rozmowa Polaka z Litwinem ir prakalboje į Lietuvos Statuto lotyniškąjį vertimą, griežtai sakosi už lotynų kalbą. Lotynų kalbos mokykloje 1568 m. reikalauja Lietuvos bajorai Gardino seime.

Tokią mokyklą Lietuva gauna 1570 m., kai liepos mėn. atvykę apie 20 Pultusko jėzuitų su mozūru Stan. Varsevicium (lenk. Warszewicki, 1527—1591 m.) priešakyje įsteigia Vilniaus kolegiją, kurios rektorium ordino generolas stato minėtąjį Varsevicių, mums bene Varševičium virtusį, kuriam prorektorium 1573 m. atvyksta kitas mozūras, garsingas lenkų pamokslininkas ir rašytojas Petras Skarga (1532—1611 m.), nuo 1578 m. virtęs kolegijos rektorium, abu biblijos lenkų kalba vertėjo Jokūbo Wujeko (1540—1597 m.) pavaduojamu. Kolegijos gimnazijoje jiems padeda skotas Jonas Hay, čekas Baltazaras Hostovin, slovakas Tomas Zdelarič ir kiti. Nepalankiam jiems Royziui mirus, gavę šv. Jono bažnyčią ir čia plačiai ir energingai veikdami (disputai su evangeliku Andr. Volianu, mirusiu 1610 m., 1572 m. veik. De libertate politica sive civili aut., ir kitais, poleminiai raštai ir t. t.), palaikomi valdovo, 1572 m. testamentu užrašiusiojo jiems Žygimanto Augusto savo biblioteką (pustrečio tūks-

tančio knygų), vyskupo ir kapitulos (1571 m. dovanojo jiems mirusiojo pavyskupio Albino biblioteką), jėzuitai patraukia katalikybėn Radvilas, Chodkevičius ir kitus didikus bei miesto patriciatą (vyskupo brolį Ulrichą Hosių ir kitus) ir iškyla katalikiškos akcijos priešakin.

Tačiau nei Vilniaus vysk. nei jėzuitai neilgai tesitenkino savo gimnazijos 5 klasėmis (infima, grammatica, syntaxis, poetica ir rhetorica), jau 1572 m. pradėdami filosofiją, o 1578 m. net ir teologiją. Artimuose Vakaruose, Karaliaučiaus mieste augąs protestantų universitetas darė lemiamos įtakos Prūsų kraštui, bet ir traukė saviesp kaimynų jaunimą, čia Lenkijos ir Lietuvos; vien gimnazijos mokslu nuo jo įtakos apdrausti krašto nebuvo galima. Jaunojo ordino darbo entuziazmas ir ambicija siekė dar aukščiau save iškelti ir savo įtaką sustiprinti bei pagilinti Lietuvoje, o taip pat patiems išplėsti katalikybės įtaką ne tik gudiškose Lietuvos žemėse, bet ir Maskvos rusuose, o taip pat ir reformacijos apimtuose Prūsuose bei Baltijos kraštuose. Jėzuitams rūpėjo ne tik mokslas pakelti Lietuvoje, Vilniuje rengti kunigai teologai ir pasaulinis bajorų jaunimas mokslinti filosofinėmis ir literatūrinėmis disciplinomis, bet ir įgyti mokslo laipsnių, mokslo disputų ir šiaip akademijos titulo teises, kad Lietuvos jaunimas jų nesiektų kitur, ne tik nekatalikiškose, bet ir net katalikiškose, tos pačios Lenkų Krokuvos, akademijose. Jųjų įtakoje veikiamas vysk. Protasevičius, palaikomas savo koadjutoriaus Jurgio Radvilos, kreipėsi į Steponą Batorą, Lenkijos karalių ir didįjį Lietuvos kunigaikštį, prašydamas pripažinti Vilniaus jėzuitų kolegijai aukštosios mokyklos teises, kokias tuo metu turėjo Krokuvos akademija, kitaip sakant, suteikiant Lietuvai aukštąją mokyklą sulyginti ją tuo atžvilgiu su Lenkija. Taigi jėzuitų sumanymas čia aiškiai atitiko Lietuvos politikų pastangas ir po Liublino unijos išlaikyti valstybinį ir kultūrinį Lietuvos savarankiškumą Lenkijos atžvilgiu. Jų sumanymas atitiko ir paties didžiojo vengro pasiryžimą savo valdomuose kraštuose sutvirtinti ir tiesiog įauklinti pastoviuosius visuomeninės ir valstybinės tvarkos dėsnius ir pradus, kam ypačiai tiko Lietuvos visuomenėje dar neišgaišusios valdžios autoriteto tradicijos, monarchistiniai mokytųjų jėzuitų įsitikinimai ir sistemingoji jųjų veikla.

Vis dėlto bene ištisi metai išėjo, kol 1578 m. liepos 7 d. Batoras tolimosios Ukrainos Lvivo mieste (Leopoli) davė raštą,

kuriuo sutikdamas su vyskupų motyvavimu, jog Vilniaus kolegijai suteikimas tokių teisių, kokias turi aliae universitates et academiae, et specialiter Universitas Cracoviensis, pačiam Magno Ducatui Lithuaniae suteiksiąs multum ornamenti ac utilitatis, į Vilnių pritrauksiąs jaunimą net ex vicinis haereticorum et schismaticorum provinciis ir dargi veiksiąs ad Septentrionem, suteikė vyskupo Protasevičiaus įkurtai kolegijai (a Valeriano episcopo fundato collegio) privilegia universitatis, teisę teikti gradus (laipsnius) seu baccalaureum, seu magistrorum, seu licentiatorum, seu doctorum, tik ne in medicina neque in jure civili, bet in artibus et philosophia ac theologia, atleido studentus (scholasticos) a judicibus ac judiciis tam civilibus quam castrensibus, teisėjais jiems pastatydino kolegijos rektorių, o in rebus majoris momenti — jos kanclerį (vysk. Protasevičių et alios episcopos vilnenses) arba gynėją (defensorem — vysk. Merkelį Giedraitį et alios episcopos Samogitiae).

Išgavęs lviviškę privilegiją, vysk. Protasevičius tuojau (rugpiūčio 25 d.) davė jėzuitams raštą, kuriuo ne tik patvirtino prieš keleris metus savo donacijas jųjų kolegijai, bet ir papildė jas naujomis. 1579 m. kovo mėn. Batorui pirmą kartą į Vilnių atvykus, jėzuitai iškilmingai sutiko jį savo kolegijoje savais ir savo mokinių (vėliau pagarsėjusio Jono Karolio Chodkevičiaus ir kitų) sveikinimais ir gavo iš jo vyskupo donacijų patvirtinimą (balandžio 1 d.). Batoras įsakė savo sekretoriui parašyti akademijos patvirtinimą, kurį šis parengė tai pačiai balandžio 1 d. Tačiau tik lapkričio mėn. iš karo grįžęs į Vilnių jis tebaigė šį dalyką, kai jau to pat vyskupo ir jėzuitų generolo rūpesniu popiežiaus Grigaliaus XIII spalių 29 d. buvo duota bulė (Institutio universitatis studii generalis diversarum scientiarum), kuria in Civitate Vilnensi leista jėzuitams vesti Studium generale Theologiae ir, jei bus reikalinga, Artium Liberalium et Philosophiae su visomis universitetinėmis privilegijomis, teikiamomis pačiai mokyklai ir jos rectori, cancellario, magistris, doctoribus, praeceptoribus, scholaribus, bidellis, nuntiis et aliis officialibus. Akademijos patvirtinimas nusitęsė ligi rudens, greičiausia, ne tik sugaišus Batorui dėl karo žygių, kuriems vadovauti jis buvo iš Vilniaus išvykęs, bet ir Lietuvos diduomenės nekatalikiškajai daliai aiškiai nusistatant ir pasisakant prieš aukštosios mokyklos pavedimą jėzuitams. Yra žinia, jog Lietuvos kancleriui ir

Vilniaus vaivadai Mikalojui Radvilai nesutikus Batoro patvirtinimo antspauduoti, Batoras privertė tai padaryti pakanclerį Trakų kastelioną Eustaką Valavičių, pabaidęs atimsiąs iš jo antspaudą. Liudytojais įrašydino vyriausius Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos didikus — tuos pačius Radvilą ir Valavičių, Chcdkevičių, Sapiehą ir kitus.

Nors dar 1585 m. vasario 23 d. Batoras dar kartą Vilniaus akademiją gavo tvirtinti Varšuvoje bendrame lenkų ir lietuvių seime, bet jau 1579 m. kolegija ėmė keltis akademija, pradėdama šį savo istorijos naują laikotarpį iškilminguoju padėkos Batorui aktu, surengtu šv. Jono bažnyčioje, nuo šiol vadinamoje jau akademine. Jėzuitų vadovybė jos rektorium pastatė energingąjį Petrą Skargą, artimiausiu jo padėjėju portugalą prof. Emanuelį de Vega (1555—1648 m.), 1586 m. De principiis Fidei aut., kuriemdviem stojo talkon profesoriai: ispanas Ant. Arrias, anglas Laurynas Artūras Fauntney, Poznanės lenkas Stan. Grodzicki, anglai Jok. Bosgrave ir Ričardas Singleton ir kiti. Tačiau pats akademijos kūrėjas (fundator) vysk. Protasevičius nebegavo savo kūriniu ilgai džiaugtis, tais pat metais mirdamas Vilniuje gruodžio 31 d.; kiek anksčiau, rugpiūčio 8 d., Romoje pasimirė ir kitas jėzuitų globėjas, jau kardinolas, Stan. Hosius. Tik privilegijomis apdraustai ir gerai aprūpintai akademijai nebebaisi buvo ateitis, juo labiau, jog nei globėjų, nei rėmėjų, nei energingų darbuotojų jai niekad netrūko, nors tekdavo ne kartą patirti vargo ir pavojaus.

Fakultetai. Kuriama Romos jėzuitų kolegijos pavyzdžiu, Vilniaus akademija turėjo 2 fakultetu: 1) filosofijos su 5 (metafizikos, logikos, etikos, matematikos ir istorijos) katedromis bei su parengiamuoju, kiek aukštesniu už gimnazistinį litterae humaniores (senovės kalbų gramatikos, retorikos ir poetikos ir, greičiausia, Vakarų Europos [vokiečių, prancūzų, gal ir kitų] kalbų mokslo) kursu, 2) teologijos su 7 (moralinės bei dogmatinės teologijos, biblijos, homiletikos [rhetorica sacra], kanonų teisės, bažnyčios istorijos ir hebrajų kalbos) katedromis. Išėję filosofijos fakultetą, daugelis ėjo teologijos mokslus, laikomus aukštesniu mokslo laipsniu už filosofijos fakulteto dalykus. Matematika tebuvo einama elementarinė, ir tik į akademijos veikimo pabaigą (1760 m. gudas Jok. Nakcianavičius, 1725—1790 m., Praelectiones mathematicae 1759—1761 m. aut., ir kiti)

ėmė dėstyti aukštąją pritaikomąją matematiką, o ir pakviestieji iš Nancy prancūzų jėzuitai Rossignole ir Fleury kurį laiką (prieš išvykdami Kynuosna) čia mokė. Tačiau fizika buvo dėstoma nuo pat pradžios, architektūra ir teorinė astronomija bent nuo XVII a. (Prūsų vokietis Osvaldas Krüger, 1598—1655 m., su Centuria astronomica 1639 m. [dar 1707 m. Maskvoje išleista rusų kalba Sotnia astronomskaja], Theoremata de oculo 1641 m., Theorecentriae 1644 m. ir kitų veikalų aut. — „saeculi sui Archimedes habitus"). XVIII a. įpusėjus Vilniuje pradėjo ir astronomines observacijas, kai matematikos prof. lietuvio Tomo Žebrauskio (1714—1758 m.) prikalbintos Elzbietos Oginskaitės Puzinienės lėšomis 1753 m. akademija apsirūpino astronomijos observatorija.

Jėzuitų prašomas, 1641 m. spalių 11 d. Vladislovas Vaza suteikė akademijai privilegiją utilitati ac desiderio communi Magni Ducatus Lithuaniae ac vicinarum provinciarum įkurdinti dar 2 fakultetu, teisių (jus canonicum ac civile) ir medicinos. Kanonų teisė buvo dėstoma nuo pat akademijai įsikūrus. 1644 m. Lietuvos kancleriui Kazimierui Leonui Sapiehai suteikus lėšų teisių fakultetui įsteigti, kanonų teisė čion buvo perkelta, o civilinei teisei Sapieha pakvietė Bavarijos vokiečius Simaną Dilgerį ir Joną Jurgį Schauerą, patys jėzuitai — vokietį (pasak kitų — lenką) Aroną Aleksandrą Olizarovių (apie 1618—1659 m.) ir jam talkon pristatė ispaną Benediktą de Soxo (1587—1658 m.). Tuo būdu garsingo Lietuvos Statuto tradicijų krašte atgaivinta dar 1551—1570 m. veikusi Royziaus teisių mokykla. Tačiau neilgam: Sapiehai mirus, o ypačiai 1655 m. dėl rusų invazijos profesoriams iš Vilniaus išbėgiojus, kai kuriems ir nebegrįžus, jėzuitai nedaug teskyrė dėmesio teisių mokslui, tenkindamiesi teologijai grąžinta kanonų teise; civilinę teisę tiek tedėstė, kiek ją lietė kanonų teisės profesoriai. Privilegijos medicinos fakultetui steigti jėzuitai nė nemėgino vykdyti, nors, sako, XVIII a. pradžioje Augustas II Saksas galvojęs apie to fakulteto Vilniuje įkurdinimą.

Akademijos tarptautinė. Taip sutvarkę Vilniaus akademiją kitų savo akademijų pavyzdžiu, Lietuvos jėzuitai ją valdė ir tvarkė savo provincijolo trejiems metams jai skiriamo rektoriaus valdžia, skyrė jai profesorius, imdami ko jiems trūko iš kitų kraštų. Todėl, be minėtųjų jau kitataučių, profesorių ir

rektorių tarpe sutinkami dar vokiečiai Pričkus Bartsch (1549—1609 m.), Justas Rabe (1542—1612 m.), Simanas Berendt (1585—1649 m.), Tomas Klage (lot. Clagius, 1598—1664 m.), Merkelis Schmelling (miręs 1644 m.), Grigas Hintz (miręs 1649 m.), Grigas Schönhoff (miręs 1667 m.), Karolis Kreitz (von Kreitsen, 1607—1660 m.), Andrius Rosenwald (miręs 1667 m.), Mykolas Radau (1617—1687 m.), Andrius (Osvaldo brolis) Krüger (miręs 1718 m.), Jonas Marquart (1641—1719 m.), Jonas Ant. Preuschhoff (1663—1721 m.), Jonas senior (1646—1710 m.) ir Jonas junior (1740 — apie 1780 m.) Drewsai, Tobias Arent (1646—1724 m.), Jonas Brictius (miręs 1710 m.) ir kiti, ispanai Garzias Allabianus (miręs 1624 m.), Mykolas (miręs 1638 m.) ir Jokūbas Ortizai, minėtasis Soxo ir kiti, italas Jonas Andriani (1604—1675 m.), švedai Laurynas Boyer (1563—1619 m.), Morkus Grabenius (miręs 1680 m.) ir kiti, norvegas Laurynas Nicolai (1538—1622 m.), danas Ageisonas Gorgonius (XVII a.), belgas Jonas Lans (miręs 1591 m.), ir kiti. Žinoma, Lenkija su savo provincijomis, ypačiai artimoji Lietuvai Mozūrija, buvo gausingai atstovaujama Vilniaus jėzuitų profesūroje: Simanas Gossius (1568—1610 m.), Martynas Lascius (1551—1615 m.), Tomas Fabricius (miręs 1639 m.), Jokūbas Olszewski (1587—1634 m.), Laurynas Bartilius (miręs 1635 m.), Matas Bembus (1567—1645 m.), Simanas Ugniewski (1584—1647 m.), Mikalojus Białkowski (1609—1659 m.), Jonas Chądzyński (miręs 1660 m.), Stanislovas Kosiński (1587—1657 m.), Zacharias Modzelewski (miręs 1706 m.), Motiejus Miluński (1645—1719 m.), Tomas Łącki (1661—1729 m.), Martynas Bystrzycki (1692—1754 m.) ir kiti. Net tolimasis rusinų kraštas, dabar Vakarų Ukraina vadinamas, davė Vilniui savo atstovus: Martynas Laterna (1553—1598 m.), Valentas Fabricius (tikriau Kovalski Groza, 1563—1626 m.), Jonas Alandus (1590—1641 m.), Benediktas Povilas Boym (1630—1670 m.), Jonas Korman (miręs 1686 m.) ir kiti. Daugelis tųjų profesorių tik kurį laiką Vilniuje tesidarbavo, ordino vyriausybės lengvai keldinami ir į kitų kraštų mokyklas, bet kiti dirbo Lietuvoje ligi pat mirties, gerai jausdamiesi lotyniškoje akademijos kultūroje, net pamylėję savo gyvenamąjį miestą ir kraštą.

Tarptautinę randame ir Vilniaus akademijos studentų tarpe, apie kurią galime spręsti kad ir iš šių pavyzdžių: 1589 m. Žy-

gimantui Vazai Vilniun atvykus, akademija pagerbia jį studentų pasveikinimais (gratulationes) devyniomis kalbomis, ne tik čia išmoktomis lotynų, graikų ir hebrajų, bet ir savo gimtomis Vakarų Europos ispanų, italų, prancūzų, vokiečių, dar lenkų, na, žinoma, ir vietine lietuvių kalba. 1604 m. iškilmėse šv. Kazimiero garbei jėzuitai išleido eilėraščių rinkinį lotynų ir graikų kalbomis, parūpintą 84 akademijos moksleivių, kurių pusė buvo kitataučiai, kaip štai Kydius Danus, Niurhenus Svecus, Haldorus Norvegus, Diza Scotus, Laurentius Gothus, Colupedius Pomeranus, Salicaeus Hungarus, Albertinus Italus, Lansedius Livones ir kiti. 1648 m. Vladislovas Žygimantaitis pasitinkamas akademijos studentų net 18 kalbų (Ver Lukiscanum) — lotynų, graikų, prancūzų, italų, ispanų, vokiečių, flamų, senaslavių, čekų, lenkų, gudų, lietuvių, latvių, vengrų, anglų, skotų, airių ir syrų kalbomis. Visų tų kalbų atstovai mokėsi Vilniaus akademijoje.

Tad ne tik bažnyčios ir mokslo kultūros reikalui, bet ir tarptautinei savo akademijos bendruomenei — tiek profesorių, tiek ir studentų atžvilgiu — aprūpinti jėzuitai įvedė čia lotynų kalbą ir griežtai jos laikėsi. Tai buvo kiaurai lotyniškoji akademija. Kai kurie istorikai (lenkų politikai) tuo net nusiskundžia, kaltindami juos trukdžius plisti iš Lenkijos Lietuvon lenkų kalbai ir kultūrai. Reikšminga, jog per 200 metų akademijai veikiant tik vienas jos profesorius tesusidomėjo lenkų kalba; tai buvo minėtasis jau ispanas de Soxo, 1636 m. išleidęs Praecepta grammaticae linguae polonicae. Dar 1800 ir 1802 m. buvęs akademijos auklėtinis garsusis astronomas Počobutas, Aukštosios Vilniaus Mokyklos rektorius, piktinosi kai kuriems mokslininkams ėmus lenkiškai rašyti mokslo veikalus. Taip pat pirmasis akademijos rektorius, lenkų literatūroje taip įgarsėjęs Skarga 1577 m. savo knygoje O jedności Kościoła Bożego, be graikų ir lotynų kalbos, mokslo reikalams kitokių kalbų nepripažino: „Dar niekur nebuvo ir nebus tokios akademijos ar kolegijos, kurioje teologija, filosofija ir kiti laisvieji (wyzwolone) mokslai būtų mokomi ir suprantami kuria kita kalba".

Lietuviškieji pradai. Tačiau klaidinga būtų manyti, jog Vilniaus akademijoje bus buvusi ir veikusi tik kosmopolitinė kryptis. Pati lotynų kalba, kaip žinoma, lietuvių diduomenei ir bajorijai buvo miela, jiems kildinant save iš romėnų — laikoma

ne vien bendra mokslo ir kultūros kalba, bet ir sava, iš protėvių paveldėta, per amžius „pagedusios" ir sodžiaus miniose telikusios lietuvių kalbos motina. Su tuo susijusios vad. Palemono kilmės tradicijos jėzuitų uoliai buvo palaikomos ir siejamos su tikrąja Lietuvos istorija. Jųjų mėgiamose procesijose ir kitokiose bažnytinėse iškilmėse (pompae) su sveikinimais, prakalbomis ir vaidinimais didelį vaidmenį vaidino kolegijos ir net akademijos jaunimas, kuris vaidino ir vad. mokyklinį teatrą; kai jo profesoriai kreipdavosi į jį ar šiaip jį minėjo pompoms ir vaidinimams skirtuose savo raštuose, jis buvo vadinamas juventus palaemonia ir net juventus gediminia. Vaidinimams imdami bažnyčios ar šiaip visuotinosios istorijos temų, Vilniaus jėzuitai nesikratė ir Lietuvos istorijos, pav., 1683 m. Vilna sedes ducum metropolis Lithuaniae, 1688 m. Pacis foedera hospitali super mensa ducali sanguine Volstinici Magni Ducis Lithuaniae, 1751 m. Witenes ir kiti.

Atvykdami į Vilnių iš Lenkijos ir įvairių Vakarų bei Šiaurės Europos kraštų, jėzuitai degte degė apaštalavimo užsidegimu įvairiatikybėje, įvairiatautėje Lietuvoje, kurią jie kartais prilygindavo nežinomai, paslaptingai Indijai su įdomiais, mažai dar krikščionių tikybos tepaliestais sodiečiais lietuviais priešakyje. Dar XVI a. pabaigoje atkreipęs dėmesį į tai, jog Lietuvai trūksta kunigų, o jei ir yra, šie lietuviams nėra naudingi, nemokėdami jųjų kalbos (ob ignorantiam vulgaris lithuanici sermonis), tam trūkumui pašalinti popiežiaus Klemenso VIII legatas Aleksandras Comuleus 1595 m. gruodžio 22 d. įsteigdino Vilniaus kunigų seminariją, kurioje mokytųs ne kas kitas, tiktai lietuviai, ir prikeldino dar vysk. Protasevičiaus įsteigtą kolegijos (akademijos) vad. Valeriono bursą, taip pat rašydamas jai sąlygą, kad joje gyventų tiktai lietuviai (certus numerus Lithuanorum, non autem alterius gentii) ir jų prefektas tebūtų tik lietuvis; abi įstaigos buvo pavestos jėzuitų kolegijos žiniai. Dar aiškiau lietuvių kalbos reikalai Vilniuje buvo aprūpinti, kai, 1614 m. ten atvykusiam jėzutų vizitatoriui Jonui Argentui iškėlus ne tik lietuvių, bet ir latvių bei estų kalbų reikalą seminarijai (necessaria lingua Lithuanica, Lothavica, Esthonica), apie 1620 m. tų kalbų katedros akademijoje buvo įsteigtos, kurių lietuviškoji, žinoma, ypačiai buvo čia svarbi. Latvių ir estų bene bus vienintėlis mokąs latvis Jurgis Elgeris (1585 —

1672 m.), parašęs ir Vilniuje išspausdinęs Dictionarium polono-latino-lothavicum 1683 m., Evangelia e latino in lothavicum idioma translata 1672 m. ir kitus raštus latvių kalba, nebe Vilniuje Institutiones oestonicae catholicae 1623 m. Lietuvių kalbą, be abejo, dėstė garsusis Konstantinas Širvydas (1564—1631 m.), biblijos prof. ir akademinės šv. Jono bažnyčios pamokslininkas lietuvių ir lenkų kalbomis, 1629 m. išspausdinęs susilaukusį kelių leidimų lotynų—lenkų—lietuvių žodyną Dictionarium trium linguarum in usum studiosae juventutis, 1629—1644 m. lietuviškųjų ir lenkiškųjų pamokslų knygą Punktay sakimu; gal bus jis apie 1630 m. parašęs ir nebeaptinkamą Clavis linguae lithuanicae. Šv. Jono bažnyčioje visą savo Vilniuje buvimo metą jėzuitai sakė lietuviškus pamokslus, ir daugelio tųjų pamokslininkų pavardės yra žinomos. Bene reikšmingiausias jųjų, po Širvydo, šiojo mokinys ir bičiulis Jonas Joknavičius (1588—1668 m.), daugelio tikybinių raštų lietuvių, lenkų ir lotynų kalbomis autorius, kai kieno spėjimu bus parūpinęs ir 1737 m. teišleistą lietuvių kalbos gramatiką Universitas linguarum Lithuaniae, kurios leidimą akademija laikė in obsequium Zelosorum Neo-Palaemonum ordinata, tad greta Širvydo žodyno akademijos jaunimui skiriamą. Sakė lietuviškus pamokslus ir žinomasis Jonas Pošakauskis (Poškus?) XVIII a. Ir šiaip jau akademinė jėzuitų spaustuvė aprūpindavo lietuvius raštais jųjų kalba, vidutiniškai, po knygą kas keleri metai.

Lietuviškoji akademijos kryptis ypačiai XVII a. ir iš dalies dar XVIII a. gavo reikštis, kai rektorių ir profesorių tarpe iškyla lietuviai (aukštaičiai ir žemaičiai), praskiedžiami kiek gudų, ukrainiečių ir lenkų (Lietuvos akademija gavo čia aptarnauti ir tų tautų jaunimą, kurį jėzuitai tam parengdavo savo kolegijose, bet aukštąjam mokslui, be vilniškės akademijos, visoje Lietuvos—Lenkijos valstybėje daugiau mokyklų jie neturėjo), bet vis rečiau kitų tautybių žmonių. Bene pirmas lietuvis („iš tėvų žemaičių") rektorius bus Jonas Gruževskis (miręs 1646 m.); kiti rektoriai lietuviai — Albertas ir Kazimieras Kojelavičiai, Mykolas Ginkevičius (1594—1663 m.), Danielius Butvilas (1585—1682 m.), Stanislovas Tupikas (1612—1682 m.) ir kiti, XVIII a. Kristupas Limantas, Kristupas Garšvila (miręs 1721 m.), Vladislovas Daukša, Kazimieras Vazgirdas ir kiti. Nesunku šis sąrašas papildyti dar profesoriais, kurie šaltiniuose aiškiai ro-

domi lietuviais: XVII a. Valentas Skovydas, Žygimantas Liauksminas (1596—1670 m.), Jonas Jurgis Andreikevičius (Gintovskis, 1609—1674 m.), Jeronimas Eitminas (1641—1707 m.), Pranciškus Einaravičius (1664—1714 m.), Martynas Rudalskis (1662—1726 m.), Dominikas Rudnickis (miręs 1739 m.), Petras (1662—1717 m.) ir Steponas (1667—1738 m.) Puzinai, Antanas Aloyzas Mištautas (1685—1740 m.), Adomas Minkevičius (1684—1740 m.), Ignas Chodzka (1724 — po 1773 m.), Adomas Abrahamavičius (1710—1780 m.), Juozapas Baka (1707—1780 m.), Karolis Virvyčius (1717—1793 m.), Milikantas Pranciškus Norvaiša (1742—1820 m.) ir daugybė kitų, kurie akademijos istorikų kildinami iš Lietuvos, dažnai iš paties Vilniaus, bet kurių lietuvybė nėra jų aiškiai parodoma.

Ypačiai minėtini čia trys broliai profesoriai Kojelavičiai, kilę iš pakaunės Vijukų ir 1642 m. įsteigę Kaune jėzuitų kolegiją. Vyriausias jųjų Albertas (1609—1677 m.) pagarsėjo Historiae Lithuanae 2 t. 1650—1669 m., Miscellanea rerum 1650 m., Fasti Radiviliani 1653 m., rankraštyje likusiuoju Lietuvos bajorų herbynu lotynų kalba Nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lithuaniae ir 1898 m. teisspausdintu Compendium (Herbarz rycerstwa W. Ks. Litewskiego); antrasis, Kazimieras (1617—1674 m.), pasireiškė veik. Institutiones rhetoricae 1645 m., Sacer orator 1668 m. (VI leid. 1754 m.), Tacito kronikos vertimu lenkų kalba; jauniausias, Petras (apie 1620 — apie 1660 m.), kaip rodos, nieko nespausdino, tik rankraščiuose likę jo 1637—1651 m. elogijos į Vilniaus vyskupus.

Per keliasdešimt metų lotyniškoji akademija taip lietuviškai pulsavo, jog net iš Lenkijos atvykęs mozūras, tiesa, čia jos mokslus išėjęs ir dėstęs, o prieš tai kurį laiką Kražių kolegijoje žemaičius mokęs Motiejus Kazimieras Sarbievius (lenk. Sarbiewski, 1595—1640 m.), savo lotyniškomis Lirica plačiai išgarsėjęs visoje, labiausiai jėzuitų išmokslintoje, Vakarų Europoje, labiau joje Lietuvą ir jos žmones apdainuoja, negu Lenkiją, ir pačių lenkų pripažįstama, jog jo kūryba labiau lietuviškai, negu lenkiškai yra nuspalvinta; XIX a. pradžios žemaičių patriotų tarpe net buvo laikiusis tradicija Kražiuose jį kadaise lietuviškai ąžuoluose eilėraščius rašius. Tad ir galima čia, bent XVII a. didžiąjai daliai, pakartoti kas kita proga apie Vilniaus Akademiją mūsų jau yra pasakyta: „Lietuvos dvasia nesulai-

komai prasiverž由avo čia aikštėn ir reiškėsi kur kas reikšmingiau, negu, pavyzdžiui, lenkiškoji tuometinėje Krokuvos akademijoje".

Čia dar reikia pažymėti, jog skirta labiausiai Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos reikalams aprūpinti akademija ne tik lietuvių, bet ir tos pat kunigaikštijos gudų bajorus įtraukė savo mokslo įtakos sritin. Tiesa, aiškiau už juos tautiškai nusistatę lietuviai akademijoje aiškiau ir svariau pasireiškė, o gudai nieko gudiško čia neįnešė, patys ne kartą eidami lietuvių vardu, vis dėlto akademiniam mokslui labiau ar mažiau buvo reikšmingi: XVII a. Mikalojus Kmicic (apie 1600—1632 m.), Andrius Zienkievič (1605—1687 m.), Elias Dovnarovič (1606—1669 m.), Kazimieras Bielski (1651—1709 m.) ir kiti, o ypačiai XVIII a. Jurgis Baršč (1677—1743 m.), Jonas ir Kaz. Jurahos (m. po 1755 m.), Aleksandras Voižbun (1726—1765 m.), Kaz. Aloyzas Holovka (1719 — apie 1770 m.), Pranc. Kruševski (1708 — apie 1780 m.), Pranc. Paprocki (1723 — apie 1780 m.), Jonas Korsak (1703—1789 m.) ir kiti. Pažymėtina dar, jog bent XVI a. pabaigoj ir XVII a. pradžioj kai kurie akademijos profesoriai dėstė teologiją gudams ir rusinams (ukrainiečiams) jųjų kalba. Bent žinomos tokios Fabriciaus Grozos paskaitos būsimiesiems gudų ir ukrainiečių bažnyčios veikėjams ir rašytojams Meleciui Smotryckiui, Juozapotui Kuncevičiui, Lazariui Baranavičiui ir kitiems. Gudams ir ukrainiečiams (labiausiai nuo pusės XVII a. ir ypač nuo 1773 m., jau bazilionų rankose) čia buvo dar reikšminga 1582 m. popiežiaus Grigaliaus XIII Vilniuje įsteigtoji bažnytinei unijai skleisti seminarija su 20 klierikų, vadinamasis Popiežiaus aliumnatas (alumnatus papalis, seminarium pontificium), vadovaujamas universiteto jėzuitų (Jono Joknavičiaus, Osvaldo Krügerio, Kazimiero Kojelavičiaus, Gabrieliaus Šimkevičiaus, Vladislovo Daukšos ir kitų), bet ir čia, turint galvoje kunigų darbą Lietuvoje ir Latvijoje, pirmenybę teikė kandidatams, mokantiems lietuvių ar latvių kalbą, tik buvo čia ligi XVII a. pusės dar švedų, anglų, vokiečių, danų, estų, chorvatų, vengrų, net totorių ir kitų.

Akademinis mokslas ir raštija. Vilniaus akademija buvo jėzuitų akademija visomis tų laikų jųjų mokytumo savybėmis. Nepralšokdama gal tuo atžvilgiu kitų jųjų akademijų, ji betgi savo mokslo srityje, tai daugiausiai teologijos bei kitose, ypačiai

bažnyčiai reikalingose mokslo šakose, turėdavo ne kartą reikšmingų tųjų šakų atstovų, kurių kiti savo darbais ir svetur (kitose jėzuitų akademijose) įgarsėdavo, o daugumas savo veikalais ir kūriniais sudarė bemaž visą tuometinės katalikiškosios Lietuvos raštiją. Svarbiausius lietuviškus ir lituanistinius raštus jau paminėję, suminėkime dar reikšmingiausius darbuotojus ir jųjų raštus lotynų ir lenkų kalbomis, kiek juos galime išskirti iš kitų tarpo, atsiremdami tiek pačiais raštais, tiek jųjų įvertinimu pačių jėzuitų istoriografijoje, mūsų čia atsargiai tesekamu. Nepamirškime tačiau, kad daugelis Vilniaus akademijos jėzuitų gavo prieš tai ar paskui dirbti įvairiose Lenkijos kolegijose ar šiaip už Lietuvos sienų, ir iš viso dirbo ne tik Lietuvai, bet ir Lenkijai, tad ypačiai lenkiškieji jųjų raštai ne kartą labiau aptarnaudavo Lenkiją, negu Lietuvą, tik XVIII a. labiau nusileidžiančią kunigiškai bajoriškai Lenkijos kultūrai, lenkėjančią kunigų ir bajorų sluoksniuose.

Filosofijai čia buvo skiriamas trijų metų kursas: pirmaisiais buvo dėstoma logika, antraisiais Aristotelio knygos, trečiaisiais psichologija ir metafizika. Toje srityje minėtini: XVI a. Martynas Smiglecius (lenk. Śmiglecki, 1572—1618 m.) išgarsėjo savo Logica 2 t. 1618 m., per 1.500 pusl., populiaria Anglijos ir Prancūzijos jėzuitų mokyklose, išleisdamas dar reikšmingą ekonominį veikalą O lichwie 1596 m. (VII leidimas 1640 m.), be to, įvairius disputus ir polemikas su evangelikais ir arionais; minskietis Lukas Zaluskis (1604—1676 m.) 1640 m. išleido Compendium totius philosophiae; Adomas Krasnodębski (miręs 1701 m.) Philosophia Aristotelis explicata 1678 m., apie 1.000 pusl.; minėtasis Albertas Kojelavičius — Compendium Eticis Aristotelicae 1645 m.; mozūras Vaitiekus Tilcovius (lenk. Tylkowski, 1629—1695 m.) išleido per 60 veikalų, kurie jėzuitų ypačiai buvo branginami ir daugelyje šalių jų buvo verčiami įvairiomis kalbomis: Philosophia curiosa 1669 m., apie 3.500 pusl., Soliloquia christiana 1686 m. (daug leidimų), per 1.000 pusl. (dar 1762 m. išversta vokiečių kalba), De arte sanctitatis 1674 m. (daug leidimų), Breviarium concionatorium pro omnibus 1685 m. (daug leidimų), Problemata sacra 2 t. 1688 m., apie 900 pusl., Exercitia spiritualia 1693 m. (daug leidimų), Physica curiosa 1669 m. (daug leidimų), Meteorologia curiosa 1669 m., Arithmetica curiosa 1698 m. (daug leidimų), Geometria curiosa 1691 m., As-

tronomia curiosa 1694 m., De re agraria 1691 m. ir kiti veikalai, kaip matome, ne tik iš filosofijos, bet ir iš teologijos, matematikos, net agronomijos srities; lietuvis Jonas Aloyzas Kulieša (1660—1706 m.) su Philosophia peripatetica 2 t. 1749 m. XVIII a. kitas lietuvis Benediktas Dobševičius (1722 — apie 1730 m.) savo Praelectiones logicae 1761 m., apie 600 pusl., skiria jau ir Bakonui, Cartesiui, Lockei ir kitiems naujosios filosofijos stulpams; ta pat kryptimi eina ir Ant. Vernei, 1766 m. išleisdamas De re logica (libri sex).

Daugybėje teologų bene labiausiai tenka išskirti dogmatikai minėtasis XVI a. Skarga su savo septynių ir dvylikos sakramentų aiškinimais bei pamokslais apie juos lotynų ir lenkų kalbomis (Artes duodecim sacramentariorum 1582 m., Siedem filarów 1582 m., Kazanie o siedmiu sakramentach 1618 m.), veikalu Pro sacratissima Eucharistia 1576 m., o jedności Kościoła Bożego 1577 m. ir kitais; taip pat minėtasis Rabe su De summo et uno Gubernatore ac Pastore 1586 m., per 400 pusl. ir kiti; minėtasis XVII a. de Vega su veik. De vero et unico primatu 1630 m.; minėtasis Kulieša su pomirtiniu veikalu Wiara prawosławna 2 t. 1704 m., apie 1.200 pusl. XVIII a. darbštusis lietuvis Pošakauskis su veik. Nauka katolicka 6 t. 1736—1740 m., Historya luterska 1745 m., 638 pusl., Kontrowersya przeciw Kalwinom 5 t. 1746 m., Historya kalwińska 3 t. 1747—1749 m., ir kiti. Moralistai: XVI a. Mikalojus Lancicius (lenk. Łęczycki, 1574 m. Nesvyžiuje — 1653 m. Kaune) su veik. Opuscula spiritualia 2 t. 1630 m., apie 1.800 pusl. (II leid. 1724 m.) ir kitais, kai kuriais išverstais prancūzų ir vokiečių kalbomis; XVII a. minėtasis Gruževskis su veik. Ultima et maxima hominis mutatio sivę de mystica cum Deo unione 2 t. 1641—1644 m., per 1.300 pusl.; XVIII a. Jonas Drews (senior) su veik. Breviarium asceticum 4 t. 1700 m. per 1.200 pusl. ir kiti.

Vilniaus teologų darbai buvo branginami teologų ir už Lietuvos sienų, taigi Lenkijoje ir Vakaruose, bet ypačiai buvo populiarūs Vilniaus akademijos pamokslininkai, pradedant XVI a. didžiuoju Skarga, labiausiai išgarsėjusiu vadinamaisiais seiminiais pamokslais (Lietuvos ir Lenkijos bajorų seimuose), XVII—XVIII a. užviešpatavę Lietuvos sakykloje ir nustatę jai savąją kryptį, daugkam jųjų nusileidžiant panegirizmo ir makaronizmo linkui. Vis dėlto netrūksta čia ne tik iškalbingų, bet ir

reikšmingų katalikiškojo žodžio sakytojų ir sakymo mokytojų (retorikų). XVII a. minėtasis Bembus su Pastor vigilans sive ars regendi animas 1618 m., Bellator christianus 1617 m., Wizerunek szlachcica prawdziwego 1629 m. ir kt. Minėtieji Sarbievius, Širvydas, Kaz. Kojelavičius, Tilcovius, Liauksminas (su Theologia ecclesiastica 1675 m., apie 500 pusl., Praxis oratoria et praecepta artis rhetoricae 1658 m., IV leid. 1690, Demonstratio Ecclesiae Catholicae 1643 m., III leid. 1648 m., Ars et praxis musicae 1668 m.), Radau (Orator extemporaneus, seu artis oratoriae breviarium bipartitum 1655 m., apie 500 pusl.), Baltazaras Danquart (miręs 1712 m.) su veik. Breve directorium concionatoris apostolici 3 t. 1692—1699 m. Čia ir Kristupas Losievskis (miręs 1712 m.) su Plinius Palaemonicus magnus e lithuana societate orator 1711 m. XVIII a. dar minėtasis Abrahamavičius su Kazania niedzielne 2 t. 1753 m., apie 1.200 pusl., Juozas Pažovskis (1721—1790 m.) su Kazania niedzielne 2 t. 1778 m., per 1.000 pusl., Laurynas Ridzevskis (1716—1765 m.) su Kazania świąteczne 1768 m., apie 400 pusl. ir Kazania przygodne 1768 m., apie 300 pusl. Šiaip XVIII a. (tik ir XVII a. randame Mykolo Ginkevičiaus Recepta z nieba 1646 m.) dažnai ne tik barokinio, bet ir rokokinio stiliaus, vivingrinio turinio ir formos įvairių pamokslininkų bombastika à la Klucze od skarbu serdecznego, Latorośl z jagodą swą, Splendor trójzakonnego cienia, Trybut powinnej wdzięczności, Strzemię nieśmiertelnej sławy ir kiti panašūs XVIII a. pamokslai, pataikaują bajorų pūtimuisi ir nesveikai ta kryptimi nustatą ypačiai Vilniaus miesčioniją, pasiekią ir lietuviškąjį sodžių. Čia ir populiarieji tikybinės praktikos raštai, kaip štai XVI a. minėtojo Laternos maldaknygė Harfa duchowna 1583 m., apie 900 pusl., sulaukusi 60 leidimų, XVIII a. Mykolo Olševskio Broma atwerta ing wiecznasti 1753 m. (apie 20 leidimų; lenk. Brama otwarta do wieczności taip pat keli leidimai), tik vysk. Valančiaus tepaniekinta. Taip pat tokie raštai, kaip Vaitiekaus Bystrzonowskio (1699 — apie 1780 m.) įgarsėjusi (12 leidimų), bet dar XVIII a. ne kartą obskurantizmo pavyzdžiu rodoma knygelė Polak sensat w liście, w komplemencie polityk, humanista w dyskursie, w mowach statysta 1733 m., arba vėliau (jau XIX a.) pajuoktas, bet XVIII a. protestų nekėlęs eiliuotinis Juozo Bakos (1707 — apie 1780 m.) kūrinys Uwagi o śmierci niechybnej, wszystkim pospolitej 1766 m.

Teologijos raštais, pamokslais ir kitais veikalais paliesdami ir teisės dalykus, vilniečiai, žinoma, gavo pasireikšti ir kanonų teisės srityje, pav. XVII a. paminėtasis de Soxo su Clavis juris 1648 m., XVIII a, minėtasis Miliunskis su Explanationes juris ecclesiasticae 1705 m., Stan. Sokulskis (1678—1740 m.) su Jus plenum religionis catholicae 1718 m., Aleksandras Bekanovskis (1682—1733 m.) su Questiones theologicae canonico - morales 1732 m., Pranciškus Borovskis (1712— apie 1790 m.) su Mowy za prawem chrystusowem 1776 m. Čia šliejasi ir pasaulietinė teisė, kurios ryškiausiu atstovu Vilniuje buvo Olizarovius su veik. De politica hominum societate 1651 m., ir su ja susiję politiniai bei visuomeniniai dalykai: XVII a. Elijas Daunaravičius (1606—1669 m.) su Homo politicus 1664 m., XVIII a. Dovydas Pilchovskis (1735 Rutkiškėse — 1803 m. Vilniuje) su O poddanych polskich 1788 m. ir Odpowiedź na pytanie 1789 m.

Nors antrasis Vilniaus akademijos rektorius (1581—1584 m.) Jok. Wujek čia baigė versti bibliją lenkų kalba, bet nei jo nei kitų savo raštų čia nespausdino, tik Lenkijoje. Iš viso biblijos dėstymas akademijoje bemaž nėra davęs atatinkamos literatūros, nebent XVIII a. Mart. Brictiaus Questiones exegeticae in Sacram Scripturam 2 t. 1727 m., per 1200 pusl., arba Mart. Kurzenieckio (1705 — apie 1770 m.) Wykład Pisma Starego i Nowego Testamentu 1769 m., 848 pusl. Tačiau bažnyčios istorijai, geografijai ir t. t. Vilniaus akademikai daugiau yra davę, pradedant su Vilniumi už Wujeką labiau surištu Skarga ir jo garsingais Żywoty świętych. Bent XVII a. minėtasis Albertas Kojelavičius išleido De vita et moribus Laurentii Barsilii 1645 m., 240 pusl,, Pamiątka krótka braciej koadjutorów 1673 m., 420 pusl., šv. Pranciškaus Kajetono gyvenimo vertinimą iš italų lenkų kalba 1645 m. ir Alfonso Rodriguezo iš ispanų lotynų kalba 1656 m. XVIII m. minėtasis Mištautas išleido Historia Illustrissimae domus Sapiehanae 3 t. 1724 m., Andrius Mlodzianovskis (1622—1685 m.) — Ornamenta domestica ducatus et episcopatus Samogitiae 1668 m., Stan. Rostovskis (1711 m. Vilniuje — 1782 m.) Lithuanicae Societatis Jesu historiae provincialiae I t. 1768 m. (II t. liko rankraštyje, II leid. 1792 m., III leid. 1877 m.). Šiaip istorijai yra pasitarnavę XVII a.

garsusis Alb. Kojelavičius, Myk. Ginkevičius su rankr. Żywoty biskupów wileńskich, Jonas Rivockis (1599—1666 m.) su Idea magni herois (Leono Sapiehos biogr.) 1645 m. XVIII a. Jonas Preuschhoff su Universitas Vilnensis 1708 m., Jonas (senior) Drews su Fasti Societatis Jesu 4 t. 1713 m., Adomas Ign. Naramovskis (1681—1736 m.) su Facies rerum sarmaticarum 2 t. 1724—1726 m. ir kitais veikalais, Pranciškus Paprockis (1723—apie 1780 m.) su Domowe wiadomości o księstwie litewskiem z przyłączeniem historyi tegoż narodu 1760 m. ir kiti. Lenkijoje vėliau įgarsėjęs poetas ir istorikas Adomas Naruševičius (1733—1796 m.), iš Gudijos kilęs ir Vilniaus akademijoje mokslus išėjęs, kurį laiką ir dėstęs, dar ir Žemaičiuose mokęs Kražių kolegijoje, savo veikalui Żywot Jana Karola Chodkiewicza 2 t. 1781 m. akstiną parašyti greičiausia jau Lietuvoje bus gavęs, XVI—XVII a. Chodkevičiui tiek su Vilniaus akademija, tiek ir su Kražių kolegija sisijus. Daugelis Vilniaus akademikų parūpintų panegirikų, laidotuvinių ir kitokių pamokslų nemažai duoda medžiagos bažnytinei, diduomeninei ir kitokiai Lietuvos istorijai.

Minėtina dar viena sritis, kurioje mūsų akademijos darbuotojai labiau ar mažiau gavo pasireikšti, — senovės kalbų mokslas. Lotynų kalbai mokyklos reikalui besiversdami garsiuoju Emanueliu Alvaru, savarankiškų veikalų jie nėra čia parengę, pačius klasikus mažai teleido, o ir vertimais, išskyrus gal tik Cicerono, nelabai tesirūpina; reikšmingesni už kitus darbai XVII a. Kaz. Kolejavičiaus Tacito vertimas (išp. 1803 m.) ir XVIII a. Dov. Pilchovskio Sallustiaus 1767 m. ir Senekos 1772—1782 m. vertimai (lenkų kalba). Vis dėlto akademija davė Europai Sarbievių, kurio Lirica leido jėzuitams jį lyginti su Horacium. Reikšmingesni Vilniaus jėzuitai graikų kalboje, kurioje jie pralenkė Lenkiją, ankščiau už lenkus čia pasireikšdami: XVII a. vokietis Jokūbas Gretser su Institutionum linguae graceae libri tres 1604 m., 1348 pusl. (vėliau dar Rudimenta linguae graecae 1646 m., 1671 m.), iš Gudijos kilęs Maksimas Vaitiekauskis (1603—1671 m.), parašęs graikų kalbos gramatiką ir šiaip rašęs graikiškai, dar minėtasis Liauksminas, parūpinęs Epitome institutionum linguae graecae 1655 m., XVIII a. Mot. Karvackis — graikų kalbos gramatiką 1725 m.

Akademijos jėzuitai nesitenkino vien moksliniu ir bažnytiniu veikimu. Su pagarsėjusiu ir už Lietuvos sienų Sarbievium priešakyje, jie sudarė Lietuvos lotynų poezijoje branduolį: Laurynas Boyer su poema Carolomachia 1606 m., mylimasis Sarbieviaus mokinys ir įpėdinis jo poetikos katedroje Mikalojus Kmicic su poema Josaphatidos 1627 m., Jonas Chądzyński su poema Florae Luciscanae amoenitas 1639 m., Liudvikas Siestrzeńcewicz (1713—1767 m.) su epigrammata et carmina, Mykolas Korycki (XVIII a.) su tik 1818 m. teišleistu rinkiniu Carmina ir kiti. Iš Vilniaus akademijos profesorių tarpo yra iškilęs, jau Lenkijoje, XVIII a. lenkų literatūros priešakin vyskupas Adomas Naruševičius. Bažnytiniam (dialoginiam) ir mokykliniam (akademijos ir kolegijų) Lietuvos teatrui Vilniaus akademija bendradarbiavo drauge su Lietuvos ir kitų jėzuitų kolegijų mokytojais. 1615 m. Jonas Rukevičius su Mors Jesu Christi ir Sim. Ugnevskis su tokiuo pat Mors Jesu Christi, minėtasis Danielius Butvilas su Architectus fraudium 1670 m., Valentinas Bialavičius (1637 — apie 1700 m.) su Gloriosus de vanitate mundi triumphus 1693 m. ir Imago crucifix amoris 1693 m., Kristupas Garšvila (apie 1670—1721 m.) su Exilium sapientis 1696 m. ir kiti, XVIII a. Ladislovas Daukša (1747 m.) su Conviva dolus 1709 m., Kaz. Vazgirdas (1770 m.) su Signaculum contra cor Lithuaniae 1731 m., Anď. Jurgis Pežarskis (1685—1744 m.) su Annibal ad portas 1771 m., Tomas Bohušas (1723—1783 m.) su Eutropius 1754 m., Konst. Benislavskis su Cyrus 1771 m.

Akademija, miestas ir visuomenė. Akademija, suprantama, visų pirma darė įtakos bažnyčiai, išmokslindama būsimuosius vyskupus ir šiaip kunigų aukštuomenę, didikams, kuriuos ji sulaikė nuo užsienio universitetų ir veikė jų valdžią Lietuvoje, savo kolegijoms Lietuvoje ir Lenkijoje, kuriose jujų mokiniai auklėjo bajorų jaunimą. Kiti akademijos auklėtinių vėliau pasireiškė viešumoje ir raštijoje. Jau XVI a. Vilniaus kanauninkas Andrius Jurgevičius (apie 1560—1640 m.) pasireiškė keliolika polemistinių veikalų prieš evangelikus ir ypačiai jųjų vadą Andrių Volianą aut. (Questiones de heresibus nostri temporis 1590 m. ir kiti raštai). XVII a. poetas Jonas Eisimantas 1610 m. pasirodė su Threnodia 1610 m.; misininkas

Azijoje (ypačiai Kynuose) Andrius Rudamina (1594—1632 m.); Polocko arkivyskupas Juozapotas Kuncevičius; Vilniaus kanauninkas, 1677 m. akademijoj įsteigdinęs politinio mokslo katedrą, parašęs Orator politicus Kaz. Vaišnaravičius (m. apie 1680 m.); Kražių kolegijos mokytojas, Vilniaus popiežinio aliumnato regensas ir Vilniaus šv. Jono bažnyčios lietuviškasis pamokslininkas Gabrielius Šimkevičius (apie 1650 — apie 1700 m.) su dramomis, 1677 m. rašytomis (Leontius orci victima, Chleb zwycięski w Gedeonie nad Madyanitami tryumphuiącym figurowany ir apie Vytenį kunigaikštį — dvi pastarosios su lietuviškomis intermedijomis), ir kiti. XVIII a. Horaciaus vertėjas ir reikšmingų istorijai atsiminimų autorius kastelionas Martynas Matuševičius (1714—1773 m.); gudai broliai Bohomolecai, katrų Pranas (1720—1784 m.) lenkų literatūroje pagarsėjo komedijų rašymu ir žurnalų leidimu, ir Jonas (1724—1795 m.), kovojęs prieš žmonių tikėjimą vampyrais, raganomis, velniais ir kt. (Dyabeł w swojej postaci 4 t. 1773—1777 m., 1.100 pusl.); astronomas ir žurnalistas Steponas Łuskina (1725—1793 m.); sulenkėjęs italų istorikas Jonas Albertrandi (1731—1808 m.); Lietuvos didikų Sapiehų istoriografas Kaz. Kognovickis (1736—1825 m.) su veik. Życie Sapiehów 1791—1792 m. (II leid. 1837 m.); pralotas Pranas Ksaveras Baužas (Bohušas, 1746—1820 m.) su reikšminga tautiniam lietuvių atgijimui knygele O początkach narodu i języka litewskiego 1806 (1810) m. ir kiti. Net ir Lietuvos meno istorijoje garsingasis Vilniaus barokas ne be pagrindo esti siejamas su akademijos jėzuitų įtaka.

Tačiau kad ir kažikaip kas stengtųs savotiškai išpūsti Lietuvos jėzuitų nuopelnus ar, priešingai, visaip kaip juos suniekinti, tenka ne tik pripažinti jųjų įtaką, bet ir tai, jog akademijos veikla įvairiu metu nebuvo vienoda. Pirmąjį savo istorijos šimtmetį akademija reiškėsi gyvai, stiprėjo ir aiškiai, kad ir svirinėdama, kilo, aiškiai laimėjo nuosakiai vedamą kovą su evangelikais, bet jau tuo metu, nuo pat savo veikimo pradžios XVI a., ji auklėjo aistringo religingumo netolerancijos dvasioje ir net gatvėn iškeldavo ne tik bažnytines bei akademines iškilmes su puošniomis ir triukšmingomis „pompomis" (pompae), bet ir aštrias polemikas bei disputus su kitatikiais. Tad akademijos ir kolegijų, dar gatvės jaunimas ir šiaip plačioji

visuomenė nekartą nesuvaldydavo savo įaistrintų jausmų, pulдavo kitatikių jaunimą, kitatikių dvasininkus, net kitatikių šventyklas (negarbingi, kad ir garsingi, Vilniaus tumultai). Imponuojami savo auklėtojų mokytumo, išimtinių akademijos teisių (kitatikiams nebuvo leidžiama steigti akademiją), daugelio kalbų mokėjimo, tarpusavio gyrimosi, pompų ir panegirinės literatūros, akademijos auklėtiniai įsiauklėdavo ne tik pamaldžios moralės, bet ir puikybės, išdidumo, nepergilaus išsimokslinimo, puošnaus, tad dirbtinio, stiliaus.

Pats miestas gauna pakelti gaisrus, badus ir marus, kas, žinoma, skaudžiai liečia ir akademiją. Dar tik jėzuitų atvykimo (1569) metais dėl bado ir maro Vilniuje išmirė 25.000 gyventojų. 1610. VII. 1 gaisras sunaikino apie 5 tūkstančius namų, drauge su katedra, 10 bažnyčių ir pilimi, o taip pat ir akademiją su daugeliu knygų, taip jog filosofijos studentus teko siųsti Pultuskan, o teologus Nesvyžiun. Atsigavęs miestas ir (tik 1627 m.) akademija 1655—1662 m. gauna pakelti žiaurią maskolių okupaciją, Vilnių taip sunaikinusią, jog, sako, Vilniuje Vilniaus reikėję ieškoti, išžudžiusią ir išvaikiusią gyventojus, išsklaidžiusią ir akademiją.

Maskolius išvijus, nei Vilnius nei akademija nebeatgavo savo senosios būklės, juo labiau, jog 1708—1710 m. badas ir maras, 1715, 1737, 1741, 1748, 1749 ir 1760 m. gaisrai kliudo miestui kaip reikiant atsistatydinti. Akademija aukščiau nebeiškyla nei moksliniu nei kitokiuo atžvilgiu. Uoliai gindama (pav., prieš kunigus pijorus) savo aukštojo mokslo monopolį, ji betgi mažai tesiderindama į naujus valstybės ir visuomenės gyvenimo reiškinius, nedaug daugiau seka ir užsienių universitetų pavyzdžiais. Lietuvai ji teberodo gerokai nublukusią, beveik nereikšmingą Palemono bei Gedimino vardų tradiciją, šiaip drauge su vis labiau nustojančia savo lietuviškojo veido Lietuvos bajorija paveikiama pakrikusių lenkų bajorų kultūros, kurios ji pati magna pars fuit. Tą niurų antrojo akademijos nykimo šimtmečio paveikslą teįvairina vienas kitas gabesnis ar pažangesnis profesorius, nors šiaip nei darbštumo nei raštingumo akademijos jėzuitams vis dar netrūko. Taip ji 1773 m. susilaukė popiežiaus VII 23 bulės paskelbimo, kaip Lenkijoje, taip ir Lietuvoje panaikinančio jėzuitų ordiną, tad ir jėzuitinę

Vilniaus akademiją, apie ką ji patyrė rugsėjo mėn. ir išgirdo jos paskelbimą Vilniuje lapkričio 12 d.

Jezuitinė akademija virsta Schola Princeps Magni Ducatus Lithuaniae (Vilnensis). Akademijai ir bajorų visuomenei tai buvo smūgis, kuriam jie dar nebuvo pasirengę. Per du šimtu metų Lietuvoje veikę jėzuitai taip buvo sutapę su jos bajorija, jog šioji nesivaizdavo, kad gali būti geresni mokytojai už tėvus jėzuitus ir geresnės mokyklos už jų mokyklas, skersavo į pažangesniųjų už jėzuitus tėvų pijorų mokyklą (collegium nobilium Vilniuje) ir keliasdešimt metų vis tebesvajojo sulauksią jėzuitinių mokyklų grąžinimo. Akademijos jėzuitai virto eksjėzuitais, bet tik retas kuris eksjėzuitas nesijautė esąs pažeistas savo monopolinio mokytumo tradicijose ir tenusileisdavo prie įvykusiųjų atmainų, o pati Akademija vos merdėjo. Antra vertus, kaip tik Lietuvos atstovai (Chreptavičius su vysk. Masalskiu) pateikė Varšuvos seimui sumanymą, kurį šiam 1773. X. 14. priėmus įsteigta bendra Lietuvai ir Lenkijai Tautos Edukacijos Komisija, pirmoji Europoje švietimo ministerija, kuri perėmė savo žinion ne tik švietimo reikalus, bet ir jėzuitų turtus tiems reikalams aprūpinti, ir toje komisijoje Lietuvos atstovai svariai pasireikšdavo: 1774—1784 m. jos pirmininkas Vilniaus vysk. Ign. Masalskis (1720—1794 m.), pakancleris Jokimas Chreptavičius (1729—1812 m.), šviesus mokslo ir literatūros rėmėjas Adomas Kazimieras Čartoriskis (1734—1823 m.). Tiesa, Masalskis pasireiškė labiau pojėzuitinių turtų eikvojimu, kas dar 1777 m. buvo nustatyta Komisijos vizitatoriaus Juozo Wybickio (1747—1822 m.), negu susirūpinimu Vilniaus Akademija, kurios jis prieš tai (1762—1773 m.) buvo kancleriu (globėju), bet vis dėlto jis įvesdino jon medicinos dalykus, o Chreptavičius, kuriam Komisijos buvo pavesta Akademija ir iš viso Lietuvos mokyklos, ne tik surado, bet ir sugebėjo —prieš Masalskio norą — po kelerių metų pakelti rektorium žymų tos akademijos astronomą eksjėzuitą lietuvį Martyną Počobutą (1728—1810 m.), kuris apie 20 metų (1780—1799 m.) rektoriaudamas ir po to kurį laiką pavaduodamas naują rektorių, pasireiškė geru administratorium ir, kas svarbiausia, sumaniu derintoju savo giliai gerbiamų jėzuitinių tradicijų su naujo gyvenimo iškeliamais reikalavimais. 1781 m. Komisijai parengus plačią visų mokyklų

reformą ir sumanius Vilniaus akademiją susiaurinti liciejum, jos telogijos dalykus pavedant seminarijoms, o filosofijos — skyrinėms mokykloms (lenk. szkoły wydziałowe), pašauktas nuomonei pareikšti dėl parengto švietimo srities sutvarkymo Počobutas, remiamas lietuvių Chreptavičiaus ir Čartoriskio prieš Komisijos narius lenkus, apgynė savo akademiją, kuri buvo išlaikyta Lietuvos vyriausiosios mokyklos vardu (Schola Princeps Magni Ducatus Lithuaniae 1781—1797 m.) su dviem fakultetais (kolegijomis — 1) fiziniu (su medicina) ir 2) moraliniu (su teologija), bet ir su pripažinta jai valdžia visoms Lietuvos mokykloms. Tik 1783 m. gegužės mėn. tegrįžo rektorius iš Varšuvos su atitinkamu Tautos Edukacijos Komisijos statutu (Ustawy) ir uoliai ėmė jį vykdyti, plėsdamas ir keldamas eksakademijos mokslą ir mokymą.

Po kelerių metų naujas pavojus, šį kartą naujybinei Vyriausiosios Mokyklos krypčiai: susibūrę Targovicos konfederacijon praūžusios senovės šalininkai, Rusų vyriausybės papirktųjų didžiūnų nustatomi ir vedami, 1792. VIII. 27 pasmerkė Edukacinę Komisiją ir pažadėjo bajorams grąžinti jėzuitus, o kiti net kėsinosi prieš jėzuitinius turtus, kuriais buvo paremtas Komisijos ir šiaip švietimo darbas. 1793 m. senoji Komisija nustojo veikusi, bet naujoje, targovičėnų sudarytoje, iš Lietuvos buvo palikti Masalskis ir Chreptavičius, pateko dar du Vyriausiosios Mokyklos profesoriu (Pilchovskis ir Stroinovskis), ir ji Lietuvai buvo sudaryta atskira, o ir pats Počobutas pusę metų gynė jos reikalus Gardino seime, padedamas gynusio savo mokyklą Krokuvos akademijos atstovo, taip pat astronomo, prof. Jono Sniadeckio. Apsigynusiam rektoriui grįžus Vilniun, Vyriausiai mokyklai teko pakelti 1794 m. sukilimas, o 1795 m. drauge su visu kraštu patekti Kotrynos II valdžion. Pusantrų metų neveikusi, 1796 m. mokykla gavo jau naujo caro (Povilo I) leidimą tęsti savo darbą, o 1797 m. ir naują statutą, kuriuo ji buvo paversta Vyriausiąja Vilniaus Mokykla su aprėžta autonomija, bet ir su 4 fakultetais — 1) moralinių (teisių), 2) fizinių, 3) medicinos mokslų ir 4) kalbų ir meno. 1800 m. išlikę Polocko jėzuitai buvo išgavę caro Povilo sutikimą pavesti jiems eksjėzuitinę Vilniaus mokyklą, prieš ką atsargiai protestavo tuometinis jos rektorius (Stroinovskis) ir už tai kurį laiką gavo kalėti,

bet dėl staigios sąmokslininkų nužudyto caro mirties jėzuitų sumanymas nebuvo įvykdytas. Tuo būdu ištisa Lietuvos bajorų karta buvo išauklėta Edukacinės Komisijos dvasioje, visuomenė pamiršo mokyklines jėzuitinių laikų tradicijas, o pati Akademija labiau pasirengė XIX a. universitetui. Senosios Vilniaus akademijos net pačios negražiausios tradicijos kurį laiką dar XIX a. (1812 — 1820 m.) pagarbiai tebebuvo išlaikomos pakeltoje iš 1580 m. įsteigtos kolegijos Polocko jėzuitų akademijoje, kuri betgi nepajėgė rungtis su naujybiniu Vilniaus universitetu.

XVIII a. antrojoje pusėje Lenkų ir Lietuvos valstybės vyrams stengiantis sutvirtinti jos atsparumą gresiantiems jos nepriklausomybei pavojams, Edukacinė Komisija savo ruoštu tam stengėsi suliedinti pakrikusią, su kits kitu nesugyvenančių įvairiatautę ir įvairiakultūrę valstybės kraštų bajorų, iš dalies ir nebajorų, visuomenę vienan įdvasintan kūnan, vienon sąmoningon tauton. Tam ne tik lenkus, bet ir lietuvius, gudus, ukrainiečius stengėsi aprūpinti lenkiškomis pradinėmis ir ypačiai vidurinėmis, labiau už senąsias vienuolių vedamąsias, derinamomis su gyvenimo reikalavimais mokyklomis, kurioms betgi mokytojų tebetrūkstant teko dažnai verstis tais pačiais vienuoliais; lygiai nesikratė čia ir lotynų kalbos. Ypačiai 1778—1785 m. „tautinėms mokykloms" (lenk. szkoły narodowe) parūpino keliasdešimt vadovėlių lenkų kalba toms mokslo šakoms, apie kurias pirma mokyklose nebuvo nė girdėti: botanikai, geometrijai, algebrai, fizikai ir t. t. Lietuva čia nedaug teprisidėjo, išskyrus dviejų būsimųjų Vilniaus universiteto profesorių Stroinovskio ir Jundylos darbus*). Lenkų kalba jau ėjo valstybine ir net tautine.

Počobuto tvarkoma aukštoji Vilniaus mokykla tebebuvo lotyniškoji, ir rektorius labai nenoriai teleisdavo čia pasireikšti lenkų kalbai (1797 m., pav., jis išbarė prof. Andrių Sniadeckį, kuris pirmąją savo paskaitą atliko lenkiškai), bet drauge stengėsi aprūpinti gamtos ir medicinos, teisių istorijos ir kitas tik įsteigtas mokslo katedras tinkamais profesoriais. Kur galėda-

*) 1915—1922 m. Vilniaus lietuvių vadovėlių leidimas („Vilniaus kalvė") pralenkė šią lenkiškąją Komisijos vadovėlių kalvę.

mas versdamasis mielais jo širdžiai eksjėzuitais, paremdavo juos pažangesniais pijorais, misininkais, bazilionais, pritrūkus pasikviesdavo dėstytojų dar iš Lenkijos, o ypačiai gamtos ir medicinos mokslams — ir iš Vakarų Europos, kurių uždavinys buvo parengti sau pavaduotojus iš Lietuvos jaunimo, kas ilgainiui iš dalies buvo pasiekta. Akademinis Vilniaus mokslas apėmė naujas mokslo sritis ir aiškiai kilo, atstovaujamas labiau ar mažiau reikšmingų darbuotojų.

Profesorių eksjėzuitų tarpe visų pirma minėtinu du lietuviu astronomu — rektorius Počobutas ir aiškiau nepasireiškęs gabusis jo bičiulis Andrius Streckis (lenk. Strzecki, 1737—1797 m.), toliau — mums jau žinomas rimtas matematikas, daugelį matematikų išauklėjęs ukmergiškis Pranas Milikantas Norvaiša (1742—1819 m.) ir kitas lietuvis matematikas Tadas Kundzičius (1747—1829 m.), vadinamasis „fizikos tėvas" Lietuvoje, bet mokslu šiaip jau nepasireiškęs darbštusis lietuvis Juozas Mickevičius (1744—1817 m.), taip pat klasikų vertėjas Rutkiškių Dovydas Pilchovskis (1735—1803 m.) ir kiti. Reikšminga, jog šviečiamosios gadynės išlepintas karalius Stanislovas Poniatauskis mėgo Varšuvoje aplink save spiesti Vilniaus eksjėzuitus, akademijoje mokiusius ar ją išėjusius: Kar. Virvyčių, Adomą Naruševičių, Andrių Streckį, Praną Norvaišą, Jokūbą Nakcianavičių, Praną ir Joną Bohomolecus, Dov. Pilchovskį, Steponą Luskiną.

Pijorai išskirtini: reikšmingas civilinės teisės dėstytojas, literatūroje pasireiškęs keliais populiariais rašiniais (Arytmetyka prostacka 1777 m., Zwyczaje starożytnych Rzymian 1762 m., Fabiusza Quintyliana wyborniejsze mowy sądowe 2 t. 1769—1771 m., per 600 pusl., dar 1781 m. vertimu Historya prawa rosyjskiego 5 t. per 2.000 pusl. ir kitais raštais) lietuvis Bernardas Motiejus Sirutis (1731—1784 m.), literatūros mokslo dėstytojas, ypačiai pasireiškęs 1783 m. vadovėliu O wymowie i poezyi (II leid. 1788 m., III leid. 1808 m.), 1813 m. rinkiniu Materjał kaznodziejski, per 550 pusl., ir 1801—1803 m. Plutarcho vertimu Życia sławnych ludzi (Alegorje starożytne) 3 t., o vėliau dar, dėstydamas bibliją, 1808 m. veikalu Pacierz 3 t., per 1.300 pusl., ir 1809 m. Nowy Testament, per 400 pusl., krokuviškis lenkas Pilypas Nerius Golianskis (1753—1824 m.), Počobutą pakeitęs rektorius, Valuinės lenkas Jero-

nimas Stroinovskis (1752—1815 m.) su reikšmingu 1786 m. (IV leid. 1805 m.) veikalu Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznej i prawa narodu, 266 pusl., ir, pagaliau, pats jųjų žymusis, tiesa, ypačiai pasireiškęs jau XIX a., priešingas jėzuitams lietuvis Stanislovas Bonifacas Jundyla (lenk. Jundziłł, 1761—1847) su 1791 m. Opisanie roślin litewskich, 570 pusl., 1799 m. Botanika stosowana, apie 500 pusl., 1804 m. Początki botaniki, 225 pusl. (II leid. 1818 m., III leid. 1829 m.), 1807 m. Zoologia krótka zebrana 3 t., per 1.100 pusl. (II leid. 1825 m., III leid. 2 t. 1827—1829 m.).

Reikšmingi keli lenkai misininkai: mažai rašęs sąžiningas istorijos dėstytojas Tomas Husaževskis (lenkiškai rašosi Hussarzewski, 1732—1807 m.) ir du iškalbingu pamokslininku, vėlesnysis Vygrių vysk. Mykolas Karpavičius (1744—1805 m.), kurio 1794. V. 20 pamokslas Kazanie na żałobnym obchodzie pakartotas lietuviškai (Kozonis ant gaylinga atprowijima), ir Mykolas Kalinskis (1747—1789 m.) su 1776 m. rinkiniu Kazania podczas jubileuszu, 234 pusl., ir 1791 m. rinkiniu Kazania i mowy 2 t., per 550 pusl. (II leid. 1805 m., III leid. 1808 m.).

Kiti jųjų (Golański, Hussarzewski, Kaliński) iš Lenkijos yra atvykę. Be to, iš ten atvyko ir pasauliečių mokslininkų, kaip štai į pabaigą (nuo 1797 m.) žymus chemikas ir klinicistas Andrius Sniadeckis (1766—1838 m.) su 1800 m. veikalu Początki chemii 2 t., apie 650 pusl. (1807 m. II leid., apie 900 pusl., 1816—1817 m. III leid., apie 900 pusl.), 1804—1811 m. Teorya jestestw organicznych 2 t., per 700 pusl. (1938 m. II leid. 3 t., 600 pusl., 1861 m. III leid.), O fizycznem wychowaniu dzieci („Dziennik Wileński“ 1805—1806 m., skyrium 1840 m., apie 200 pusl., II leid. 1856 m., apie 250 pusl.), arba (taip pat nuo 1797 m.) kilęs iš Valuinės krašto fizikas Step. Stubelevičius (1762—1814 m.) su 1816 m. Zbiór krótki początków fizyki, apie 300 pusl. Iš Vakarų Europos Počobuto ir kitų pakviesti atvyko ir, vieni trumpiau, kiti ilgiau dirbo Lietuvoje daugiausiai gydytojai ir gamtininkai: vokiečiai botanikas Jurgis Forster (1754—1794 m., kilęs iš skotų giminės), kilęs iš Vienos gydytojas Juozas Langmayer (mirė 1810 m.), taip pat vieniškis anatomas Jonas Andrius Lobenwein (1758—1820 m.), gydytojas Ferdinandas Spitznagel (1760—1826 m.), vokiečių kilmės bus ir architektoriai

artilerijos kapitonas Martynas Knackfuss (apie 1740—1800 m.), dėstąs apie 1775—1780 m. Stokos Gucevičiaus mokytojas, ir Mykolas Szulc (Schultz? 1769—1812 m.); prancūzai chirurgas ir akušeris Mikalojus Regnier (1723—1800 m.), Lietuvos botanikos tėvas Jonas Emanuelis Gilibert (1741—1812 m.) su 1782 m. Flora Lithuanica inchoata (po jo dėstė Forster, paskui Jundyla), anatomas ir chirurgas Jokūbas Briôtet (1746—1819 m.); italai anatomas Step. Laurynas Bisio (Bisi, 1724—apie 1790 m.), chemikas Juozas Sartoris (Vilniuje dėstė 1785—1793 m., paskui nuo 1797 m. Andr. Sniadeckis); airys gydytojas Jonas O'Connor (1760—1801 m.), net turkas portretistas ir tapybos prof. Jonas Rustem (Rustim, 1761—1835 m.).

Vis dėlto šioje tarptautinėje lietuviai nemažai sveria. Be minėtųjų jau Počobuto, Norvaišos ar Jundylos, išskirtini dar garsus Katedros ir Rotušės statytojas ir architektūros prof., iš sodiečių kilęs Laurynas Stoka Gucevičius (1753 Ukmergės aps. Migionyse — 1798 m. Vilniuje); varšuviškis žemaitis tapybos prof. Pranas Smuglevičius (1745—1807 m.); matematikas Tomas Žickis (1762 m. Kupriškėse, netoli Vilniaus—1839 m. Vilniuje); Vainuto žemaitis matematikas Zakaras Niemčevskis (1766—1820 m); gardiniškis akušeris Andrius Matusevičius (1760—1816 m.); vilnietis chirurgas Jonas Fridrikas Niškovskis (1774—1816 m.). Daugelis Vilniaus akademijos ir vėlesniojo universiteto profesorių yra tos pat Mokyklos auklėtiniai, kaip ir ne profesoriai, bet Lietuvai nemažiau reikšmingi: garsusis žemaičių botanikas kun. Jurgis Pabrėža (1771—1849 m.), dar garsesnis Lietuvos istorikas Teodoras Narbutas (1784 Lydos aps. Šiaurėse — 1864 m. Vilniuje) su 1835—1841 m. veikalu Dzieje narodu litewskiego 9 t., arba kad ir tolimosios Krokuvos akademijos prof. (1785—1787 ir 1818—1833 m.), iš Palangos kilęs žemaitis matematikas Pranas Šopavičius (1762—1839 m.). Ne Lietuvoje, tik Petrapilyje pasireiškė kitas žemaitis, Rustemo mokinys tapytojas ir mistikas Juozas Aleškevičius (lenk. Oleszkiewicz, 1777—1830 m.).

II. IMPERATORIA UNIVERSITAS VILNENSIS.

Universiteto organizacija. Du šimtu metų nejudintoji jėzuitų akademijos organizacija per paskutiniąją XVIII-jo a. ketvirtadalį kelis kartus labiau ar mažiau buvo keičiama, bet galutinai pakeista ir įvykdyta Edukacinės Komisijos įkvėptoji, Vilniuje rektoriaus Počobuto svajotoji, o Petrapilyje jau kito rektoriaus (1799—1806 m.) Jer. Stroinovskio, Adomo Jurgio Čartoriskio (1770—1861 m.), Adomo Kazimiero Čartoriskio sūnaus, ir kitų caro vyriausybėje pravestoji tvarka, caro Aleksandro I 1803. IV. 4/16 patvirtinimo aktu ir 1803. V. 18/30 statutu paverčianti Vyriausiąją Vilniaus Mokyklą Imperatoriniu Vilniaus Universitetu su plačia mokslo ir mokymo autonomija, gausiu aprūpinimu lėšomis, universiteto priežiūra visoms krašto mokykloms ir cenzūra visiems spaudiniams, eksprofesorių, jų našlių ir našlaičių aprūpinimu pensijomis, profesorių ir jų adjunktų mokslinėmis komandiruotėmis užsienin ir t. t.

Imperatoriaus globojamas (jo pokrovitelstvo), Petrapilio švietimo ministerio savo žinioje laikomas ir Vilniaus mokslo apygardos globėjo (kurator, popečitel) prižiūrimas bei aprūpinamas universitetas turėjo dabar, kaip ir tik prieš tai, keturis fakultetus, iš dalies kiek kitaip pavadintus, bet kas svarbiau — su didesniu katedrų skaičiumi, negu pirma: 1) fizikos ir matematikos mokslų fak. su 10 profesorių (fizikos, chemijos, gamtos mokslų, botanikos, žemės ūkio, aukštosios grynosios matematikos, aukštosios pritaikomosios matematikos, civilinės architektūros, astronomijos ir astronomas observatorius), 2) medicinos mokslų fak. su 7 profesoriais (anatomijos, patologijos, medicininės medžiagos, klinikos, chirurgijos, akušerijos ir veterinarijos), 3) moralinių ir politinių mokslų, tad teisių fak. su 10 profesorių (logikos ir metafizikos, moralinės filosofijos, gamtos,

politikos ir tautų teisės, politinės ekonomijos, kitų kraštų civilinės ir baudžiamosios teisės, Rusų imperijos ir „prijungtų prie Rusijos buvusiųjų Lenkijos provincijų“ civilinės ir baudžiamosios teisės, biblijos, dogmatinės teologijos, moralinės teologijos), 4) literatūros ir laisvųjų menų fak. su 5 profesoriais (retorikos ir poezijos, graikų kalbos ir literatūros, lotynų kalbos ir literatūros, rusų kalbos ir literatūros, paišybos ir tapybos). Universitetas gauna dar 12 adjunktų, be to, kalbų ir gimnastikos mokytojus.

Ilgainiui fakultetai apsirūpino ir naujomis katedromis ar kursais: fizikos ir matematikos mokslų fak. — 1820 m. analitinės geometrijos ir geodezijos, 1821 m. praktinės mechanikos, 1823 m. braižomosios geometrijos, 1826 m. kanalų, kelių ir tiltų, 1830 m. — tikimybės teorijos; medicinos fak. — 1806 m. teismo medicinos, 1808 m. — topografinės anatomijos, 1809 m. farmakologijos ir farmacijos, 1810 m. chirurginės klinikos, 1815 m. lyginamosios anatomijos, 1816 m. ginekologinės klinikos, 1826 m. medicinos istorijos; moralinių ir politinių mokslų fak. — 1808 m. pastoralinės teologijos, 1816 m. kanonų teisės (atgaivinta), 1822 m. biblinės archeologijos, 1829 m. teisės istorijos (1827 m. fakultetas paskirstytas 2 skyriais su 2 prodekanais — teisės ir teologijos); literatūros ir meno fak. — 1822 m. Rytų kalbų, 1826 m. slavų kalbų, 1826 m. bibliografijos, 1830 m. visuotinosios (lyginamosios) gramatikos. Be to, Universitetas gavo dar padedamąsias mokymo įstaigas: 1) 1806. X. 6 patvirtintuoju statutu Vyriausiąją kunigų seminariją, pradėjusią veikti 1808 m. (1812—1816 m. neveikė) su vyskupinių seminarijų siunčiamais klierikais, kurie gavo klausyti privalomas—bibliją, dogmatinę ir moralinę teologiją, bažnyčios istoriją ir teisę, lotynų ir lenkų literatūrą, zoologiją ir botaniką, fiziką, žemės ūkį, higieną, logiką ir graikų kalbą ir neprivalomas — hebrajų kalbą, įgimtąją ir tautų teisę, politinę ekonomiją, mechaniką, chemiją, matematikos mokslus, architektūrą, paišybą ir kitus dalykus, o taip pat mokytis rusų ir prancūzų, arba vokiečių kalbos; 2) dar 1780 m. Edukacinės Komisijos įsteigtą ir 1795 m. rusų vyriausybės panaikintą, o 1803 m. atgaivintą vidurinių mokyklų mokytojų seminariją, 3) 1798 m. įsteigtą, bet nebręstančią prie fizinių mokslų fak., o dabar perkeltą prie

literatūros ir meno fak. Meno mokyklą su tikybos, raižybos ir skulptūros skyriais.

Nuo lotynų prie lenkų kalbos. Ligi pat XIX a. pradžios aukštajai Vilniaus mokyklai besiverčiant lotynų kalba, imperatorinis universitetas taip pat jos neatsisakė mokslo dalykams dėstyti. Ligi 1815 m. bemaž visi dalykai buvo dėstomi lotynų kalba, kai kurie — prancūzų ir tik retas kuris — lenkų. Čia veikė ne tik akademinė tradicija, kurios ypačiai prižiūrėjo minėtasis Počobutas, bet ir tas dalykas, kad tokio medicinos fakulteto bemaž visi dėstytojai ilgai tebuvo vokiečiai ir prancūzai (Lobenwein, Bécu, Spitznagel, Briôtet, tėvas ir sūnūs Frankai, Bojanus, Holtz, net vėliau dar Muyschel, Bärkman, Abicht, Woelk, Wolfgang) ir net karščiausi lenkai (broliai Sniadeckiai) tepripažino čia dėstymą tik lotynų kalba. Kituose fakultetuose mažiau teko kviestis iš Vakarų, kuriems betgi, kad ir silpniau, dabar ar vėliau čia atstovavo: fizikos ir matematikos fak. vokiečiai Langsdorf, Fonberg, Eichwald, literatūros ir meno fak. prancūzai ir vokiečiai Groddeck, Le Brun, Pinabel de Verrière, Albrecht, Holland, Haustein, Weiss, Lehmann, Münnich, Renner, De Nève, Kisling, anglas Saunders, italas Tarenghi, net Rytų atstovas turkas Rustem, rusas Černiavskij, ukrainietis Loboiko, mažiausiai moralinių ir politinių mokslų fak. vokiečiai Abicht (tėvas) ir (sulenkėjęs) Lelevelis (Loelhoeffel), italai Cappelli ir (sulenkėjęs) Chodani, pagaliau surusėjęs pakarpatis ar slovakas Kukolnik. Net kai radosi vis daugiau dėstytojų, kurie kalbėjo ar mokėjo lenkiškai, tiek medicina, senovės kalbos ar teologija, tiek ir filosofija ir net teisė, kur daugiausiai skaitė Cappelli lotynų ir prancūzų kalbomis, vis buvo linkę lotynų kalba savo dalykus dėstyti. Kad ilgai lenkų kalba universitetui nerūpėjo, rodo jo net savo statute lenkų kalbos dalyko neturėjimas, tuo tarpu kai rusų kalba yra čia dėstoma nuo 1797 m., o jų literatūra nuo 1804 m. Kai vėliau susigriebta, ne tik rašęs su kitais Petrapilyje šį statutą rektorius Stroinovskis lenkų istorijos publicistų esti baramas neatkreipęs tai kalbai jokio dėmesio, bet kitas rektorius Jonas Sniadeckis 1811 m. mėgino papildyti retorikos ir literatūros katedros konkursą dar lenkų kalbos reikalavimu, kam smarkiai priešinosi vokietis Groddeck; šiaip lenkų literatūrą ėmė dėstyti

1811 m., o lenkų kalbą 1812 m. Magisterių ir daktarų disertacijos turėjo būti rašomos lotynų kalba.

Tačiau šiaip jau universiteto rūmuose ir aplinkoje gyviesiems tarpusaviems santykiams lotynų kalba beveik jokios reikšmės neturėjo ir lenkų kalba čia aiškiai ir griežtai vyravo. Tiesa, sprendžiant iš tų laikų duomenų (Mich. Baliński, Opisanie statystyczne miasta Wilna 1835 m.) atrodytų, jog universiteto veikimo metu Vilniuje lenkų nė būte nebuvę: Balinskis Vilniaus gyventojus rodo lietuvius, žydus, vokiečius, rusus ir net totorius, lenkų nei neužsimena. Tatai betgi tepasako apie autoriaus ir kitų Vilniaus katalikų ir evangelikų prisilaikymą vietos, Vilniaus ir šiaip Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos, senovės tradicijų, jų kildinimąsi iš senovės lietuvių ir šiaip besijutimą krašto autochtonais, ne ateiviais, nors ir šiųjų netruko, tik jie taip pat su vietos žmonėmis sutapdavo ir ta prasme virsdavo sau ar kitiems lietuviais (net Andrius — ne Jonas — Sniadeckis arba Lelevelis), bet visa tai nereiškia, kad jie lietuviškai būtų kalbėję. Aptarnaudamas platųjį buvusios Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos plotą ir labiausiai jo bajorų sluoksnius, universitetas gavo įvairiatautę lietuvių, gudų ir iš dalies lenkų bei (ypačiai Valuinės ar Padalės) ukrainiečių auditoriją, bet jau nuo Edukacinės Komisijos laikų išėjusią tik lenkišką mokyklą, tad gan vienalypę lenkų kultūros prasme ir susijusią su 3-čios gegužės konstitucijos, Kosciuškos sukilimo, legioninės Napoleono epopėjos dalykais ir šiaip bendromis netolimos praeities tradicijomis, jų gyvais atsiminimais ir pergyvenimais. Kilmės mažiausiai lenkiškas, universitetinis jaunimas kalbos, bajoriškų tradicijų ir siekimų atžvilgiu buvo betgi lenkiškas. Stroinovskiui besirūpinant pakelti universiteto mokytumą ir daugiausiai iš Vakarų patraukiant į Vilnių mokslingų pajėgų, Sniadeckis labiau jų traukė iš Lenkijos, tuo stiprindamas lenkiškąjį universiteto gaivalą, kuris veikė vietinius profesorius ir drauge su jais pasistatydavo prieš kitataučius vokiečius ir iš dalies prancūzus, istorikų suvedamus vienon vokiečių partijon. Tad studentija vertėsi lenkų literatūra, baigdama mokslus ėjo lenkiškų gimnazijų mokytojais arba lenkiškais parapijų kunigais, dalyvavo lenkų literatūroje, rengė mokykloms lenkiškus vadovėlius, gydytojai ar kunigai su lenkais dėjosi, patys loty-

niškai dėstę profesoriai visuomenei ar net tik savo klausytojams parūpindavo mokslo ar kitokius veikalus dažniau lenkų, negu lotynų ar kuria kita kalba.

Lenkams nekreipiant dėmesio į lietuvių ar gudų tautines, kalbines arba kitokias atskirybes, bent bajoruose ir šiaip šviesuomenėje jų nematant ir nepripažįstant, net caro vyriausybė ir rusų šviesuomenė ilgai, bemaž ligi 1863 m. sukilimo, tokiais pat akiniais žiūrėjo į gudus ir lietuvius bei jų kraštą: Rusijai pajungtieji, ypačiai paskutiniuoju (1795 m.) padalijimu, plotai jai ėjo buvusios Lenkijos ir lenkų plotais, juose tematė ji lenkus, su jais tesiskaitė, su jųjų kalba (tik unitus prievarta grąžinant pravoslavijon iš dalies svėrė ir tautiniai nelenkiški motyvai). Tad ir Aleksandras davė Lietuvos bei Gudijos bajorams lenkišką, laisvai nuo lotynų prie lenkų kalbos pereinantį universitetą, taip, kaip tuo pat metu jis davė Estijos bei Latvijos visuomenei vokiškąjį Dorpato (Tartų) universitetą. Ne lietuviškoms ar gudiškoms, ne latviškoms ar estiškoms baudžiauninkų minioms universitetai buvo skiriami ir mužiksūniams nemaža kliūčių, ne tik svetimą kalbą, tekdavo įveikti, kad patektų bajoriškojo akademinio jaunimo tarpan ir įsigytų aukštąjį mokslą. Mokslo laipsniui gauti reikėjo įrodyti bajoriškąją savo kilmę, kas, pavyzdžiui, Simanui Daukantui, nevisados pavykdavo, kad ir tekdavo kai kada verstis ir padirbtais bajoriškais raštais.

Universiteto etapai. Reikšmingiausias universiteto laikotarpis yra susijęs su 1803—1823 m. jo ir mokslo apygardos globėjo Adomo Jurgio Čartoriskio vardu. Jo vaidmuo čia vienų per daug esti keliamas, o vėl kitų per daug susilpninamas, tik vis dėlto išlikusi jo korespondencija universiteto reikalais ir tų laikų atsiminimų rašytojai rodo jį ne tik tais reikalais rūpinusis, bet ir aiškiai veikus universiteto darbą Edukacinės Komisijos siekimų ir tradicijų kryptimi. Ypačiai vėliau, nes pirmieji rektoriai (1799—1806 m. Stroinovskis ir 1806—1815 m. Jonas Sniadeckis) buvo energingesni ir savarankiškiau nusiteikę už trečiąjį (1816—1822 m. Simaną Malevskį). Valuinėje, Padalės ir Kijevo ukrainiečiuose jis buvo pavaduojamas energingo vizitatoriaus Tado Čackio (1765—1813 m.), su rektorium Sniadeckiu nekartą susikertančio. Su dviem pirmaisiais rektoriais

susijusi yra Napoleono gadynė (dėl Napoleono žygio į Rusiją 1812—1813 m. universiteto darbas buvo sustabdytas, keli kitataučiai [Lobenwein, Bojanus, Pinabel, Černiavskij] buvo pabėgę į Petrapilį, o rektorius Sniadeckis pateko Lietuvos vyriausybėn, kaip lenkas separatistiniams Lietuvos vyriausybės siekimams atsverti) ir iš viso pirmasis universiteto dešimtmetis, kai pakviestieji iš užsienio profesoriai, vadovaujami klasiko Grodeko, kirtosi su Sniadeckiu ir Jundylos vadovaujamais vietiniais (čia Lietuvos ir Lenkijos) profesoriais, kai retas kuris šiųjų gavo moksle svariau pasireikšti ir universitetas dar nebuvo įgijęs didesnio vardo nei savo krašte nei svetur (vis dėlto jau 1805—1806 m. įsteigta išlikusi ligi mūsų laikų Vilnaus gydytojų draugija), kai ir akademinis jaunimas nei universitete rimčiau nebuvo susiorganizavęs (1805 — 1808 m. veikė betgi kelios jo mokslo draugijos, paprastai pirmųjų filomatų vardu vadinamos) nei už universiteto ribų nieko dar pasireiškęs, pagaliau, ir pati universiteto įtaka pavestose jo žiniai mokyklose ir šiaip visuomenėje tebebuvo dar silpna. Yra žinia, jog 1812 m. universiteto jaunimas buvo sudaręs slaptą prieš Rusiją Pavergtųjų brolių (Bracia uciemiężeni) organizaciją, kurios priešakyje stovėjęs architektūros prof. Mykolas Šulcas.

Visa savo galia universitetas pasireiškia *1815—1824* m., kai jam vadovauja kaip mokslininkai nei Sniadeckiui nei dargi Stroinovskiui neprilygstą Sim. Malevskis (1759—1832 m.) ir Juozas Tvardovskis (1786—1840 m., rekt. 1823—1824 m.), pasireiškę betgi, ypačiai Malevskis, administraciniais sugebėjimais ir taktu. Tai atsigavusios po Napoleono žygio Lietuvos ponapoleoninė gadynė, kai ir vyresnioji profesorių ir jaunesnioji studentų kartos pasirodo svariai ir reikšmingai. Universitetas aiškiai subrendo, kai kuriose mokslo srityse ir kai kuriais profesoriais nė kiek nenusileisdamas Vakarų Europos universitetams. Radosi sava, daugiausia Vilniaus mokslo apygarda, taigi Lietuvos ir Gudijos šviesuomenės, profesūra, vis daugiau sverianti vakariečių ir iš Lenkijos atvykusiųjų profesorių tarpe ir net pradedanti juose vyrauti. Kai kurie universitetc žmonės (G. Grodekas, L. Borovskis, Zakaras Niemčevskis ir kt.) dedasi su vyresniosios kartos Vilniaus šviesuomene (čia reikšmingas Lietuvos ir Gudijos mokyklų vizitatorius

Jonas Chodzka iš Vilniaus krašto, 1777—1851 m.) į masonų ložes arba joms artimą vad. Niekšų (szubrawcy — nenaudėliai) draugiją, kurios 1817—1822 m. organe „Wiadomości brukowe" (gatvės žinios) prof. And. Sniadeckis, univ. valdybos (senato) sekretorius žemaitis Kazimieras Kontrimas (1776—1836 m.), prof. Leonas Borovskis (1784 m. Pinsko guduose, bet užaugęs Vilniaus krašte — 1846 m.), vėliau pagarsėjęs istorikas Mykolas Balinskis (1794 m. Vilniaus krašte — 1864 m.) ir kiti nesigailėdami smerkė ir kovojo su Lietuvos bajorų visuomenės ydomis ir silpnybėmis. Kiti dirba dar kitose draugijose ir šiaip veikia šviesuomenę. Vyresnioji karta — daugiausia Švietimo gadynės, oportunistinio lojalizmo ir literatūrinio klasicistinio aiškumo žmonės, iš kurių vadovybės išsilaužo ir kartais net priešais pasistato vis labiau romantiškai nusiteikianti jaunesnioji karta — akademinis jaunimas, susiorganizavęs (antraisiais) filomatais, spinduliuojančiais (promieniści), filaretais, filadelfistais, kurie ne tik išgarsėja savo 1823—1824 m. byla ir daugelio ištremimu į Rusijos gilumos gubernijas, bet kai kurie jau tuo metu, o daugumas vėliau pasireiškia moksle, literatūroje ar šiaip visuomenėje: poetai Adomas Mickevičius Naugardėlio guduose (1798—1855 m.) su brangiomis lietuviams ir lenkams poemomis Grażyna, Dziady, Konrad Wallenrod, Pan Tadeusz, — Tomas Zanas (1796 m. Vilniaus krašte — 1855 m.), Jonas Čečeta (1797 m. Naugardėlio guduose — 1804 m.; Piosnki wieśniacze 1837—1846 m.), Antanas Edvardas Odinis (Odyniec, 1804 m. Ašmenos apskr. — 1885 m.; Poezje 2 t. 1825 m., II leid. 2 t. 1859 m., Tłumaczenia 1834—1843 m., Barbara Radziwiłłówna 1858 m., Listy z podróży 4 t. 1875 m., Wspomnienia z przeszłości 1884 m.), Aleksandras Chodzka (1804 m. Vilniaus krašte — 1891 m.); klasikai Jonas Ježovskis (1794 m. Ukrainoje — 1855 m.), vėliau orientalistu pasireiškęs Juozas Kovalevskis (1800 m. Gardino guduose — 1878 m.), rektoriaus sūnus teisininkas Pranas Malevskis (1800—1870 m.), gamtininkas Ignas Domeika (1801 m. Naugardėlio guduose — 1889 m.), matematikas Vincas Budrevičius (1795 m. apie Kėdainius — 1860 m.) ir kiti. 1817—1819 m. Lietuvos bajorų seimeliuose ėmus kelti baudžiavų palengvinimo reikalą ir kai kam prieš tai pasisakius, akademinis jaunimas karščiuojasi, bruzda.

Kai universitetui tik susitvarkius Varšuvos Mokslo Bičiulių Draugija dar 1803 m. buvo kreipusis į Vilniaus universitetą kaip į Lietuvos mokslo židinį, prašydama suteikti jai žinių apie lietuvių kalbą, 1804 m. universitetas gavo sudaryti gan atsitiktinę profesorių komisiją toms žinioms parūpinti, kuri, Čackio padedama, gavo dėl jų kreiptis net į žemaičių literatus, pati ne ką besugebėdama čia paaiškinti. Ir vėliau čia vienas, čia kitas pašalietis (pav., 20-aisiais metais Rusijos kancleris Rumiancevas, akademikas Keppėnas ir kiti per prof. Loboiką) kreipdavo universiteto žmonių dėmesį į lietuvių kalbą. Tik ir šie patys ima domėtis Lietuvos ir lietuvių dalykais. Prancūzijoje atsidūręs universiteto stipendininkas, vėliau prof., žemaitis Zak. Niemčevskis teikia geografui Malte Brunui žinių apie lietuvių tautą ir kalbą. 1806 — 1810 m. Ksaveras Baužas (Bohuš, 1746 m. Ukmergės aps. — 1820 m.) savo veikalėliu O początkach narodu i języka litewskiego atkreipia į lietuvių tautą ir kalbą šviesuomenės, čia ir Lelevelio dėmesį. Jau daug pasako minėtųjų Niekšų vadinimasis lietuvių mitologijos vardais. Universitetui neturint nei Lenkijos nei Lietuvos istorijos katedros, visuotinosios istorijos dėstytojai Lelevelis, Onacevičius patys savo dėstyman įtraukia buvusios Lenkų Lietuvos valstybės praeitį, Danilavičiaus ir Jaroševičiaus (be Lelevelio, kiti trys buvo gudų kilmės, bet laikė save lietuviais, o rašė lenkiškai) remiami kreipia ir savo klausytojų dėmesį į Lietuvos istoriją, josios šaltinius ir t. t. Vilniaus universitete mokslus išėjusio gardiniečio Ant. Hlebavičiaus (1801—1847 m.) 1821 m. veikalėlis Krótki rys życia Witolda duoda pradžią tam tikram Vytauto kultui, kuris ypačiai vėliau, 40-aisiais ir 50-aisiais metais, taip pastebimas Lietuvos bajorų šviesuomenėje. Kiti universiteto klausytojai (Kraševskis, Balinskis, Jucevičius, Malinovskis ir kiti), kas anksčiau, kas vėliau (30 — 40 — 50 m.), mielai pasiskiria Lietuvos istorijai, parūpindami iš tos srities labiau ar mažiau vertingų veikalų. 1818 m. rektorius Malevskis rašė Čartoriskiui apie reikalą rinkti liaudies dainas; tą pat 1822 m. Čartoriskiui rašė prof. Onacevičius.

1819 — 1822 m. studentai filaretas Emerikas Stanevičia ir jo gimnazijos draugas Leonas Rogalskis (1806 ? m. Vilniuje — 1878 m.) spausdino Vilniaus žurnaluose (Rogalskis 1819 m., tad tebebūdamas dar gimnazistu?) lietuviškas liaudies dainas, Ado-

mas (Leono brolis) Rogalskis (1800 Vilniuje — 1843 m.) vertė Lasickio rašinį apie žemaitiškus dievus ir t. t. 1822 m. Kaz. Kontrimas ragino universitetą įsteigti lietuvių kalbos katedrą, kitaip sakant, atnaujinti Širvydo tradicijas, ir net dėstytoją siūlė žemaitį Leoną Uvainį. Tiesa, filomatai ir filaretai rašo lenkiškai, svajoja apie Lenkijos atsigavimą, kai kurie (Mickevičius, Zanas, Odinis, Chodzka ir kiti) pažįsta gudų dainas, o Čečeta jas renka (sako, jo pavyzdys suraginęs Em. Stanevičią lietuviškas rinkti) ir pats tąja kalba kuria, bet visi jie ypatingai brangina Lietuvos praeitį ir, sakyčiau, patį jos vardą, domisi lietuvių tauta, kai kas ir jos kalba, o lenkiškoji Mickevičiaus ir jo draugų tų laikų ar vėlesnioji poezija kupina Lietuvos ir jos atsiminimų.

Antra vertus, bene 1819 m. prasidėjęs savarankiškas lietuvių (ypačiai žemaičių) studentų reiškimasis nei valandėlei nenutrūksta. 1822 m. universitetą tik baigęs Simanas Daukantas (1793—1864 m.) ima rašyti jau žemaičių kalba savo Darbus senųjų lietuvių, o 1823—1825 m. aiškiai jau darbuojasi, su telšiškiu Kajetonu Zabyčiu (1800 — 1876 m.) ir raseiniškiu Simanu Stanevičia (1799 — 1849 m.) priešakyje, ištisa žemaičių kuopelė, išreiškusi savo patriotinius siekimus — prikelti Lietuvos praeitį ir kalbą — entuziastingoje 1823 m. Stanevičios odėje Žemaičių šlovė ir pasireiškusi Zabyčio ir Stanevičios populiarizacijomis, Stanevičios poezija, Zabyčio gramatikos ir žodyno rašymu. Tuo metu lietuviškai ima kurti ir daug seniau už juos mokęsis Vilniaus universitete raseiniškis Silvestras Valiūnas (1790 — 1831 m.), ypačiai pagarsėdamas savo Birutos daina. Taigi greta su lenkiškuoju akademinio lietuvių bei gudų jaunimo sąjūdžiu aiškiai, skaisčiai ir karštai pasireiškia iš šios įtakos išsivaduojančio žemaičių jaunimo lietuviškasis sąjūdis.

1824 m. filomatų bylos likvidavimas ir kelių profesorių, ypačiai istorijos (Lelevelio, Danilavičiaus, vėl. Onacevičiaus) ir kitų, pašalinimas iš universiteto baigia šį reikšmingą laikotarpį ir įveda į *1825—1832 m.* caro Mikalojaus I universitetą. Čartoriskiui gavus iš apygardos globėjų pasitraukti ir trumpai (1823 — 1824 m.), atsitiktinai tas pareigas ėjus nereikšmingam, be to, užsieny tebesančiam prancūzų emigrantui Jonui Lavaliui, nuo 1824 m. rudens ligi universitetą uždarant globėju buvo filomatų bei filaretų bylos likvidatorius, gabus ir apsišvietęs ištvirkėlis, Stroganovo sūnus, senatorius Mikolajus Novosilcevas

(1762 — 1838 m.), universiteto priežiūrai padedamas gabaus ir taip pat nešvaraus paskutiniojo rektoriaus, iš Čekijos žydų kilusio Vaclovo Pelikano (1790 — 1873 m., nuo 1824 m. rekt. pavaduotojo, 1826 — 1832 m. rekt.). Universiteto profesorių ir ypačiai studentų išgarsinti ne tik ištvirkėliais, bet ir universiteto bei jo jaunimo persekiotojais, tokį vardą palikę lenkų istoriografijoje, mokykloje ir spaudoje ligi pat mūsų dienų, juodu betgi ne tik universiteto mokslui ir krypčiai nėra tiek žalos padarę, kaip apie tai kad skelbiama, bet ir pačiai lenkiškai universiteto ir šiaip Lietuvos švietimo krypčiai nėra čia daug nusikaltę. Savanaudžiai, kosmopolitai, jie nepersiimdavo tos karamziniškai tautininkiškos rusų krypties, kuri (kancleris Rumiancevas, gen. Arakčejevas, admir. Šiškovas) Petrapilio sferose įveikė prieš tai įtakingus carui ir biurokratijai ir palankius lenkams liberalus, reikalavo ir „buvusiose lenkiškose provincijose", tad Gudijoje ir Lietuvoje, mokyti rusų dvasioje ir rusų kalba, įvesti mokyklosna cerkvinę slavų kalbą, unitus auklėti pravoslavų dvasioje ir pan. Novosilcevas pasitenkino čia įvesdindamas rusų kalbą tik į universiteto raštinę, — kad ir prižiūrėjo unitų veikimą, bet palaikė mokėjusius jam įsiteikti gudų lenkintojus bazilionus prieš labiau su kaimu sutapusius parapijų kunigus ir, šalindamas drauge su kitais profesoriais kunigus, pašalino kaip tik (tiesa, lenkų kultūros) gudą prof. Mykolą Bobrovskį. Bevykdydamas bendrus Petrapilio švietimo ministerijos reikalavimus universiteto atžvilgiu, pavyzdžiui, įvesdamas profesorių ir studentų uniformą, įkvėpdamas rusų vyriausybei mintį šalinti profesorius ir nebepriimti atgal pašalintus studentus ir studentams prižiūrėti naudodamasis universitetinių šnipukų (bedelių) pagalba, Pelikanas, tiesa, įpynė gan vaikiškos studentų organizacijos Sarmatų Gentis (Plemię Sarmatów) bylon savo privengiamą prof. Onacevičių ir jį iš Vilniaus ištrėmė, dar sukėlė prieš save studentų ir visuomenės neapykantą ir 1831 m. net buvo jų gatvėje apkultas, bet — viena — tuo, anaiptol, nebuvo stiprinama universitete „rusiškoji dvasia" ar bent jaunimo lojalumas vyriausybės ir pačios Rusijos atžvilgiu (1831 m. daugumas studentų išėjo į sukilimą), antra — tai buvo savotiškas rektoriaus rūpinimasis išlaikyti universiteto drausmę ir tvarką, apdrausti universiteto gyvenimą nuo panašių skaudžių jaunimui ir pa-

vojingų universiteto likimui istorijų kaip filomatų bei filaretų byla.

Ir tikrai, Pelikano rektoriavimo metu (įsidėmėtina, jog po Počobuto universitetas nebeturėjo nė vieno rektoriaus ne tik lietuvio, bet dargi Lietuvos žmogaus) universiteto mokslas ligi pat 1831 m. sukilimo nebuvo sustabdytas, ir jo lygmuo nė kiek nepuolė, kad ir 1824 m. teko nustoti kelių pašalintų rimtų mokslo pajėgų arba 1825 m. mirusio tokio prof. Grodeko. Vietoj garsingo Lelevelio visuotinąją istoriją dėsto, tiesa, menkas Pov. Kukolnik (1795 — 1884 m.), vietoj populiaraus Goluchovskio — filosofiją neiškalbingas Angelas Daugirdas (1776 — 1835 m.), vietoj įtakingo Grodeko klasikus — nereikšmingas Vilius Pričkus Münnich (1793—1830 m.), tačiau autoritetingas Lietuvos teisių istorikas Danilavičius iš pradžių pavaduojamas rimto Aleksandro Korovickio (1797 — 1864 m.), paskui šiam pasiskyrus Rusijos baudžiamajai teisei — Lietuvos statutą ir, vietoje 1828 m. gavusio iš universiteto pasitraukti Onacevičiaus, statistiką ir diplomatiką dėsto dar reikšmingesnis už Korovickį Lietuvos istorikas Juozas Jaroševičius (1793 — 1860 m.). Daugelis rimtų profesorių dėsto po senovės (Borovskis, Cappelli, Drevinskis, Hrinevičius, Pelikanas, Polinskis, Rustemas ir kiti), pritraukta ir naujų pajėgų (Bielkevičius, Eichvaldas, Fonbergas, Jakovickis, Juozas Jundyla, minėtasis Korovickis, Muiželis, Rimkevičius, Skydelis, Vaškevičius ir kiti). Pats naujų profesorių sąstatas yra daugiausiai vietinis: vilniečiai ir šiaip Lietuvos žmonės, taip pat ir iš Vilniaus spinduliuojamos Gudijos, o kurie bus ne iš vietinių tautybių kilę, yra dažniausiai taip pat arba jau su Lietuva ir Gudija susiję (filosofijos prof. Jono Enriko Abichto sūnus terapijos prof. Adolfas, 1793 — 1860 m., chemikas Fonbergas, anatomas Aleksandras Karolis Vėlkas) arba kilę iš artimiausių Lietuvos kaimynų (Mintaujos vokietis Eichvaldas, suvokietėjęs Rygos latvis Muiželis); iš Vokietijos atvykęs klasikas Münnich čia išimtis — pakviestas iš dalies dėl Groddecko Vilniuje sudaryto vokiečių klasikams gražaus vardo, be to, jau dirbęs Krokuvos universitete.

Apie tai, kad ir Pelikano metu, vadinasi, ligi pat savo paskutiniųjų valandų universitetas nenustojo buvęs visų pirma Lietuvos ir šiaip buv. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos aukščiausias mokslo židinys, sako ne tik dėstytojų sąstatas, kuriame le-

miamąjį vaidmenį vaidina vietos žmonės. Dar lietuviškesnį jį mums rodo, kad ir du šio laikotarpio Lietuvos istorijos žinomu prof-riu Onacevičius ir Jaroševičius, gal dar labiau kaip tik tada ėję jame mokslus ir vėliau svarbiais raštais pasireiškę lituanistai — garsingasis Lietuvos lenkų rašytojas, 1840—1845 m. Anafielio poetinio epo (iš jos praeities trilogijos), Vilniaus monografijos (1837 — 1842 m. Wilno 4 t.) ir apžvalginio veikalo apie Lietuvą (1847 — 1850 m. Litwa 2 t.) autorius, nekalbant apie istorines apysakas (Kunigas 1881 m. ir kitos) iš Lietuvos istorijos, Ignas Juozas Kraševskis (1812 — 1887 m., universitete 1829 — 1831 m.), žymus etnografas, reikšmingo 1846 m. veikalo Litwa ir kitų aut. Liudvikas Adomas Jucevičius (1810 — 1846 m., univ. 1829 — 1831 m.), pagaliau, tiek svėręs tautinėje Lietuvos istorijoje 1848 m. Žemaičių vyskupystės aut. Motiejus Kazimieras Valančiauskis (1799—1875 m., universitete 1824 — 1828 m.).

Pouniversitetinės akademijos. Išaugęs, subrendęs ir pergyvenęs skaudų 1823 — 1824 m. smūgį (filomatų ir filaretų bylą), stiprus mokslo pajėgomis ir susitvarkęs visose dėstomojo mokslo šakose, aprūpintas gražia ir sena biblioteka, gamtos mokslų kabinetais ir laboratorijomis, astronomijos observatorija, anatomijos teatru, klinikomis, spaustuve, knygynu, palaikąs gyvus santykius su užsienio mokslu, pavyzdžiui, kasmet siųsdamas į Vakarų Europos universitetus numatomus kandidatus į profesorius, ir įgijęs ten rimtos mokslo įstaigos vardą, tik vis labiau skersaujamas caro Mikalojaus I vyriausybės, Vilniaus universitetas vis dėlto laimingai įsiirė į 1830—1831 m. mokslo metus. 1803 m. neturėdamas nė 300 studentų, o filaretų gadynėje (20-aisiais metais) teperžengęs 800, dabar jis pasiekė pusantro tūkstančio, tad aiškiai rodė savo stiprėjimą ir populiarėjimą krašte. 1830 m. lapkričio mėn. prasidėjęs lenkų sukilimas Lietuvos dar nebuvo palietęs ir rudens semestro mokslo vilniečiams nesutrukdė, bet dėl ateities rektorius (Pelikanas) nebuvo tikras, tad norėdamas užbėgti įvykiams už akių ir sulaikyti jaunimą, kad neįsiveltų į sukilimą, neleido studentų Kalėdų atostogų išvykti iš Vilniaus. Tačiau 1831 m. pradžioje Lietuvai sukilus, keli šimtai Vilniaus studentų metė mokyklą ir ištraukė į sukilimą, bet pakeliui į jį rusų kariuomenės smarkiai buvo sumušti. Mokslas buvo sutrukdytas ir jau nebeatsigavo, nes po kelių mėnesių

numalšinusi sukilimą caro vyriausybė pasinaudojo proga ir 1832 m. gegužės 1 d. universitetą panaikino, tikriau tris jo fakultetus (fizikos ir matematikos mokslų, moralinių ir politinių mokslų [teisių skyrių], literatūros ir meno fak.). Medicinos fakultetas buvo paverstas Imperatorine Vilniaus Medikochirurgine Akademija (Caesarea Medico-chirurgica Academia Vilnensis) rengti gydytojams, vaistininkams, veterinarams ir tam tikroje mokykloje priėmėjoms, o išskirtas iš moralinių ir politinių mokslų fakulteto teologijos skyrius — vysk. Klongevičiaus rūpesniu — Dvasine Vilniaus Akademija (pirmoji ėmė veikti 1832. IX. 1, bet antroji, 1833. VII. 1 gavusi savo statutą, tik 1834. II. 11); jiedvi buvo pavestos Vidaus reikalų ministerijos žiniai ir priežiūrai. Petrapilio Mokslų Akademijos žinioje buvo palikta dar Vilniaus astronomijos observatorija, o visas kitas universiteto palikimas, kiek to nebuvo tiesiogiai reikalinga katra akademijų, pavyzdžiui, daugumas bibliotekos knygų ir žymi dalis kabinetų turto pervežta Kijevo ir Charkivo universitetuosna. Dvasinėje akademijoje, su senovės klasikinėmis kalbomis, rusų kalba, visuotine ir rusų istorija, mokslas daugiausiai tebebuvo dėstomas lotynų kalba (rusiški dalykai — rusų kalba), o medikochirurginėje akademijoje (su 15 profesorių, kurių tarpe, be medicinos ir veterinarijos mokslų dėstytojų, buvo dar rusų, lotynų ir graikų literatūros, fizikos, chemijos, zoologijos, botanikos ir mineralogijos dėstytojai, ir 10 adjunktų) lotynų ir rusų, iš dalies ir lenkų kalba.

Dvasinės akademijos rektorium 1834 — 1839 m. buvo pastatytas iškalbingasis vyskupas, Valuinės literatas Aloyzas Osinskis (1770 — 1842 m.), paskui iš Gudijos kilęs teologas Ant. Fijalkovskis, o profesorių tarpe randame buvusius universiteto profesorius literatą Leoną ir pamokslininką Kasparą Borovskius, klasiką Stan. Hrinevičių, menką istoriką Povilą Kukolniką, teologą Joną Skydelį, filosofą Angelą Daugirdą, sustiprintus pastoralinės teologijos ir biblinės archeologijos adjunktu Mot. Valančiauskiu, biblistu Adolfu Bagienskiu, filosofu pijoru Kaz. Lenartavičium ir kitais; mokslinis akademijos pajėgumas, palyginus su universiteto teologijos sekcija, nesumenkėjo.

Tas pats tenka iškelti ir dėl medikochirurginės akademijos, kuriai 1833 — 1840 m. rektoriavo svetimas Vilniui ir jo universitetinėms tradicijoms činauninkas Valuinės gydytojas Tomas

Kučkovskis (1786—1843 m.; prieš ir po jo trumpai tas pareigas ėjo valuinietis fiziologas ir akušeris Mikalojus Mianovskis, 1783 — 1843 m.), užtat profesorių tarpe garsėjo universitetininkai patologas ir terapeutas Adolfas Abichtas, veterinaras Adomas Ferd. Adomavičius, anatomas Adomas Bielkevičius, zoologas Edv. Eichvaldas, chemikas Ign. Fonbergas, botanikas Stanislovas Gorskis, chirurgas Konst. Porcijanka (1793 — 1841 m.), patologas ir terapeutas Pęl. Rimkevičius (1799 — 1851 m.), remiami dar naujų pajėgų: chirurgo Juozo Koženievskio, fiziologo Juozo Mianovskio, patologo Liudviko Sievruko ir kitų. Čia dar bibliotekos vedėjas Adomas Benediktas Jocheris (1791 — 1860 m.).

Uždarytojo universiteto tradicijos tebeveikė akademinį jaunimą, kuris pats savaime jungė išskirtąsias mokyklas, kunigams lankantis medikochirurginės akademijos paskaitose, o medikams dvasinėj akademijoj ir šiaip mielai tarpusavy bendraujant, ir nežiūrint Kučkovskio dar labiau sugriežtintos, negu Pelikano kad buvo taikoma universiteto studentams, šnipavimu paremtos medikų priežiūros, jis degte degė neapykanta caro vyriausybei ir svajonėmis apie krašto nepriklausomybę. 1838 m. emisaro Simano Konarskio (1808 m. Dabkiškių dvare Miroslavo valsč. Kalvarijos, dabar Alytaus aps. — 1839 m. Vilniuje sušaudyto) rengiamas prieš Rusiją sąmokslas rado Lietuvoje pritarimo ypačiai Vilniaus medicinos studentų tarpe; sąmokslą susekus ir Konarskį sušaudžius, nukentėjo daugelis akademijos studentų, kur kas griežčiau nubaustų už filomatus ir filaretus. Maža to, Vilniaus dėl maištingos jaunimo dvasios neapkentęs ir net kartą, sako, žadėjęs jį dėl to Čortovgradu paskelbti Mikalojus I ryžosi išrauti iš Vilniaus universiteto likučius — abi akademijas. Nors caro vyriausybė pripažino Vilniaus medikochirurginę akademiją geriausia Rusijoje tos rūšies mokslo įstaiga su puikiais profesoriais, gabiu ir aukštos moralės akademiniu jaunimu, prašokančiu tuo atžvilgiu Rusijos universitetų studentus, bet dėl vyraujančios akademijoje „netikusios lenkiškos dvasios“ įtakos dar 1840 m. uždarydino tris pirmuosius akademijos medicinos ir pirmąjį veterinarijos kursus, perkeldama tų kursų valdžios stipendininkus (vad. skarbinius) į Charkivo ir Kazanės univ., o laisviesiems klausytojams (einantiems mokslus savo lėšomis) leista persikelti į Kazanės, Charkivo, Maskvos ar

Tartų univ. 1842 m. rugpiūčio mėn. 1 (13) d. akademija uždarydinta, jos vietoje Kijevo univ. įkurdinant medicinos fak., kuris pasiėmė kai kuriuos Vilniaus profesorius ir pervedė sau akademijos turtą (ko nebuvo reikalingas, perleido kitiems rusų universitetams). Tą pat mėn. Dvasinė Vilniaus Akademija buvo perkelta, drauge su profesoriais ir klausytojais, į Petrapilį, kur ji išbuvo ligi 1917 m. spalių mėn. revoliucijos. Vilnius liko be aukštosios mokyklos.

Universiteto mokslas ir mokslininkai. XVI—XVIII a. Vilniaus jėzuitų akademija ypačiai savo teologų darbais ne tik lemiamai svėrė Lietuvoje ir Lenkijoje, bet ir įgarsėjo Vakaruose, kur (ypačiai jėzuitų) aukštosios mokyklos ne kartą naudojosi Lietuvos jėzuitų veikalais kaip pavyzdingais mokslo vadovėliais. Tačiau nei Imperatorinis Universitetas (moralinių ir politinių mokslų teologijos skyrius, bemaž atskiru fakultetu virtęs) nei Dvasinė akademija tuo atžvilgiu nebeprilygsta jėzuitų akademijai, Vakarų teologijos mokslui čia nebesverdami, tik patys iš ten stengdamiesi kuodaugiau pasisemti, prie jų pakilti. Vis dėlto ir XIX a, galima čia suminėti keletas reikšmingų — savo veikalais, dėstymo įtaka ar šiaip savo žiniomis — vardų: pamokslininkas, 1792 — 1814 m. dogmatinės teologijos ir biblijos dėstytojas, nuo Vitebsko kilęs kun. bazilionas Augustinas Tomaševskis (1759—1814 m.), išvertęs lenkų kalba Massilono pamokymus pamokslininkams (Przepisy dla kaznodziejów 1799 m., 270 p.) ir parašęs Rozprawa o niedostateczności filozofji pogan (1808 m.), kurią kun. Harmand išvertė prancūzų kalba (De l'insuffisance de la philosophie paienne, 1807 m.); 1805—1823 m. universitetinės šv. Jono bažnyčios pamokslininkas (Kazania 1828 m., apie 350 pusl., II leid. 1832 m.), 1808 — 1823 m. moralinės ir pastoralinės teologijos dėstytojas sulenkėjęs italas kun. Jonas Chodani (1769 — 1823 m.), lenkų literatūroje pasireiškęs Voltaire's Henriados (1803 m.), Haydno, Lessingo, Wielando, Gessnerio vertimais, teologijos srityje yra taip pat parūpinęs kelis vertimus ir platų (per 650 pusl.) originalų kursą Nauka chrześcijańskiej katolickiej religji (išsp. 1823 m.); perimto iš Počobuto akademijos Golianskio darbai anksčiau (p. 30) yra jau išvardyti; nepaliko mokslo veikalų, bet 1810—1816 m. vadovavimu Vyriausiai kunigų seminarijai, 1815 —1828 m. dėstomojo dogmatinės teologijos kurso įtaka ir šiaip

universitetinės teologijos skyriaus teisių gynimu nuo vyskupų priežiūros pasireiškė, paprastai latgaliečiu laikomas, tik bene bus lietuvis kun., nuo 1828 Vilniaus vyskupijos valdytojas ir nuo 1839 m. vyskupas Andrius Benediktas Klongevičius (1765 — 1841 m.); taip pat ne raštais pasireiškė, tik savo kursų įtaka, teologijos skyriaus pertvarkymo sumanymu ir vėliau savo supravoslavėjimu mokytasis biblijos ir biblinės archeologijos dėstytojas, orientalistas, slavistas ir paleografas, unitų kun. Mykolas Bobrovskis (1785 — 1848 m.); taip pat iš Gudijos kilęs kun. Ignas Borovskis (1788 — 1852 m.) nieko nėra palikęs iš 1825 — 1840 metų universitete ir akademijoje savo dėstomos teologijos dalykų, bet 1819 — 1842 m. eidamas dar pamokslininko pavaduotojo pareigas, paliko per 650 reikšmingų kultūrinei Vilniaus istorijai pamokslų, kurių betgi tik vienas kitas tėra išspausdintas; 1817—1821 m. biblijos dėstytojas žemaitis kun. (vėliau Žemaičių vyskupijos administratorius) Jonas Gintila (1789 — 1857 m.) pasireiškė hebrajų — lenkų kalbos žodynu ir kitais rankraščiais hebrajų kalba; kitas žemaitis kun. Jonas Skydelis (Skideł, 1790—1837 m.), moralinės ir pastoralinės teologijos, biblinės archeologijos ir homiletikos prof., 1835 m. išspausdino Celniejsze prawidła homiletyki, per 200 pusl., o rankraštyje paliko Introductio specialis in sacros Novi Testamenti libros; nesuskubęs svariau pasireikšti, bet rimtai pasirengęs prof. M. Bobrovskio bičiulis, unitų kun. gudas Platonas Sosnovskis (1799 — 1827 m.) rankraštyje paliko moralinės teologijos kursą; 1825—1842 m. dogmatinės teologijos ir bažnyčios istorijos prof., mėgiamiausias Klongevičiaus mokinys, kun., vėliau vysk. ir metropolitas Ant. Fijalkovskis (1798 — 1883 m.) spaudoje tepasireiškė keliais rimtais žurnalų straipsniais iš savo dėstomojo mokslo srities. Akademijoje pasireiškė rektorius kun. Aloyz. Osinskis 1856 m. nebaigtu spausdinti veikalu Żywoty biskupów wileńskich, kun. Kazimieras Lenartavičius (1796—1841 m.) — nespausdinta Historja Pijarów litewskich, kun. Mot. Kaz. Valančiauskis — 1848 m. Žemaitiu wiskupiste, vėliau daugeliu kitų lietuviškų raštų, kun., vėliau vysk. Kasparas Borovskis (1802 — 1885 m.) — iš graikų kalbos vertimais Pisma mężów apostolskich Klemensa, Ignacego i Polikarpa 2 t. 1848 m., ir bene pats mokyčiausias jųjų tarpe kun. Adolfas Bagienskis (1811 — 1873 m.) — Hermeneutica biblica 1840 m. ir Introduc-

tio historico - critica in libros sacros Novi Testamenti 1840 m.

Jėzuitų akademijoj filosofiją skaitė trejus metus tokia tvarka: logiką, Aristotelio fiziką, psichologiją su metafizika. Universitete taip pat trejus metus, tik iš pradžių logiką, metafiziką ir etiką, o paskui Goluchovskis antropologiją, logiką ir etiką. Filosofijos srityje Vilniaus jėzuitai pagarsėjo 1618 m. Mart. Smigleckio Logica 1.500 pusl. ir 1669 m. Vaitiekaus Tilkovskio Philosophia curiosa apie 3.500 pusl., bei šiaip pasireiškė Aristotelio filosofijos dėstymu, tik paskutinieji jųjų profesoriai (Dobševičius, Vernei) logikai naudojosi taip pat Bacono, Cartesiaus, Lockes ir kitų veikalais. Nusistačiusi prieš metafiziką Edukacinė Komisija pašalino iš Vyriausiosios Mokyklos filosofiją, bet atskiri profesoriai (1793 — 1798 m. Sim. Malevskis, 1798 — 1803 m. Matas Karaffa-Korbutas) davė papildomąjį logikos kursą.

Universitete moralinių ir politinių mokslų fakultete filosofijos dalykai buvo atnaujinti. Juos dėstė, vienas po kito, trys reikšmingi filosofai: 1804 — 1816 m. vokietis Jonas Enrikas Abicht (1762 — 1816 m.), ligi 1795 m. Kanto ir Reinholdo šalininkas, paskui savarankiškiau pasireikšdamas, priešingų vokiečių metafizikai Šviečiamosios (XVIII a.) gadynės vyrų Kollontajaus, Čackio, Jono Sniadeckio buvo puolamas, o ir jo lotyniškoms paskaitoms permažai pesirengę klausytojai dėstomąjį dalyką pajuokdavo abichtologijos vardu. Mokslo literatūroje jis pasireiškė keliolika vokiškų veikalų, kurių svarbiausi Philosophie der Erkenntnisse 2 t. 1791 m., System der Elementarphilosophie 1795 m., Enzyklopädie der Philosophie 1840 m., o taip pat lotyniškasis kursas Initia philosophiae propriae 1814 m. 1818 — 1823 m. ir 1825 — 1835 m. dėstė rimtas, bet neiškalbingas Kanto kritikas, Fichtes bei Hegelio įteikiamas, mohilevietis pijoras Angelas Daugirdas (1776—1835 m.), labiausiai pasireiškęs veikalais O loice, metafizyce i filozofji moralnej 1821 m., per 300 pusl., Wykład przyrodzonych myślenia prawideł czyli logika teoretyczna i praktyczna 1828 m., per 450 pusl. (II ir III dalis liko neišspausdinta), 1814 m. rankraščiu Filozofja Kanta, czyli badania bezstronne nad jej układem.

Vienerius (1823 — 1824) mokslo metus tegavo Vilniuje dėstyti, karštai Schellingo filosofijos paveiktas ir kai kurių pasaulietiškuoju teologu vadinamas, jaunas galicijietis Juozas Goluchovskis (1797 — 1858 m.), sukėlęs prieš save Vilniaus rusų ad-

ministraciją savo paskaitų išpopuliarėjimu, o senatorių Novosilcevą dar 1822 m. savo veikalu Die Philosophie in ihrem Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen, per 200 pusl. (1834 m. išspausdintas vertimas rusų kalba, o 1903 m. lenkų — Filozofja i życie); svarbiausias veikalas tepasirodė 1861 m. — Dumania nad najważniejszemi zagadnieniami człowieka, poprzedzone historycznem rozwinięciem głównych systematów filozoficznych od Kanta aż do najnowszych czasów 2 t. Dvasinėje akademijoje nuo 1835 m. Daugirdą pakeitęs kitas pijoras Kazimieras Lenartavičius klausytojų ypatingai buvo mėgiamas, bet filosofijos mokslui nieko nėra palikęs. Tuo tarpu astronomas Jonas Sniadeckis (1756 — 1830 m.), pagarsėjęs universiteto rektorius, Vilniuje pasireiškė keliais būdingais jo pasaulėžiūrai (prieš Kantą, Condillacą ir kitus) filosofijos rašiniais (O instrukcji religijnej, O filozofji, O metafizyce, ypačiai Filozofja umysłu ludzkiego czyli rozważny wywód sił i działań umysłowych), išspausdintais jo rink. Pisma rozmaite 1814 — 1822 m. 4 t.

Moralinių ir politinių mokslų teisių skyriuje buvo dėstomi istorijos dalykai, skiriami ne tik teisininkams, bet ir teologams. Visuotinę istoriją 1783—1805 m. gerai dėstė minėtasis T. Husaževskis, Lelevelio, gal prieš tai ir Teod. Narbuto, mokytojas. Po to 10 metų nei Stroinovskis nei Sniadeckis nerodė didelio susirūpinimo istorijos dėstymo reikalu, katedra vis nebuvo užimta, tik rusų kalbos ir literatūros prof. Jonas Černiavskis (m. apie 1825 m.) 1814 — 1820 m. bespalviai dėstė taip pat ir Rusijos istoriją, 1812 — 1814 m. Petrapilyje gyvendamas išsirūpinęs sau tą dalyką ministerijoje; 1820 m. jam išėjus pensijon ir grįžus Petrapilin, to dalyko universitete nieks nebedėstė. Nuo 1811 m. Vilniuje gyvenančiam Četvertinskių mokytojui prancūzui Jurgiui Lery, palaikomam Jono Enr. Abichto ir kai kurių kitų profesorių kitataučių, ėmus spraustis visuotinės istorijos katedron ir jo pakurstytam švietimo ministeriui universitetą spausti, kad toji katedra būtų užimta, Universiteto iš Varšuvos buvo pakviestas Jokimas Lelevelis (1786—1861 m.), sulenkėjęs, bet, pasak Onacevičiaus, savo lenkiškiems veikalams tebereikalingas vertimo lenkų kalba, ir dviem atvejais, 1815 — 1818 m. ir 1821 — 1824 m., istoriją dėstė, savo paskaitomis sukeldamas jaunimo entuziazmą ir laikomas didžiausiu Vilniaus istoriku, o savo skaitlingais veikalais virsdamas vienu iš didžiausių Lenkijos

istorikų. Novosilcevo šalinamas, 1824 m. išvažiuodamas iš Vilniaus, jis jau ten buvo išspausdinęs tokius reikšmingus veikalus, kaip Historyka 1815 m., Dzieje starożytne 1818 m., Badania starożytności pod względem geografji 1818 m., Ksiąg bibljograficznych dwoje I 1823 m. (II 1826 m.) ir kitus. Savo paskaitose ir veikaluose jis ne kartą paliesdavo ir Lietuvos dalykus. 1819 — 1821 m. jį gavo pavaduoti Ignas Onacevičius (1780 — 1845 m.), nuo 1820 m. ėmęs dėstyti ir statistiką, kuriai (ir diplomatikai) nuo 1821 m. jis visiškai pasiskyrė, užleisdamas istoriko vietą grįžusiam Leleveliui ir, antrąkart Leleveliui gavus iš Vilniaus pasišalinti, nuo 1825 m. Lelevelį pakeitusiai menkystai Povilui Kukolnikui (ligi 1842 m. ir dvasinėje akademijoje dėsčiusiam), iki pats 1828 m. buvo pašalintas iš universiteto. Tik ir statistiką bei diplomatiką dėstydamas, Onacevičius kėlė klausytojų meilę Lietuvos praeičiai, juo labiau, jog baigdamas statistikos kursą, kas vasarą skaitė dar Lietuvos istoriją, kurios liko keli nuorašai, ir paskui, Petrapilyje gyvendamas, apie 20 metų rinko medžiagos jos istorijai, kurios rankraštį, sako, testamentu užrašęs J. I. Kraševskiui.

Lietuvos istorijos mokslui dar buvo reikšmingi prof. Danilavičius ir Jaroševičius. Ignas Danilavičius (1789 — 1843 m.) 1815 — 1824 m. rimtai dėstė baudžiamąją ir civilinę Lietuvos ir Rusijos teisę (prieš tai tik 1799—1805 m. Adomas Povstanskis, 1768 — apie 1830 m., nekaip tai dėstė), draugų ir klausytojų padedamas rinko Lietuvos teisės istorijos paminklus ir dokumentus, mokslė pasireikšdamas svarbiais mūsų istorijai veikalais Opisanie bibljograficzne Statutu Litewskiego (1823 m. „Dziennik Wileński“), Latopisiec Litewski (1823 m. „Dziennik Wileński“ ir skyrium, 1827 m.), per 300 pusl., vėliau Historischer Blick auf das Litauische Statut und den Einfluss des Römischen Rechts auf das Polnische und Litauische (1834 m. „Dorpater Jahrbuch“, panaš. Historyczny rzut oka na prawodawstwo litewskie — 1837 m. „Wizerunki i roztrząsania naukowe“), (drauge su Pr. Malevskiu) Svod miestnych zakonov Zapadnych gubernij 1837 m., apie 300 pusl., O litovskich lietopisiach (1840 m. „Žurn. Minist. Narodn. Prosviešč.“, taip pat Wiadomość o właściwych litewskich latopisach — 1841 m. „Athenaeum“, Ueber die litauischen Chroniken 1841 m.), Vzgliad na litovskoje zakonodatelstwo i litovskije statuty (1841 m. „Juridičeskija Za-

piski"), Skarbiec dyplomatów... posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy 2 t. 1860 — 1862 m., Kodex Napoleona w porównaniu z prawem polsko-litewskiem (teisspausdinta 1904 m.). Balstogietis Aleksandras Korovickis (1797—1864 m.) 1825 — 1827 m. dėstė Lietuvos teisę ir 1827 — 1831 m. Rusijos teisę, studentams pasireikšdamas griežtu kovotoju, 1826 m. išleisdamas Proces cywilny litewski, per 300 pusl., 1827 m. Proces graniczny, apie 150 pusl., ir kitus veikalus. 1827 — 1831 m. Lietuvos teises ir 1828 — 1831 m. statistiką ir diplomatiką skaitė, plačiai remdamasis Lietuvos ir Lenkijos istorija, Juozas Jaroševičius (1793 — 1860 m.), savo Lietuvos teisių kursą paliko rankraštyje, o vėliau, per 30 metų nebeprofesoriaudamas, parūpino kelis reikšmingus mums istorijos veikalus, kurių svarbiausias Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca XVIII w. 3 t. 1844—1845 m.

Tuo būdu ir teisininkai dalyvavo Lietuvos istoriją tiriant. Nieko bendra su ja neturėjo gabus, bet ne kartą apsileidęs italas Liudvikas Aloyzas Cappelli (1777 — 1868 m.), kuris 1805 — 1831 m. dėstė civilinę ir baudžiamąją (Romos) teisę, 1827 — 1828 m. dar tik įvestąją Romos teisės istoriją, o 1815—1838 m., tad ir akademijoje, kanonų teisę, kurią seniau, per 30 (1773—1804) metų, dėstė lietuvis (ne kun.) Kornelis Pocolojevskis (Pačiulis? 1746—1812 m.), Čackio, deja, apibūdinamas „nepaprastu kvailiu". Pocolojevskiui jokiais mokslo darbais nepasireiškus, Cappelli 1819 m. išleido Manuale iuris canonici, o 1822—1823 m. Romos teisės kursą paliko rankraštyje, šiaip spaudoje pasireikšdamas pranešimais viešuose universiteto posėdžiuose, pav., 1805 m. De origine Legum Romanorum quae ad successionem haereditatis, 1805 m. apie kanonų teisės šaltinius ir pagrindus (prancūzų kalba), 1806 m. apie baudžiamosios teisės pradžią ir pažangą (prancūzų kalba), 1827 m. De l'enseignement du droit romain ir kitais. Romos teisės istorijai dėstyti 1828—1831 m. jį pavadavo rimtas jo mokinys ir jo pranešimų vertėjas lenkų kalba (Valerijonas Petkevičius (1805—1843 m.) prisilaikęs Savigny, vėliau atsidūręs emigracijoje ir ten susibičiuliavęs su Leleveliu. 1783—1793 m. Jeronimui Stroinovskiui bedėstant gimtąją tautų teisę, kurios kurso dalį nuo 1782 m. darė politinė ekonomija, ir dėl ligos ar kitų pareigų ne kartą katedrą

apleidžiant, nuo 1787 m. jį pavaduodavo, prisilaikydamas jo vadovėlio, Simanas Malevskis (1759—1832 m.), tą teisę dėstęs ligi 1816 m., o politinę ekonomiją ligi 1811 m., mokslo literatūroje nieko nepasireikšdamas. Po jo politinę ekonomiją 1811—1824 m. dėstė menkas Jonas Znosko (1722—1833 m.), prisilaikęs Adomo Smitho (Znoskos referuoto veikale: Nauka ekonomii politycznej 1811 m.), vėliau (1825—1831 m.) pakeistas sąžiningo, kad ir negabaus, vilniečio Jono Vaškevičiaus (1797—1859 m.), kuris 1830 m. išleido Nauka o handlu, apie 300 pusl. Tautų teisės katedrai nevyko: Malevskiui perėjus rektoriauti, 1817—1819 m. jį pavadavo niekuo nepasireiškęs lietuvis Motiejus Stanevičia, 1819—1821 m. buvęs Kremenčiaus liciejaus prof. ir per dvejus metus dar užsienyje rimtai pasirengęs mėgiamiausias Cappelli mokinys lenkas Ignas Oldakovskis, bet tik spėjęs paskaitomis atkreipti į save dėmesį džiovininkas mirė (1785—1821 m.), ir jo katedra daugiau jau niekieno nebebuvo užimta.

Moralinių ir politinių mokslų fakulteto istorija ir filosofija mūsų laikais dėstoma humanitarinių mokslų (humanistiniame, istorijos ir filologijos, istorijos ir filosofijos) fakultete, tad Vilniaus universiteto literatūros ir meno fakultetas buvo skiriamas siauresnei literatūros ir kalbų sričiai, tik papildant ją dar meno dalykais. Tame fakultete aiškiau visus prašoko vokietis, tikriau iš suvokietėjusių lenkų kilęs klasikas Gotfridas Ernestas Groddeck (1762—1825 m.), 1804—1825 m. universiteto bibliotekos prefektas (direktorius), po nereikšmingų senovės kalbų dėstytojų (1797—1807 m. iš Gudijos kilusio pijoro Ferd. Serafinavičiaus, 1769—1825 m., ir 1756—1805 m. iš Gudijos kilusio jėzuito Kaz. Rogovskio, 1727—1812 m.) 1804—1825 m. dėstęs graikų kalbą ir literatūrą, 1808—1825 m. dar lotynų kalbą ir literatūrą (1805—1808 m. ją dėstė gabus girtuoklis italų kun. Pov. Tarenghi, 1767 — apie 1830 m.), remiamas 1805—1831 m. graikų kalbos dėstytojo, kuris, be to, 1808—1832 m. vyriausioje kunigų seminarijoje dėstė hebrajų kalbą, baziliono Simano Žukovskio (1782—1824 m.), o taip pat ir lotynų kalbos dėstytojų — 1819—1821 m. gabaus alkoholiko vilniečio Liudviko Sobolevskio (1791—1830 m.; 1826—1829 m. universiteto bibliotekos prefektas) ir 1821—1842 m. (tad dar medikochirurginėje ir dvasinėje akademijoje) iš Ukrainos kilusio rimto Jono Stanislovo Hrinevičiaus (1791—1866 m.).

Moksle pasireiškęs Historiae Graecorum literariae elementa 1811 m., per 500 pusl., ir kitais veikalais, 1810 m. įsteigtame savo filologiniame seminare Grodekas parengė rimtus filologus, kaip minėtieji Žukovskis, Sobolevskis, Hrinevičius, o taip pat Gintila, Ježovskis, Kovalevskis ir kiti (seminare dalyvavo, be kitų, dar Silv. Valiūnas ir Sim. Daukantas), aprūpino Lietuvos gimnazijas gerais senovės kalbų mokytojais, drauge su savo mokiniais parūpino reikalingų joms tų kalbų vadovėlių ir iš viso aukštai pakėlė Lietuvos klasikinę filologiją. Žukovskis parašė graikų kalbos vadovėlį (1806 m. Początki języka greckiego) ir pritaikė Lietuvos mokykloms Fridr. Jacobso Chrestomathia grecka su žodynu 1807 m. (II leid. 1817 m. Wypisy greckie), o kunigų mokslui Grammatyka języka hebrajskiego 1809 m. ir pritaikė J. S. Vaterio Wypisy hebrajskie 1811 m. Sobolevskis parūpino Wypisy łacińskie 1827 m. Hrinevičius išvertė iš lotynų kalbos Grodeko sutrumpintą Butmano Gramatyka grecka 1823 m. Pakeitęs Grodeką Vilius Miunichas neilgai dirbo ir filologijos mokslui tedavė dviejų Seksto Rufo knygelių leidinius (1815 ir 1829 m.).

Počobuto akademijai verčiantis vienu po kito dviem atitinkančiais savo laiko reikalavimus literatūros ir retorikos profesoriais Dov. Pilchovskiu (ligi 1793 m.) ir Pilypu Golianskiu (ligi 1803 m.), kurio adjunktas nuo 1797 m. buvo Stan. Bakovskis (1769—apie 1820 m.), Golianskiui perėjus teologijon dėstyti biblijos, universitetas kurį laiką (1803 — 1805 m.) tenkinosi nereikšmingu Bakovskiu, o paskui išsiversdavo katedros neaprūpindamas, iki, pagaliau, Sniadeckis paskelbė konkursą ir tam išspręsti 1811 m. sudarė ne literatūros fakulteto, bet chemiko Andr. Sniadeckio, botaniko Stan. Jundylos ir teologo Jono Chodanio komisiją, kuri prieš Grodeko vadovaujamą fakultetą išrinko rimtą pseudoklasiką galicijietį Euzebijų Slovackį (1772—1814 m.), būsimojo genialaus lenkų poeto Juliaus tėvą, pasireiškusį Voltaire's Henriados vertimu lenkų kalba (1803 m.) ir vėliau Mendogo tragedija (1812 m. Vilniaus teatre vaidinta dar jo Kražių mokinys), kad ir negavusį Vilniuje ilgai dirbti, bet parūpinusį ligi 60-ųjų metų kartojamą gerą kursą Prawidła wymowy i poezji 1826 m. (VI leid. 1858). Jo vietą užėmęs su literatūriniu klasicizmu nenutraukęs apdairusis estetikas

jau vietos, Lietuvos žmogus Leonas Borovskis 1814—1831 m. universitete dėstė literatūrą, o 1833—1842 m. dvasinėje akademijoje homiletiką. Svarbus jo teorinis nagrinėjimas Uwagi nad poezją i wymową pod względem ich podobieństwa i różnicy 1821 m., 150 pusl. Greta su Grodeku ir Leleveliu jis daugiausiai svėrė nusistatant Adomo Mickevičiaus ir kitų filomatų bei filaretų poetinei kultūrai. Čia minėtinas dar Aleksandras Viktoras Bohatkevičius (1798—1831 m.), Grodeko padėjėjas Universiteto bibliotekoje, 1829—1830 m. skaitęs bibliografijos kursą ir išspausdinęs Rzecz o bibliografii powszechnej 1830 m., apie 75 pusl.

Nei vokiečių ir anglų kalbos dėstytojas Benjaminas Haustein (1778—apie 1840 m., išsp. Geschichte des Ursprunges und Fortgangs der deutschen Literatur 1819 m.), nei prancūzų Jonas Pinabel de Verrière (1765—apie 1830 m.) ir jį nuo 1827 m. pakeitęs ir ligi mirties dėstęs abiejose akademijose Jonas De Nève (1785—1839 m.), nei italų jau minėtasis teisių prof. Cappelli, nei juo mažiau rusų Jonas Černiavskij, Petras Ostrovskij (1791—1846 m.) ar Jonas Loboiko (m. 1861 m.) ryškesnės įtakos savo klausytojams nepadarė, kad ir vieni geriau, kiti menkiau juos pamokydavo. Tik minėtasis ukrainietis Loboiko arčiau suėjo su universiteto visuomene ir, Rumiancevo bei Keppėno prašomas ir raginamas, mėgino pažinti Lietuvą ir jos praeitį (80 Lietuvos miestų studentų aprašymas, Lietuvos praeities tyrinėjimai, taip pat likę rankraštyje, ir kiti).

Jėzuitų akademijoje ir paskui universitete buvo dėstoma hebrajų kalba, kurios mokytojas Sim. Žukovskis parengė tai kalbai Joną Gintilą, Joną Skydelį, Myk. Bobrovskį ir kitus. Kontrimas, Žukovskis ir kiti buvo net sumanę įsteigti universitete Rytų kalbų institutą: armėnų, turkų, persų, arabų ir mongolų kalboms. To būrelio paraginti, užsienyje rytinių kalbų mokėsi Myk. Bobrovskis ir Juozas Senkovskis; pirmasis paskui Vilniuje dėstė arabų kalbą, o Senkovskis įsitaisęs Petrapilyje ten dėstė mongolų, turkų, persų kalbas. Prof. Münnich Vilniuje dėstė taip pat arabų ir persų kalbas. Rytų kalbų pradžią gal būt gavo ar bent atkreipė Vilniuje į jas savo dėmesį vėlesnieji orientalistai Aleks. Chodzka, Juoz. Kovalevskis, Ant. Muchlinskis ir kiti.

1797—1798 m. ir net jau 1793 m. prie fizikos mokslų fakulteto užsimezgė meno mokykla (1793 m. Gucevičiaus architektūra, 1798 m. Smuglevičiaus tapyba ir Rustemo paišyba, 1799 m. Šulco architektūra, 1803 m. Lebruno skaptyba ir Hollando muzika, 1805 m. Weisso raižyba), 1803 m., išskyrus architektūrą, priskirta literatūros ir meno fakultetui, veikė ligi universitetą uždarant. Ne tiek trumpai ir su pertrauka veikęs ukmergiškis Laurynas Stoka Gucevičius (m. 1798 m.), kiek vokiškos kilmės Mykolas Šulcas (m. 1812 m.) ir ypačiai iš Vilniaus krašto (Žirmūnų) kilęs Karolis Podčašinskis (1790—1860 m.), 1819—1831 m. prof., yra parūpinę Lietuvai sumanių statytojų. Šulcas, be to, spaudoje pasireiškė turininga 1801 m. Mowa o architekturze, o Podčašinskis 1828—1829 m. išleido Początki architektury dla użytku młodzi akademickiej 2 t., 400 pusl., papildymas 1856—1857 m. III t. (Składnia budowli ogólna), per 200 pusl.; minėtina dar jo 1842 m. Nomenklatura architektoniczna (słownik powodowany cieśliczych wyrazów), apie 150 pusl. (II leid. 1854 m.).

Pačioje meno mokykloje reikšmingiausi buvo 1798 m. drauge iš Varšuvos atvykę tapybos profesoriai, žemaičio tapytojo sūnus, istorinių ir religinių paveikslų tapytojas, Pranas Smuglevičius (1745—1807 m.), ir ypačiai daug ilgiau už jį dirbęs portretistas turkas Jonas Rustemas (1760—1835 m.), kuriuodu parengė ištisą Vilniaus meninę kryptį, pasireiškusią jau 1820 m. birželio mėn. 15 d. atidarytąja meno mokyklos paroda su 23 dalyvių 136 paveikslais, piešiniais ir raižiniais. Vilniuje Smuglevičius yra nutapęs nemažai savo kūrinių; XX a. Stepono Batoro universitetas parengė net Smuglevičiaus salę. Smuglevičiui padėjo adjunktas, Varšuvos lenkas Jonas Chruscickis (Chróścicki, 1765—1839 m.). Rustemo adjunktas 1809—1820 m. buvo mintaujiškis vokietis Jonas Kristupas Damelis (1780—1840 m.), 1820—1822 m. ištremtas Sibiran įsipynęs pinigų padirbėjo Ceiziko bylon; apie 60 vaizdų ir portretų (Rustemo, Golianskio, Juozo Franko, rekt. Malevskio); žinomas jo paveikslas 1812 m. Prancūzai Vilniaus Rotušės aikštėje, dar Kryžiuočių vado Ulricho von Jungingen mirtis ties Žalgiriu ir kiti. Rustemas tapė Sniadeckius, Jundylą ir kitas Vilniaus įžymybes. Po nereikšmingo vokiečio Izidoriaus Veiso (Weiss, mokė 1805—1810 m.) 1810—

1818 m. raižybos mokė anglas Jonas Saunders (1773 — 1830 m.), drauge dėstęs meno istoriją ir jo filosofiją prancūziškai ir anglų literatūrą angliškai. 1812 m. jis surengė Vilniuje savo mokinių darbų parodą. Dėl silpnos sveikatos jam persikėlus Italijon, kurį laiką jį gavo pavaduoti jo padėjėjas, kelių profesorių raižinių kūrėjas Myk. Podolinskis (1783— apie 1830 m.), 1822—1831 m. geras technikas vokietis Fridr. Lehmann, nuo 1828 m. drauge dirbdamas su Saunderso ir Podolinskio mokiniu Vilniaus vokiečių Gotfridu Kislingu. Skaptavimo 1803—1811 m. mokė prancūzas Andr. Le-Brun (1743—1811 m.), pasireiškęs J.K. Chodkevičiaus, A. J. Čartoriskio biustais ir kitomis skulptūromis, paskui (1811—1831 m.) ar tik ligi 1825 m. Lebruno mokinys Kaz. Jelskis (1782—1867 m.), Vilniui atmintinas keliais paminklais šv. Jono ir kitose bažnyčiose, gydytojų draugijos narių biustais. Prie to pat literatūros ir meno fakulteto 25 metus (1801—1826 m.) dėstė muziką vokietis Jonas Dovydas Holland (1746— apie 1830), 1806 m. išleidęs Traktat akademicki o prawdziwej sztuce muzyki. Vienerius metus po jo padirbėjus vokiečiui ar prancūzui Jonui Renneriui, apie muziką universitete nebegirdėti.

Fizikos ir matematikos fakultete astronomiją, kaip žinome, dar XVIII a. išgarsino akademijos rektorius eksjėzuitas Martynas Počobutas, nors moksle tepasireiškė savo observacijomis, padedamas savo bičiulio mokyto apsileidėlio eksjėzuito Andriaus Streckio, kuris senatvėje taip pat gavo dar ir universitete paprofesoriauti. XIX a. reikšmingas čia savo observacijomis kitas rektorius Jonas Sniadeckis, o vėliau Petras Slavinskis (1795 — 1881 m.), universitetui dirbęs 1817 — 1832 m. ir dar vėliau ligi 1843 m. buvęs astronomijos observatorijos direktorium (direktoriaus padėjėju ligi 1848 m. išbuvo minskietis Mykolas Hluševičius, 1797 — 1862 m.); 1826 m. jis išspausdino Początki astronomji teoretycznej i praktycznej, per 400 pusl. Iš kitų tenka dar išskirti nuo Gardino kilęs Vincas Karčevskis (1789 — 1832 m.), be vertimų, parūpinęs dar Gnomonika rysunkowa 1818 m. (II leid. 1825 m.), O kometach 1826 m. Grynosios matematikos srityje universitetas neturi nei vieno mokslininko, kuris galėtų būti prilygintas Počobutui ar Sniadeckiui, bet gerai pasirengusių, gabių ar darbščių dėstytojų netrūksta. Iš Počobuto bendradarbių gavęs rimtą eksjėzuitą Praną Norvaišą ir nekokį

jo pavaduotoją Tomą Žickį, universitetas Žickiu jau tebesivertė tik elementarinei matematikai, o šiaip iškėlė gerai parengtuosius: žemaitį Zakarą Niemčevskį, matematikos moksle, tiesa, svariau nepasireiškusį, bet anksčiau už kitus Vilniaus profesorius rodžiusį susidomėjimą Lietuvos praeitimi ir lietuvių kalba; naugardėlietį Mykolą Polinskį (1785 — 1848 m.), parūpinusį O geodezji 1816 m., Początki trygonometji płaskiej 1816 m. (III leid. 1828 m.), bet šiaip labiau pasiskyrusį bibliografijai; lietuvį Ipolitą Rumbovičių (1798 — 1838 m.) su Początki linearnego rysunku dla szkół parafjalnych 1827 m., apie 140 pusl., Geometrja wykreślna dla użytku uczniów uniwersyteckich 1829 m.; vilnietį Zigmą Revkovskį (1807—1893 m., pergyvenęs visus kitus Vilniaus profesorius) su O początkach i wzroście rachunków prawdopodobieństwa 1828 m., Początki ekonomji analitycznej 1887 m.; taip pat vilnietį Ant. Virvyčių (1791—1865 m.) su vadovėliais Początki geometrji I, II, III ir IV klasei 1825 — 1829 m. Mechanikai (teorinei ir praktinei), technologijai, geodezijai pradžioje dirbo paveldėtas iš Počobuto laikų tinginys eksjėzuitas Tadas Kundzičius, tuojau betgi pakeistas naujomis pajėgomis—tiek minėtais jau matematikais, tiek dar, tiesa, trumpai (1805 — 1806 m.) lotyniškai tedėsčiusiu pakviestuoju rimtu vokiečių mokslininku Karoliu Kristinu Langsdorfu (1757 — 1834 m.), pasireiškusiu veikalais 1806 m. Institutiones technologicae, per 600 pusl., 1816 m. Neuere Erweiterungen der mechanischen Wissenschaften ir kitais, Polinskio svainiu rimtu dėstytoju gardiniečiu Valerijonu Gurskiu (lenk. Górski, 1790—1874 m.), darbščiu lietuviu Ant. Šahinu (1798 — 1845 m. nusižudė) su Geodezja wyższa 1829 m., per 230 pusl., Miernictwo i równoważenie 1829 m., per 150 pusl.

Universitetas fizikai gavo iš Počobuto akademijos seną, jau 35 metus dėsčiusį, fiziką eksperimentatorių Juozą Mickevičių (1744 — 1819 m.) ir jo padėjėją, vėliau savarankiškai dėsčiusį, gabų ir užsieniuose gerai pasirengusį Steponą Stubelevičių, kuriam betgi 1814 m. pasimirus, nebeprilygo kituodu valuiniečiu: nei veikiai prie agronomijos perėjęs menkas Kajetonas Krasovskis (1784 — apie 1850 m.), nei neiškalbus, netvarkingas ir menkas eksperimentatorius, 1819 —— 1842 m. dėstęs universitete ir medikochirurginėje akademijoje Peliksas Drevinskis (lenkiškai Drzewiński, 1788 — apie 1850 m.), kuris betgi ne tik parūpino

fizikos vadovėlių mokykloms (Fizyka dla szkół powiatowych 1825 m., Fizyka dla gimnazjów 1825 m. 2 t.), bet ir rimtą universitetinį kursą (Kurs roczny fizyki eksperymentalnej 1823 m., 500 pusl.).

Nuo pat (1785 m.) chemijos katedros įsteigimo šioji mokslo sritis Vilniuje rimtai buvo aprūpinama. Iš pradžių (ligi 1793 m., kai dėl nesveiko jam Lietuvos klimato gavo su Vilniumi atsisveikinti, kaip paskui anglas Saunders) gerai jos mokė italų gydytojas Juozas Sartoris (lotyn. Sartorius), 1797 — 1822 m. garsusis Andrius Sniadeckis, kurio veikalai aukščiau (p. 31) yra išvardyti, paskui (1822 — 1840 m.) jo geriausias mokinys Ignas Fonbergas (1801 — 1891 m.), 1827 — 1829 m. išleidęs Chemja z zastosowaniem do sztuk i rzemiosł 3 t., per 1.600 pusl., 1827 m. Wiadomości początkowe z chemji dla szkół powiatowych, 1838 m. Opisanie wody mineralnej druskienickiej.

1780 m. įsteigus gamtos mokslų (historia naturalis) katedrą, teko verstis iš svetur kviečiamais profesoriais, iš pradžių (1781 — 1783 m.) kurį laiką tizenhauzinėje gydytojų mokykloje Gardine padirbėjusiu prancūzu J. S. Gilibertu, paskui (1784 — 1787 m.) nedaug ilgiau Vilniuje teišbuvusiu jo konkurentu vokiečiu Jurgiu Forsteriu, ilgiausiai (1792—1802 m.) vokiečių gydytoju Ferdinandu Spitznageliu ir į pabaigą (1802 — 1803 m.) garsiuoju Giliberto mokiniu lietuviu Stanislovu Jundyla, prie kurio šioji katedra suskirstyta trimis — mineralogija, botanika ir zoologija. Dėstydami zoologiją bendroje gamtos mokslų katedroje Gilibertas, Forsteris ir Špicnagelis laikėsi Linnėjaus sistemos, taip pat, bent taikęs ją savo vadovėliams, ir 1802 — 1823 m. ją dėstęs St. Jundyla, bet 1806 m. Vilniun atvykęs ir ėmęs veterinarijos mokyti Liudas Enrikas Bojanus (1776 — 1827 m.), 1814 — 1824 m. dėsto ir lyginamąją anatomiją, o jo veikiamas klausytojas Fortunatas Jurevičius (išėjęs iš proto nusiskandino 1827 m.), 1823 — 1826 m. dėstydamas zoologiją, pasireiškia jau aiškiu cuvieristu, kaip ir pakeitęs jį 1827 — 1838 m. žymus gamtininkas Edvardas Eichvaldas (1795—1876 m.). Lyginamosios anatomijos srityje Bojanus yra davęs svarbų veikalą Anatomen testudinis Europeae 2 t. 1819 — 1821 m., o savo pažiūras į šio mokslo uždavinius išdėstė kn. Introductio in anatomen comparatam 1815 m.; Eichvaldas zoologijoje pa-

sireiškė ypačiai rūpestingu kursu Zoologia specialis, quam expositis animalibus tum vivis, tum fossilibus potissinum Rossiae in universum et Poloniae in specie 3 t. 1829 — 1831 m.

Botaniko Giliberto, taip pat Forsterio ir Sartorio mokinys St. Jundyla, kurio spausdinti darbai yra išvardyti p. 31 (čia papildytini svarbiais universiteto istorijai drąsiais jo atsiminimais), labiausiai pasireiškė (žymausiu Lietuvoje) botaniku, steigėju ir botanikos dėstytoju ligi 1823 m., kai jį pakeitė jo kaip Botanikos Sodno direktoriaus padėjėjas (nuo 1815 m.) sūnėnas Juozas Jundyla (1793—1877 m.), dėstęs universitetą uždarant (1832 m.) ir 1830 m. išspausdinęs Opisanie roślin w Litwie, na Wołyniu, Podolu i Ukrainie, apie 600 pusl. Medikochirurginėje akademijoje 1832 — 1840 m. botaniką dėstė farmakologas kobrinietis Stan. Batys Gorskis (1802 — 1864 m.), kuris ir zoologijoj pasireiškė entomologiniu veikalu Analecta de entomographia provinciarum occidentali — meridionalium Imperii Rossici 1852 m.

Mineralogiją universitete dėstė 1803 — 1813 m. vitebskietis Romanas Simanavičius (1768 — 1814 m.), pasireiškęs veikalu O stanie dzisiejszym mineralogii 1806 m., apie 200 pusl., dėl kurio gavo polemizuoti su smarkiu kritiku Stan. Jundyla (Jundylos Uwagi ir Simanavičiaus Odpowiedź). 1814 — 1817 m. dėstė, vėliau nekokiu fizikos dėstytoju pasirodęs, minėtasis Pel. Drevinskis, parūpinęs ir čia gerą vadovėlį Początki mineralogii dla słuchaczów akademickich 1816 m., per 600 pusl. 1817 — 1824 m. ją dėstė švenčioniškis Ignas Horodeckis (1776 — 1824 m.). 1825 — 1840 m. gydytojas Ignas Jakovickis (1794 — 1847 m.), pasireiškęs mokykline Mineralogia zastosowana do sztuk, rzemiosł, fabryk i rolnictwa 1827 m., veikalu Postrzeżenia geognostyczne w kraju, rozciągającym się od morza Baltyckiego, między Połągą i Rygą, w kierunku przechodzącym przez Wilno, Żytomierz, Kamieniec Podolski, aż do brzegów morza Czarnego między Chersonem a Odessą (iš 1830 m. „Dziennik Wileński“) 1831 m., 240 pusl., universitetiniu kursu Krótki wykład oryktognozyi i geognozyi 1825 m., 210 pusl. (II leid 1827 m., per 300 pusl.). Sutrumpintus Jakovickio Postrzeżenia, Gorskio straipsnį apie Lietuvos augalus ir dar kelių autorių darbus prof. E. Eichvaldas suredagavo savo rinkiny Naturhistorische

Skizze von Lithauen, Volhynien und Podolien, in geognostischer, mineralogischer, botanischer und zoologischer Hinsicht 1830 m., 250 pusl., o ir pats nemažai yra davęs geognostinių pastebėjimų įvairiuose vokiečių mokslo žurnaluose.

1803 m. įsteigtai agronomijos katedrai Vilniaus universitetas (pirmas Europoje tokia katedra aprūpintas) ilgai neturėjo dėstytojo iki, pagaliau, 1819 — 1822 m. ėmė ją dėstyti, didesniu pasisekimu negu prieš tai fiziką, Kajetonas Krasovskis, išleidęs čia ir veikalėlį Ogrodnictwo krótko zebrane 1821 m. (II leid. 1823 m.), o 1822 — 1831 m. globėjo Čartoriskio įspraustas prieš universiteto norą buvęs Renavo ūkveizdis Žemaičiuose, iš Slucko kilęs Myk. Očapovskis (1788 — 1854 m.), parūpinęs Zasady agronomii czyli nauki o gruntach 1819 m., apie 200 pusl., Zasady chemii rolniczej (iš 1818 m. „Dziennik Wileński") 1819 m., per 150 pusl., Rzut oka na teraźniejszy stan gospodarstwa w klimacie północnym 2 t. 1828 — 1830 m., per 850 pusl., o taip pat mokykloms O roli, jej uprawie i pielęgnowaniu roślin gospodarskich 1825 m., per 150 pusl. Apie 1830 m. Očapovskis siūlė universitetui, paskui ir globėjui Novosilcevui įsteigti pojėzuitiniame Pilelės (Zomkelis, lenk. Zameczek) dvare, netoli Vilniaus, agronomijos institutą, bet jo sumanymą atmetė, universitetui neturint lėšų jam įvykdyti. 1832 m. paties Švietimo ministerio paremtas, šis Očapovskio sumanymas vėl buvo atmestas Vilniaus karo gubernatoriaus Dolgorukovo. Tačiau 1829 — 1832 m. tame dvare praktinės agronomijos mokė net iš Varšuvos pakviestas valuinietis Mykolas Fričinskis (1792 — 1859 m.), rankraštyje palikęs Kurs agronomji ir Historya rolnictwa.

1781 m. Vilniaus akademijoje pradėti medicinos mokslai (prieš tai keleris metus Gardine veikė parengiamoji tizenhauzinė gydytojų mokykla), iš pradžių trijų profesorių teatliekami— italo anatomo Bisio, prancūzo akušerio Regniero ir prancūzo chirurgo Brioteto, 1784 m. paremtų vokiečių patologo Langmayerio, o nuo 1787 m. dar italo chemiko Sartorio farmacijai ir vokiečio anatomo Lobenveino pasišalinusiam Bisiui pakeisti, o nuo 1792 m. vokiečio gamtininko Špicnagelio, tų visų Vak. Europos mokslininkų buvo dėstomi fizikos kolegijoje, iš kurios tik 1797 m. tebuvo jie išskirti drauge su chemiko gydytojo Andr. Sniadeckio (dėstė farmaciją) atvykimu. Šioji išskirtoji medici-

nos mokslų grupė 1803 m. paversta medicinos fakultetu, su perimtais minėtais Briotetu, Lobenveinu ir Špicnageliu, be to, dar su 1801 m. Langmayerį pakeitusiu sulenkėjusiu prancūzu Bécu ir Regnierą - Matusevičium (vienintėlis lietuvis tarp vakarininkų), remiamais fizikos ir matematikos fak. profesorių Andr. Sniadeckio, Jundylos ir kitų. Tikruoju šiuo fakulteto organizatorium turime laikyti garsųjį vokiečių terapeutą klinicistą Joną Petrą Franką (1745 — 1821 m.), kuris 1804 — 1805 m. Vilniuje ne tik dėstė terapiją ir įrengė terapeutinę (vidaus ligų) kliniką, bet jau 1804 m. pateikė universiteto tarybai 6-rių metų medicinos dėstymo planą, kuris, priimtas tarybos, globėjo ir ministerio, laipsniškai buvo įvykdytas, suteikdamas fakultetui tvirtus mokslinius pagrindus ir pakeldamas jo vardą Lietuvos visuomenėje ir Vakaruose. Gardino gydytojų (tikriau cirulikų) mokyklon mokiniai prievarta buvo imami iš karališkųjų ekonomijų jaunimo, nenoromis jie ėjo ir Vilniaus medicinos mokytis bei ją baigę visuomenėje ne kuo buvo laikomi, iki Petro Franko (ir jo sūnaus Juozo) reforma ir autoritetas ne tik suragino jaunimą medicinon rašytis didesniu noru, negu į kitus fakultetus, bet ir šį fakultetą išėjusius gydytojus aukštai kėlė visuomenės akyse. Be Frankų, žinoma, ir kiti žymūs fakulteto profesoriai kėlė jo garbę ir garsą.

Pirmasis Lietuvoje anatomas Bisio dar 1770 m., tebebūdamas Vilniaus jėzuitų akademijos gydytojas, padarė pirmąjį Lietuvoje lavono skrodimą (jo Epistola medico - anatomica de morbo quatuordecim annorum 1770 m.), o 1773 m. išleido Epistola medico-anatomica de methodo adhibita in curatione malignae, 125 pusl.; anatomiją jis dėstė 1781 — 1787 m. Paskui ligi savo mirties (1820 m.) per 33 metus ją dėstė Lobenwein, padedamas prozektorių: 1804—1807 m. vieniškio Jono Brauno, 1807—1812 m. Gabrieliaus Holtzo, 1812 — 1820 m. Ant Kiersnovskio. Lobenveino Prolegomena anatomiae (conspectus osteologiae, myologiae, splanchnologiae) liko rankraštyje. 1812 — 1814 m. likusįjį Petrapilyje Lobenveiną pavadavo valuinietis Mikalojus Mianovskis (1783—1843 m.), o Lobenveinui mirus Vaclovas Pelikanas, kuris ilgainiui čia buvo įtvirtintas ir dirbo, iki 1825 m. buvo išrinktas rektorium. Pelikanas parūpino studentams Myologia czyli nauka o muszkułach ciała ludzkiego 1823 m.

Lobenveino mokinys, buvęs prozektoriaus Kiersnovskio padėjėjas ir Pelikano prozektorius, kaip šis, muziko sūnus, vilnietis Adomas Bielkevičius (1798—1840 m.) virsta dabar adjunktu ir paskui profesorium universitete ir akademijoje dėsto iki pat savo mirties. 1827—1831 m. Juozo Koženevskio, 1831—1839 m. Liudo Sievruko bei kitų savo mokinių padedamas, jis parūpina puikų anatomijos rinkinį, kurį žinovai prilygina geriausiems Europoje, o rusai 1842 m. išveža į Kijevo universitetą; puikus mokytojas, mokslo darbų beveik nepaliko. Žemaitis Sievrukas (Siaurukas? 1806—1853 m.) gaudavo pavaduoti savo svainį sergantį Bielkevičių, o pats 1834—1841 m. skaitė akademijoje patologinės anatomijos kursą, kuriam universitetas atskiros katedros dar nebuvo turėjęs. Negabus, bet darbštus, rankraštyje paliko konspektą Anatomia opisowa, apie 400 pusl., o vėliau parūpino Bocko vadovėlio vertimą rusų kalba: Rukovodstvo k patologičeskoi anatomii i diagnostikie 1853 m., per 800 pusl.

Nors fiziologija Vilniuje buvo dėstoma nuo 1781 m., bet ją dėstę anatomai Bisio ir Lobenwein žiūrėjo į fiziologiją kaip į pagalbinę, antraeilę mokslo šaką, ir Frankui nustačius jai savarankišką vietą medicinos mokslo tarpe, o 1804—1806 m. prof. Bécu skelbus jos kursą, bet tuo pat metu jam esant užsienyje, J. P. Frankas pusę metų jai dėstyti paskyrė gydytoją italą Aloyzą Vicinį (1759—1831 m.), o paskui ir pats ją skaitė. Jam išvažiavus, jos reikalas kurį laiką visai nebuvo aprūpinamas, ir tik 1810—1816 m. vėl ją dėstė Mik. Mianovskis, remdamasis puikiu prof. Andr. Sniadeckio fiziologijos veikalu Teorya jestestw organicznych 2 t. 1804—1811 m., bet ir tuo pat metu buvo atitraukiamas prie kitų darbų. 1816—1827 m. gražiai ją dėstė, taip pat Sniadeckiu atsirėmęs, gudas prof. Mykolas Homolickis (1791—1860 m.), kuris betgi, dėl menkos sveikatos pasitraukęs iš universiteto, nieko toje srityje nėra spausdinęs (fiziologijos kursas liko rankraštyje). Senatvėje jis pasiskyrė Vilniaus kultūros ir meno senovei, 1838—1843 m. rašydamas apie tai svarbius straipsnius Vilniaus žurnale „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe". Nuo 1825 m. jo adjunktas, taip pat iš Gudijos kilęs, Pel. Rimkevičius dėstė fiziologiją 1827—1835 m., o iš Ukrainos kilęs ir prieš tai dėstęs zoofiziologiją veterinarams, Juozas Mia-

novskis (1804—1879 m., skaitė biologiją medikams 1837 — 1840 m.); abudu buvo reikšmingesni kitose medicinos mokslo šakose.

XVIII a. bendrąją patologiją dėstė Juoz. Langmayer, paskui 1801—1824 m., garsaus lenkų poeto Juliaus Slovackio patėvis, dėl savo karjerizmo ir meilinimosi Novosilcevui kito poeto, Adomo Mickevičiaus, poemos Dziady III d. griežtai pasmerktas Liudas Bécu (1771—1824 m. perkūno nutrenktas), kurį betgi, 1804 — 1806 m. esantį užsienyje, šioje katedroje pavadavo Jono Petro Franko sūnus Juozas (1771—1842 m.). Savo kurso Bécu nespausdino; šiaip žinoma yra jo 1803 m. knyga O wakcynie czyli tak nazwanej ospie krowiej, per 220 pusl. 1824—1842 m. rimtai dėstė filosofijos prof. Jono Enriko Abichto sūnus Adolfas (1793—1860 m.), kurio kurso Praelectiones pathologiae generalis 1831 m. litografuota 2 t., per 550 pusl.

Prieš 1805 m. terapija Vilniuje neturėjo savo atskiros katedros, tik kiekvienas medicinos mokslų prof., tad patologas, anatomas ir kiti, paskaitose teikė ir terapeutinių nurodymų. Pirmas bendrosios terapijos katedrai paskirtas, buvęs gamtos mokslų prof., Ferd. Spitznagel dėstė 1805—1822 m., parūpindamas savąjį kursą, kuris betgi, neišspausdintas, nėra išlikęs. 1822—1830 m. dėstė iš Gudijos kilęs Konst. Porcijanka (lenk. Porcyanko), taip pat parūpinęs savąjį (nespausdintąjį) kursą; 1830—1837 m. Vilniaus vokietis Aleksandras Kar. Woelck (1801 —1869 m.), 1837—1842 m. Adolfas Abicht, kuris ir čia išspausdino rimtą kursą Institutiones therapiae generalis 1840 m., per 260 pusl.

Drauge su bendrosios terapijos katedra apsirūpinta ir specialiosios patologijos bei terapijos katedra, kuriai tvirtus pagrindus pateikė Jonas Petras Frankas, 1805 m. įrengdamas terapeutinę kliniką, kurią tuojau iš jo perėmė taip pat didelio mokslo ir žinių sūnus Juozas, jai vadovaudamas 1805—1823 m. Greta savo tėvo, Vilniuje trumpai teveikusio, ir gal dar Andriaus Sniadeckio, kurio reikšmė atrodo Vilniaus universiteto istoriografų lyg kiek per daug iškelta, Juozas Frankas yra žymiausias medicinos fakulteto mokslininkas, nustatęs „frankinę" Lietuvos gydytojų mokyklą ir tuo nulėmęs Lietuvos medicinos kryptį. Jo svarbiausias, Vilniuje pradėtas ir Italijoje, kur jis

iš Lietuvos persikėlė, tęsiamas, bet nebaigtas, keliasdešimt metų rašytas veikalas yra Praxeos medicinae universae praecepta, nelyginant medicinos mokslų enciklopedija, 1821—1843 m. išspausdinta 15 tomuose (du leidimu, tik nevisi I leidimo tomai yra antrą kartą išleisti), apie 9.000 pusl. Iš kitų jo raštų, skirtų dažniausiai atskiriems medicinos klausimams, išskirtinas gal bendresnio pobūdžio 1814 m. rugsėjo 15/27 d. pranešimas viešame Vilniaus universiteto posėdyje: De l'influence de la Révolution françoise sur des objets relatifs à la médecine pratique. Gyvai dalyvaudamas ne tik bendrame Vilniaus universiteto, bet ir šviesuomenės gyvenime, savo ir savo tėvo atsiminimuose (Mémoires biographiques, rankraščio 6 tomai, kurių V-sis Pelikano pastangomis yra sunaikintas; 1821 m. Vilniuje išleisti F-kų Pamiętniki 3 t., VI Zahorskio išversti lenkų kalba) paliko svarbią Vilniaus kultūros istorijai medžiagą.

Dar 1823 m. Frankui dėl kažkokių prieš jį intrigų iš universiteto, o paskui ir iš Vilniaus pasitraukus, 1823—1827 m. jo katedroje dirbo jo rekomenduotas ir 1817—1823 m. užsienyje rengęsis, iš Gudijos kilęs Vincas Herberskis (1784—1826 m.), geras praktikas ir sąžiningas, Franku sekęs, bet nuobodus dėstytojas. Jam mirus, katedrą pavedė Pel. Rimkevičiui, ją aprūpinusiam ligi 1842 m. (1830 m. jo litografuotas savarankiškas kursas), o atskirtai nuo katedros klinikai vesti buvo pakviestas jau emeritas Andrius Sniadeckis, kuriai jis vadovavo 1827—1838 m., suteikdamas jai tokio pat garso, kaip ir Frankas (nei žodžio kitaip čia nesakė kaip lotynų kalba), o paskui ligi 1842 m. ji buvo priskirta Rimkevičiui.

Tuojau po to, kai Vilniuje ėmė dėstyti medicinos mokslus, nuo 1784 m. Sartoris dėstė medicinos chemiją ir nuo 1787 m. farmaciją, tačiau Vilniuje besirengią vaistininkai nelabai tuo naudojosi, nes anuomet iš vaistininkų tereikalavo paviršutinių žinių apie žoles ir rankų miklumo, jokio mokslinio pasirengimo nereikalavo ir paskaitų lotynų kalba jie nesuprato. 1793 m. Sartoriui išvažiavus, paskaitos nutrūko, bet 1797 m. A. Sniadeckiui atvykus, jos vėl buvo atnaujintos, be to, dėstomos lenkų kalba, buvo suprantamesnės ir besirengiantiems vaistinėse dirbti. Tačiau tik nuo 1807 m. Čartoriskiui besirūpinant ir

1810 m. vyriausybei nustačius taisykles farmacininkams kvosti, skirtas ir jiems, ne tik gydytojams, privalomas mokslinis pasirengimas, įsteigta atskira farmacijos katedra, kurios prof. buvo paskirtas kildinęs save iš persikėlusių XVII a. Prūsuosna, o XVIII a. Padalėn olandų, vaistininkas Jonas Fridrichas Wolfgang (1775—1859 m.), nuo 1804 m. universiteto vaistinės vedėjas, o nuo 1806 m. farmacijos adjunktas. Ligi universitetą uždarant per 25 metus dėstydamas farmacijos mokslo dalykus, tad drauge ir farmakologiją, Wolfgangas teikė Lietuvai pirmąją moksliškai parengą vaistininkų kartą. 1805 m. vienas iš Vilniaus gydytojų draugijos steigėjų, 1819 m. jos farmaceutų skyriaus steigėjas, ir 1820—1822 m. „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński" leidėjas, šiame ir kituose Vilniaus medicinos žurnaluose tiek yra išspausdinęs straipsnių iš savo aprūpinamos srities, jog jie drauge sudaro rimtą farmacijos kursą. Minėtini čia jo Uwagi historyczne nad stanem farmacji 1816 m., rankr. Historya farmakologii i farmacyi, Wiadomość o herbacie 1823 m. Vėlesnėje akademijoje farmaciją dėstė, drauge ir botaniką, Stan. Gorskis, o farmakologiją Vilniaus vaistininko sūnus terapeutas Aleks. Vėlkas (Woelck), vėliau pasiskyręs akušerijos praktikai.

Nors chirurgija tik nuo 1783 m. Vilniaus paskaitų tvarkaraštyje tėra rodoma, bet tas pats dėstytojas akušeris Mikalojus Regnieras ją dar 1781 m. cirulikystės (vėliau sakytume — felčerystės) vardu jau dėstė, o anatomo Bisio prozektorius Jok Briotetas darė chirurgines operacijas. 1800 m. Regnierui mirus, teorinę chirurgiją kurį laiką dėstė jo padėjėjas akušeris And. Matusevičius, o Briotetas, dar 1785 m. pirmas Lietuvoje raupus skiepijęs ir 1809 m. įsteigęs chirurginę kliniką, dėstė praktinę chirurgiją, iki 1811 m., jau 65 m. amžiuje, išėjo iš proto. Dar 1797 m. pakeltas chirurgijos viceprofesorium (prie Brioteto) ir 1802—1806 m. tobulinęsis Vokietijoje, Prancūzijoje ir Italijoje, vilnietis Jonas Fridrichas Niškovskis grįžęs tuojau apėmė teorinę, o 1811 m. perėmė iš susirgusio Brioteto ir praktinę chirurgiją drauge su vadovavimu klinikai. Rankraštyje tepalikęs vėliau dingusį chirurgijos kursą, teoretiku ir praktiku operatorium klausytojams virto nemažesnio autoriteto už Franką ir Sniadeckį. 1817—1825 m. atlaikė Niškovskio išpopu-

liarintos chirurgijos vardą rimtas teoretikas ir gabus operatorius Vacl. Pelikanas, parengęs vėliau pagarsėjusius chirurgus Severiną Galenzauskį (lenk. Gałęzowski), Konst. Porcijanką, Juozą Koženevskį (lenk. Korzeniewski). Pelikanui pereinant rektoratan, 1824—1828 m. praktinę chirurgiją aprūpina minėtasis iš Ukrainos kilęs Galenzauskis (1801—1878 m.; jo kursas liko rankraštyje), o teorinę, nuo 1828 m. ir praktinę, prieš tai kurį laiką teraupetu bevirstąs Konst. Porcijanka, kuris ir savo teoriniais (lenkiškuoju universitetui ir lotyniškuoju akademijai) kursais ir ypačiai gražiomis operacijomis ligi pat savo mirties 1841 m. tęsė Niškovskio ir Pelikano chirurgines tradicijas. Akademijoj jam talkavo buvęs anatomo Bielkevičiaus prorektorius ir Porcijankos padėjėjas klinikoje bei nuo 1829 m. desmurgijos, vėliau dar ortopedijos dėstytojas, Porcijankai mirus ir jo kliniką perėmęs sluckietis Juoz. Koženevskis (1806 — 1870 m.), pasireikšdamas rimtais kursais (Desmurgia 1837 m., apie 350 pusl., De ossibus fractis tractatus in discentium usum 1837 m., per 550 pusl.) ir puikiomis operacijomis. Pažymėtina čia, jog Vilniaus medicinos fakultetas ilgai nevertino okulistikos (oftalmologijos) reikšmės ir J. Franko suragintam Vienoje joje besitobulinančiam V. Herberskiui 1818 m. liepė imtis „naudingesnės medicinos mokslo šakos“, bet vėliau Galenzauskis (jau nebe Vilniuje) ir Porcijanka pagarsėjo okulistais.

Su prancūzu chirurgu Mikalojum Regnieru susijusi yra Lietuvoje akušerijos pradžia. Vysk. Masalskio atkviestas savo gydytoju ir jo rūpesniu patekęs vyriausiojon mokyklon dėstytoju, ne tik (nuo 1781 m.) dėstė ten, greta chirurgijos, dar akušeriją, bet ir vysk. Masalskio lėšomis šv. Roko ligoninėje įrengė ginekologinį skyrių 10 lovų (tą ligoninę uždarius skyrių perkėlė šv. Jokūbo ligoninėn) ir prie jo priėmėjų mokyklą, išlikusią ligi mūsų laikų. Visuomenei tai buvo dar neįprastas dalykas, tad trūko profesoriui ir studentų ir priėmėjoms kandidačių, baigę neišlaikydavo bobučių konkurencijos. Jam pralaužius pirmuosius ledus, 1800 — 1816 m. jo darbą geresnėse sąlygose varė jo mokinys Andr. Matusevičius, kuris 1812 m. mėgino ir ginekologinę kliniką įrengti, bet šią galutinai tik 1818 m. teįrengė iš pradžių 7 (medikochirurginės akademijos laikais pasiekta 12) lovų jo mokinys ir padėjėjas Mikalojus Mianov-

skis, kuris 1818—1842 m. rimtai vadovavo akušerijos katedrai, ginekologinei klinikai ir priėmėjų mokyklai. Matusevičius savo klausytojams išvertė Jono Jok. Plencko vadovėlį lenkų kalba Początki nauki położniczej 1806 m., apie 300 pusl., o Mianovskis parūpino du kursu, katrų vienas — studentams — liko nespausdintas, o kitą — priėmėjoms — išleido 1818 m. — Nauka sztuki położniczej, apie 300 pusl. (II leid. 1825 m., apie 500 pusl.).

Nors higiena ir medicinos policija (police médicale) 1804—1824 m. buvo dėstomos Bécu, o teismo medicina ir toksikologija 1806—1807 m. minskiečio Benedikto Borsuko (1769 — 1808 m.), 1808 — 1820 m. Lobenveino, 1823 — 1825 m. Pelikano, visus dalykus po Bécu ir Pelikano, tad 1825—1842 m., dėstė Vilniaus žydas Jonas Karolis Berkmanas (Bärkmann, apie 1780 —1856 m.), tik nei vienas jųjų toms sritims jokių darbų nėra paskyręs, tuo tarpu kai tų dalykų nedėstę draugai kaip tik stengiasi juos aprūpinti išleisdami: Juozas Frankas — Toksykologia (1815 m. išversta lenkų kalba, per 150 pusl.), Mikal. Mianovskis — Jono Dan. Metzgerio vadovėlio vertimą Zasady medycyny sądowej 1823 m., per 400 pusl., Andr. Sniadeckis — O fizycznem wychowaniu dzieci 1840 m., apie 200 pusl. (II leid. 1856 m., per 250 pusl.).

Medicinos istoriją pirmas dėstė Konst. Porcijanka 1826—1828 m., antras Aleks. Vėlkas, 1830—1839 m. Adolfas Abichtas, parūpinęs savąjį nespausdintą kursą, pagaliau 1839—1842 m. vilnietis Adomas Ferdinandas Adomavičius (1802—1881 m.), šiaipjau dėstęs veterinariją, bet ir Lietuvos medicinos istorijai parūpinęs reikšmingų darbų, kaip Krótki rys początków z postępu anatomii w Polsce i Litwie 1855 m., per 100 pusl., įvairių Vilniaus profesorių (Juozo Franko, Bojanaus, Forsterio, Pelikano, Volfgango) biografijos ir nekrologai, tik universiteto istoriografai (Bielinskis) įspėja jį nekartą karjeristiškai prasilenkus su tiesa.

Veterinarijos mokslais dar Ant. Tizenhauzas buvo susirūpinęs, kai 1777 m. Gardine steigdamas gydymo mokyklą buvo pavedęs gamtininkui Gilibertui dėstyti joje rudimenta artis veterinariae latino idiomate, bet nėra žinios, kiek ir iš viso ar bebus jos mokęs Gardine ir vėliau Vilniuje (nuo 1782 m.) gamtos mokslus bedėstydamas, nors savo rinkinyje Indagatores na-

turae in Lithuania 1781 m., apie 130 pusl., yra įdėjęs ir veterinarijos dalykams skirtų straipsnių. Bedėstydamas zoologiją, Stan. Jundyla duodavo patarimų kaip elgtis ir gydyti gyvulius, bet pati veterinarijos katedra teįsteigta 1803 m., kurios pirmuoju prof. išrinktas L. Enr. Bojanus, šis betgi tik 1806 m. teatvyko ir stojo prie darbo, rugsėjo 15 d. viešame posėdyje paskaitęs De veterinaria medicina excolenda ejusque disciplina rite ordinanda, patį kursą dėstydamas ligi 1812 m., kai nuo Napoleono kariuomenės pasitraukė Petrapilin, iš kur grįžęs dėstė 1814—1824 m. (drauge ir lyginamąją anatomiją); lotyniškąjį veterinarijos kurso rankraštį 1824 m. jis išsivežė su savim į užsienius. Veterinarija vis buvo dėstoma medikams, o tam tikro jos instituto Bojanus dar nesteigė, nors, naudodamasis talkon pakviestais veterinarinės technikos specialistais (Ant. Anwander ir Stevenas Drew 1809—1810 m., Grigas Seitz 1811—1831 m., paskui Augustas Schusterus), parūpindavo kiek ir paprastų, prof. Adomavičiaus žodžiu betariant, empirikų, nors kiti (Bielinskis) ir tuo abejoja. Vis dėlto, 1821 m. universitetui paprašius parengti kandidatų lyginamajai anatomijai, zoopatologijai ir zoochirurgijai, o 1822 m. dar ėmęs sirguliuoti, Bojanus karštai ėmėsi to darbo, pasirinko jau baigusius gydytojus (Jurevičių, Adomavičių ir Muiželį) ir 1822—1823 m. juos parengęs, 1823 m. įsteigė, pagaliau, veterinarijos mokyklą su anais trimis dėstytojais: Adomas Ferd. Adomavičius dėstė populiarią veterinariją, paskui zooterapiją, zoopatologiją ir (medikams) epizoociologiją, Justas Muiželis (1799 — 1843 m.) — populiarią veterinarijos chirurgiją, paskui zoochirurgiją, o Fort. Jurevičius — lyginamąją anatomiją.

Bojanui 1824 m. su Vilnium persiskyrus, Jurevičiui 1827 m., Adomavičiui 1825 m. ir 1829 — 1831 m. ir Muiželiui 1829 — 1831 m. mokslo reikalais išvažiavus iš Vilniaus, veterinarijos mokyklos mokslas gerokai šlubavo, nekilo daug aukščiau už veterinarijos felčerių mokyklą ir toks, sako, pat pradžioje buvęs Medikochirurginėje akademijoje, kur nuo 1832 m. dėstė tik Adomavičius. 1834 m. Muiželiui stojus jam talkon, be to, padedant Juozui Mianovskiui, Ignui Jakovickiui ir kitiems, o taip pat 2 metų kursą pavertus 3-mečiu, užaugo tikras veterinarijos institutas. Veterinarijos srityse prof. Bojanus 1805 m. yra iš-

spausdinęs Colemano veikalo vertimą iš anglų kalbos vokiečių kalba (Grundsätze des Hufbeschlags), kuriuo veterinarijos mokykloje naudojosi mokę kaustymo specialistai Grigas Seitz 1811 — 1832 m., Kar. Edv. Langenbacher 1832 — 1834 m., Jurgis Vitavičius 1834—1836 m., Augustas Schusterus 1836 — 1839 m., paskui juodu drauge su Vitavičium ligi akademijos galo, išgarsindami Lietuvos dvaruose vilnietišką arklių kaustymą. Bojanaus ir Muiželio zootominis prozektorius (1836 m.) Enr. Laupmanas padėjo išpopuliarinti ypačiai Langenbacherio kaustymo dėsnius, 1827 — 1828 m. išspausdindamas O kuciu koni i obchodzeniu się z kopytami tak zdrowemi jako i choremi 2 t., 225 pusl. Bojanus išspausdino dar Anleitung zur Kenntniss und Behandlung der wichtigsten Seuchen unter dem Rind und Pferden 1810 m., 210 pusl. (II leid. 1820 m., III leid. 1830 m., lenk. O ważniejszych zarazach bydła rogatego i koni 1810 m., 150 pusl.). Prof. Adomavičius čia išspausdino Nauka utrzymywania i ulepszenia zwierząt domowych 1836 m., apie 350 pusl., O poznawaniu i leczeniu chorób zwierząt domowych 1838 m., per 150 pusl., Zoonomia weterynaryjna 1841 m., per 300 pusl. Prof. Muiželis (rašėsi Muyschel) ne ką bespausdino, bet paliko rimtą litografuotąjį zoochirurgijos kursą. Vokiečiai Schusterus (m. apie 1855 m.) ir Laupmanas (1786—1855 m.) pasižymėjo, ypačiai pirmasis (nuo 1839 m. zoologijos kabineto konservatorius), gyvulių iškimšimu; 1829 m. Laupmanas išspausdino O wypychaniu i zachowaniu zwierząt klas wszystkich i utrzymaniu ich po gabinetach historji naturalnej, 220 pusl. Astronomijos prof. Bielkevičius taip pat buvo puikus paukščių iškamšytojas, palikęs kelis tūkstančius egzempliorių. Pasižymėjo dar (po Laupmano) puikus zootominis prozektorius mintaujiškis Kar. Edv. Miramas (1811—1887 m.), 1838 m. prof. Eichvaldui persikėlus Petrapilin perėmęs ir zoologijos katedrą.

Toli gražu ne visi Vilniaus universiteto profesoriai ir šiaip dėstytojai atitiko jų gadynės mokslo ar kitokius reikalavimus, kaip, berods, tatai tenka pažymėti ir dėl visų kitų universitetų darbuotojų. Pats daugelio jųjų specializavimasis dažnai nebuvo griežtas, kaip matėme, pavyzdžiui, ypačiai medicinos fakultete dėstytojus bėginėjant ar net šokinėjant nuo vieno dalyko prie

kito. Daugelis nepasireiškė nei mokslo darbais, nei kursais, nei, pagaliau, palankiu savo klausytojų įvertinimu. O vis dėlto daugumas paliko mokslui ir visuomenei gerą vardą, tuo pat iškeldami ir paties Universiteto garsą. Kai kas čia mėgina tai net skaitmenimis išreikšti. Taip, remdamasis nepaprastai reikšmingais prof. Stan. Jundylos atsiminimais, prof. Janovskis (O pismach historycznych i literackich Jundziłła) kn. W promieniach Wilna i Krzemieńca 1923 m., pusl. 29) sumeta Jundylos teikiamus savo mokytojams ir draugams įvertinimus, viso 115, ir nustato jį teigiant: 66 buvę geri, 28 pakenčiami (mierni) ir 21 netikę profesoriai, tie patys, kaip žmonės, dar kitaip paskirstyti — 58 vertingi (zacni), 21 nei šiokie nei tokie ir 36 netikę žmonės. Janovskis prikiša Jundylai ne kiekvieną teisingai įvertinus, pavyzdžiui, vos pakenčiamais palaikius gabius ir gerus profesorius Goluchovskį, Bobrovskį, Polinskį, Volfgangą ir kitus, netikusiais Vaškevičių ar Gorskį, o vėl tokį Loboiką kaip žmogų perdaug kėlus. Pats Janovskis (Wszechnica Wileńska 1578—1842, 1921 m., pusl. 17) savaip skirsto 1801—1831 m. Universiteto 112 dėstytoju: 10 suteikę Universitetui nepaprasto garso (prawdziwego blasku), 24 pasireiškę giliu mokslu ir nepaprastai gabiu dėstymu, 37 mokę gerai ir rūpestingai, 30 dėl įvairių priežasčių mažai teteikę naudos, o 11 buvę netikę. Stengiantis nustatyti, kas Janovskio laikomas Universiteto garsenybe, rodos, tektų išvardyti šie profesoriai: Juozas Frankas, abudu Sniadeckiu, Bojanus, Lelevelis, Jaroševičius, Onacevičius, Danilavičius, Grodekas ir Goluchovskis; lyg būtina papildyti dar Niškovskiu, Bielkevičium ir vyresniuoju Jundyla.

III. UNIVERSITETO ŠVIESOS SPINDULIAI.

Žymi dalis Vilniaus universiteto, drauge su pouniversitetinėmis akademijomis, profesorių ir jų bendradarbių, o taip pat šiaip šį universitetą išėjusių mokslininkų, gavo savo žiniomis ir darbu pasireikšti ir kituose universitetuose, daugiausiai Kijevo, Charkivo, Maskvos, dar Petrapilio, Kazanės, Odesos, taip dar Varšuvos, Krokuvos universitetuose, Vokietijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Olandijoje, net tolimame Pietų Amerikos Čilės krašte, nekalbant apie tokius, sakytume, pusuniversitečius, kaip Čackinis Kremenčiaus ar Bezborodkinis Niežino liciejai (Niežino liciejus ilgainiui buvo pakeltas institutu); kiti gavo svetur šiaipjau mokslu verstis. Vilniaus universiteto profesorių bene anksčiausiai, 1824 m., gavo iš ten keltis Danilavičius su Bobrovskiu, Leleveliu ir Goluchovskiu, varomi likviduojant filomatų ir filaretų bylą, bet Bobrovskis, vėliau vėl Vilniun grąžintas, 1832 m. universitetą uždarius gavo sodžiuje skursti mokslui nebenaudingas ir nebeaktingas; Goluchovskis Lenkijon grižęs dvare filosofijos dalykams tebebuvo pasiskyręs, Lelevelis iš pradžių Varšuvoje, o po 1831 m. sukilimo Belgijoje laisvai, su jokia aukštąja mokykla nesusirišęs, moksliškai dirbo, ir tik vienas Lietuvos teisių istorikas Danilavičius 1825—1835 m. virto Charkivo univ. diplomatikos prof. (1830—1835 m. de facto Petrapilyje drauge su Pr. Malevskiu ir prof. Aleksandru Korovickiu rūpestingai rengė Lietuvos įstatymų sąvadą), 1835 — 1839 m. Kijevo univ. ir 1839 — 1842 m. Maskvos univ. prof., kad ir kilnojamas be perstojo varęs įtemptą mokslinį darbą iki gavęs persekiojimo maniją. Biblijos prof. pavadavęs kun. Gintila 1824—1844 m. Petrapily katalikų kolegijoj atstovavo Žemaičių vyskupijai, po senovei pasiskyręs hebraistikai, bet ir sueidavo su Sim. Daukanto vadovaujamu žemaičių patriotų

būreliu. 1828 m. Onacevičius gavo Petrapilyje apsigyventi, ligi pat savo 1845 m. mirties pasiskirdamas Lietuvos istorijai ir sueidamas su vilniečiais (Danilavičium, Daukantu ir kitais). Taip pat 1828 m. jaunas chirurgas Galenzauskis išvyko į Vakarus pasitobulinti medicinos moksle, bet įsipynęs 1831 m. sukiliman gavo net ir Meksiką pasiekti (1834—1848 m.), o paskui (1848—1878 m.) Paryžiuje gyventi, įgydamas žymaus okulisto vardą.

Universitetą uždarius, rektorius Pelikanas vertėsi chirurgo praktika ligi 1838 m. Petrapilyje, 1838—1851 m. buvo vyriausias Maskvos karo ligoninės gydytojas, 1851—1851 m. Petrapilyje medikochirurginės akademijos prezidentas, 1865—1873 m. ten pat valstybinės gydytojų tarybos pirmininkas, bet mirė Lietuvoje. Teisių prof. Korovickis drauge su Malevskiu ir Danilavičium Petrapilyje dirbo prie Lietuvos įstatymų sąvado, 1841—1848 m. buvo Maskvos univ. Lenkų teisės prof. Mechanikos ir tiltų statybos dėstytojas Gurskis tarnavo ligi 1850 m. Varšuvoje. Geodetas Šahinas 1834—1845 m. buvo Charkivo univ. astronomijos prof. Nuo 1815 m. Rustemo padėjėjas Bonaventūras Klembovskis (1795 — 1888 m.) 1831—1839 m. buvo Kijevo univ. ir 1839—1844 m. Charkivo univ. meno prof. Istorikas Jaroševičius grįžo į tėvų namus Bielske, kur per 30 metų, tokiuo pat uolumu, bet kurkas didesniu vaisingumu, tyrė Lietuvos praeitį. Kiti, kurie negavo dirbti drauge su teologais, gydytojais ir gamtininkais tik įkurtose Vilniaus akademijose, kas sau išsiskirstė, daugiausiai Vilniuje ar jo apylinkėse apsigyvendami. Dar akademijos tebeveikė, bet netikras dėl ateities gamtininkas Eichvaldas 1838 m. pasitraukė iš medikochirurginės akademijos į Petrapilio tokią pat akademiją, kur ligi 1851 m. dėstė zoologiją. 1840 m. panaikinus pirmuosius med. chirurg. akad. kursus, perkelta iš Vilniaus du dėstytoju: prozektorius žemaitis Sievrukas 1840—1853 m. buvo Maskvos univ. anatomijos prof,; Juozas Mianovskis 1840—1860 m. Petrapilio med. chir. akad. dėstė fiziologiją, nuo 1862 m. Varšuvos vyriausiosios mokyklos rektorius, kurio nuopelnams pažymeti Varšuvoje įsteigtas fondas mokslininkams šelpti (Kasa wsparcia dla osób pracujących naukowo imienia Józefa Mianowskiego), kuris per keliasdešimt metų parėmė daugybės mokslo veikalų leidimą

1842 m. akademijas uždarius, dalis dvasinės akademijos profesorių (Bagienskis, Kasp. Borovskis, Ant. Jakubielskis, 1809—1877 m., ir Valančius) perkelta steigiamon Petrapilio dvasinėn akademijon, kiti (Ign. ir Leonas Borovskiai, Fijalkovskis ir kiti) nuo akademinio darbo buvo atleisti, kas likęs Vilniuje (Borovskiai, Hrinevičius ir kiti), kas kitur. Medikochirurginės akademijos geriausi profesoriai (Abichtas, Adomavičius, Koženevskis, Rimkevičius, Vėlkas, Jakovickis dar 1840 m. iš akademijos atleistas) liko Vilniuje, čia dar ilgai garsėdami — teraupeutai, chirurgai, akušeriai savo profesoriškai rimtu gydymu ir drauge su kitų specialybių čia gyvenančiais profesoriais (emeritu botaniku St. Jundyla, Vilniaus praeičiai pasiskyrusiais fiziologu Homolickiu ir matematiku Polinskiu, netoli Vilniaus gyvenančių farmacininku Volfgangu ar vėliau, apie 1860 m. į Vilnių grįžusiu, matematiku Revkovskiu) dar ilgai prilaikydami Vilniaus universiteto tradicijas ir garsų vardą (Abichtas, Homolickis ir Jocheris mirė 1860 m., Hrinevičius 1866 m., skulptūros prof. Jelskis 1867 m., Vėlkas 1869 m., Koženevskis 1870 m., nuo 1850 m. Vilniuje vėl gyvenęs Gurskis 1874 m., Adomavičius 1881 m., su Vilnium sutapęs, bet šiaip nereikšmingas Pov. Kukolnikas 1884 m. ir visus pergyvenęs, Kražių dramos sulaukęs, Revkovskis net 1893 m. gruodžio 13/25 d., eidamas 87-uosius savo amžiaus metus); ypačiai svarbi tuo atžvilgiu universitetą pergyvenusi Vilniaus gydytojų draugija. Šiaip, išskyrus Fonbergą, kuris akademijoje per pusę metų rusiškai pramokęs dėstė jau rusiškai ir nuo 1838 m. tik rusiškai terašė, o nuo 1842 m. buvo Kijevo univ. chemijos prof., ir taip pat dar nesuskubusį Vilniuje pasireikšti, 1839 — 1842 m. tedirbusį (čia prieš tai Charkovo univ.) anatomijos prof. rusą Joną Leonovą (1809 — 1854 m.), kuris paskui buvo dar Kijevo univ. prof., iš vyresniojo mokslo personalo daugiau niekas kitur nebuvo paskirtas. Tačiau iš jaunesniojo mokslo personalo keli įsitaisė rusų universitetuose: chemiko Fonbergo laborantas Petras Majevskis drauge su profesorium perkeltas Kijevo universitetan, Jakovickio padėjėjas Mykolas Dobrogurskis (lenk. Dobrogórski) dėstė Charkivo veterinarams zootomiją, menkas Andr. Sniadeckio, Bielkevičiaus ir Sievruko padėjėjas minskietis Enr. Kulakovskis (1808 — 1890 m.) nuo 1842 m. Petrapilyje

iš pradžių dirbo medikochirurginės akademijos terapeutinėje klinikoje adjunktu, 1849 — 1879 m. buvo tos pat akademijos geras farmakologijos prof., zootomijos adjunktas K. E. Miramas 1842 — 1862 m. Kijevo univ. fiziologijos prof. (1854 — 1862 m. medicinos fakulteto dekanas), chirurgo Koženevskio adjunktas Maksimilionas Sochackis (1809 — 1871 m.) kurį laiką buvo Kazanės univ. chirurgijos prof. (1842—1852 m. Prano Jelačico adjunktas).

Taigi per 15 Vilniaus universiteto vyresniojo ir jaunesniojo mokslo personalo dirbo vėliau svetimuose universitetuose, labiau ar mažiau vilnietiškai ten pasireikšdami.

Dar daugiau, per 50 asmenų galima išvardyti, kurie Vilniaus universitete nei akademijoje nedėstė, bet ten išėję mokslus dėstė svetimose aukštose ar pusaukščiose mokyklose (Kremenčiaus, Niežino, dar ir Varšuvos liciejuose). Deja, dažnai tik žinome tą ar kitą Maskvoj ar Charkive dėsčius, bet kada ką dėstęs ir iš viso kas jis buvęs, ne kartą žinių apie tai stinga. Šiaip ar taip, pasekime čia savo vilniečiais.

Jau XVIII a. aukštoji Vilniaus mokykla davė Krokuvos akademijai Palangos matematiką Praną Šopavičių, o XIX a. dar keli šitokie Krokuvos vilniečiai galima nurodyti: skuodiškis Sikstas Levkavičius (1775—1838 m.), Brioteto mokinys, 1815 — 1829 m. chirurgijos prof.; Aleksandras Šemeta (1800 — 1835 m.), Krokuvos univ. Rytų kalbų prof. (raštus spausdino lotynų, lenkų ir prancūzų kalbomis); Vilniaus vokietis, kurį laiką Utenos gydytojas Fridrikas Gotfridas Hechellis (1795—1851 m.), Bécu ir Franko mokinys, įgarsėjęs 1835 — 1851 m. teismo medicinos, medikinės policijos ir medicinos istorijos prof., veik. O konieczności i użyteczności policyi lekarskiej 1842 m., apie 150 pusl., Rzecz o pijaństwie 1844 m., 130 pusl., rankr. Policya lekarska 1836 m., Historia medicinae et chirurgiae nec non morborum popularium 1845 — 1846 m., Medycyna sądowa 1849 — 1850 m. ir kitų darbų aut. Juozas Varševičius (1812—1866 m.), Gorskio mokinys, Botanikos Sodno direktorius.

Varšuvos liciejuje, universitete, Vyriausioje Mokykloje, Dvasinėje akademijoje dėstė Vilniaus Almae Matris auklėtiniai, kiti tikri varšuviečiai: gardinietis Jurgis Karolis Skrodskis (1789—1832 m.), Stubelevičiaus mokinys, 1811 — 1832 m. (su pertrau-

komis) fizikos prof.; minskietis Martynas Morkus Antonius Paulavičius (1789 — 1830 m.), Simanavičiaus mokinys, 1820 — 1830 m. mineralogijos prof., mineraloginio kabineto kūrėjas; varšuviškis kun. Pel. Ustšickis (lenk. Ustrzycki, 1788 — 1834 m.), Tomaševskio ir Chodanio mokinys, 1820 — 1830 m. teologijos prof.; Prūsų lenkas Kristinas Liach Širma (lenk. Lach Szyrma, 1791 — 1866 m.), filosofo Abichto mokinys, 1825 — 1831 m. filosofijos ir (politechnikos instituto) anglų kalbos bei literatūros prof., veik. Letters litterary and political an Poland 1823 m., Anglia i Szkocya (przypomnienia z podróży 1820 — 1824 m.) 3 t. 1828 m., Książka wypisów angielskich 1828 m., Mickevičiaus Księgi pielgrzymstwa vertimo anglų kalba (The books of pilgrimage 1833 m.) ir kitų veikalų autorius; varšuviškis Karolis Kačkovskis (1797 — 1867 m.), Franko, Bécu ir Homolickio mokinys, nuo 1821 m. Kremenčiaus liciejaus higienos prof., o paskui ligi 1831 m. Varšuvos univ. praktinės medicinos prof. (žymus klinicistas), veik. Lekcyje hygijeny 2 t. 1826 m., per 250 pusl., Dziennik podróży do Krymu odbytej w r. 1825, 4 t. 1829 m., 600 pusl., aut.; Mykolas Brzostowski (1805 — 1867 m.), Virvyčiaus, Polinskio ir Drevinskio mokinys, 1862 — 1867 m. matematikos prof.; Petrapilyje gimęs, bet sutapęs su Vilniaus kraštu žymus lenkų kritikas Aleksandras Tišinskis (1811 — 1880 m.), Daugirdo, Cappelio ir Onacevičiaus mokinys, veik. Amerykanka w Polsce 1837 m., Pierwsze zasady krytyki powszechnej 2 t. 1870 m., per 550 pusl., Wizerunki polskie 1875 m., rink. Pisma krytyczne 2 t. 1904 m., 1.800 pusl., autorius, 1866—1869 m. lenkų literatūros istorijos prof.; Vilniaus akademijoje pradėjęs eiti ir kitur jau baigęs medicinos mokslus Titas Chalubinskis (1820 — 1889 m.), 1859 — 1871 m. patologijos prof., garsusis klinicistas, 1874 m. veikalo Metoda wynajdowania wskazań lekarskich aut., lenkų visuomenėje išpopuliarinęs Zakopanės kurortą; Krokuvoje pradėjęs, 1838 — 1840 m. Vilniuje tęsęs ir 1843 m. Tartuose baigęs medicinos mokslus Antanas Kriška (lenk. Kryszka, 1818 — apie 1910 m.), 1858—1885 m. fiziologijos, terapijos ir farmakologijos prof., Mechanika życia ludzkiego, czyli budowa ciała i sprawy żywotne 1853 m., Chemiczne sprawy żywotne 1855 m., Poszukiwania patologiczne 1857 m., Rys fizyologii ludzkiej 1865 m., Receptura 1865 m. aut.

Štai keletas Vilniaus universiteto parūpintų Kremenčiaus liciejaus prof., kurių kiti čia savo mokslinę veiklą tėra tik pradėję, o paskui (1832 m. liciejų uždarius) perėję į universitetus: nuo Vilkaviškio kilęs Mykolas Chonskis (1779—1855 m.), Husaževskio ir Malevskio mokinys, 1805—1830 m. gamtos teisių ir politinės ekonomijos prof., veik. O wpływie systematów podatkowania na stan zamożności narodów i ich byt polityczny 1816 m. aut.; Steponas Zienavičius (1779 — 1856 m.), Andr. Sniadeckio mokinys, ligi 1832 m. chemijos prof. Kremenčiuje, 1834 — 1839 m. Kijevo univ.; Vilniaus filaretas Karolis Jentz (1797 — 1829 m.), Andr. Sniadeckio mokinys, fizikos prof.; Jurgis Hrečina (lenk. Hreczyna, 1796 — 1840 m.), Niemčevskio mokinys, 1817—1832 m. matematikos prof. Kremenčiuje, 1834 — 1839 m. Kijevo univ. ir 1839 — 1840 m. Charkivo univ., vadovėlio Początki algebry 1830 m., apie 350 pusl., aut.; kėdainiškis Juozas Uldinskis (lenk. Uldyński, 1792—1863 m.), Husaževskio mokinys, 1818—1832 m. visuotinosios istorijos prof., vadovėlio Geografia starożytna 1819 m., per 550 pusl., rankr. Historja powszechna 5 t., 1.650 pusl., aut.; poeto brolis Aleksandras Mickevičius (1801 — 1871 m.), Cappellio, Lelevelio, Danilavičiaus mokinys, ligi 1832 m. Kremenčiuje dėstė teisių enciklopediją, 1834 — 1839 m. Kijevo univ. ir po 1839 m. Charkivo univ. Romos teisės prof., rankraštyje palikęs Wykłady prawa rzymskiego, Nauka rimskago zakonodatelstva, Doctrina iuris Romani (privati ac publici). Niežino liciejuje dėstė dar vilniečiai: Juozas Pajevskis (1805—1884 m.), Konst. Budzinskis, nuo 1834 m. Niežino matematikos prof.

Klasikinis Grodeko seminaras ir ypačiai 20-ųjų metų filomatiškai - filaretiškoji, dar kontrimiškai sumani, lingvistinė (net orientalistinė) jo aplinka duoda kelis plačiai po pasaulį išbėgiojusius profesorius. Adomas Mickevičius ne tik genialus poetas, bet ir rimtas 1839—1840 m. lotynų literatūros prof. lotynų kalba Lozanos akademijoje, poezijos žinių ir įkvėpimo kupinas 1840—1844 m. slavų literatūrų prof. prancūzų kalba Paryžiaus Collège de France. Vileikiškis Aleksandras Chodzka, taip pat poetas (Poezye 1829 m.), 1825 — 1829 m. dar išėjęs Petrapilio Rytų institutą ir 1830 — 1841 m. tarnavęs rusų atstovybėje Persijoje, nuo 1841 m. apsigyvenęs Vakaruose, 1845 m.

savo kraštui žuvusius. Čia, žinoma, ir ryškiausi, kai kam ypatingai nemalonūs pavyzdžiai, ir drauge pilkoji tikrovė, kurioje, antra vertus, eksuniversitetininkai reiškėsi ir teigiamai, svariai, garbingai. Tik, sakome, neneigdami kitiems didelio kilnumo ir didvyriškumo, nelaikykime dėl to visų jų didvyriais, o ką neigiama čia sutikę — stenkimės ir tai suprasti.

O dabar grįžkime prie tų vilniečių (Vilniuje ir likusių!) ir eksvilniečių, taigi Vilniaus fakultetų mokslus išėjusių, kurie, niekur neprofesoriaudami, yra moksle, literatūroje ar mene pasireiškę. Tik šį kartą prisilaikysime kiek kitokios tvarkos, negu profesorių veiklą anksčiau apžvelgdami.

Be profesorių, filosofijoje beveik niekas nėra iš Vilniaus auklėtinių pasireiškęs. Čia paminėsime dar priklausiusį XVIII a. jėzuitų akademijos auklėtinį Kazimierą Narbutą (1738—1807 m.), kurio 1766 m. Logika czyli rozważania i rozsądzania rzeczy nauka susilaukė net 5 leidimų (V 1791 m.) ir dar mūsų metu, XIX a. baigiantis, (prof. Struve) ją laiko bemaž geriausiu mokslinėje lenkų literatūroje elementarinės logikos vadovėliu, ir kitą, dar XVIII a. pabaigoje, tiesa, 16-os metų jau baigusį Vyriausiąją Vilniaus Mokyklą, klausiusį paskaitas vokiečių universitetuose ir Karaliaučiuje virtusį Kanto filosofijos šalininku slanimietį Juozą Vladą Bichovecą (lenk. Bychowiec, liet. būtų Bikavietis, 1778—1845 m.), 1796—1799 m. išvertusį lenkų kalba kai kuriuos smulkesniuosius Kanto veikalus (Idee zu einer allgemeinem Geschichte in weltbürglicher Absicht, Zum ehwigen Frieden ir Der Streit der Fakultäten), o XIX a. Washingtoną Irwingą, Herderį (Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, lenkiškas vertimas išspausdintas 3 t. 1838 m.), Campės pedagoginius rašinius, bet originaliai ne kuo tepasireiškusį: 1816 m. Słówko o filozofii, 1817 m. Rzut oka na Rossję, 1827 m. Rady dobrej matce. XIX a. priklauso naugardėlietis Plurijonas Bochvicas (1799—1856 m.), kuris nebuvo išėjęs universiteto mokslų, tik iš Naugardėlio atvykdamas į Vilnių apsilankydavo ir profesorių (gal filosofų Daugirdo, Goluchovskio ar, kaip advokatas, Cappellio, Onacevičiaus, Danilavičiaus, Korovickio) paskaitose; 1838—1841 m. jis parūpino Obraz myśli (o celach istnienia człowieka) 3 t., per 400 pusl. (I dalis 1842 m. perdibta į Zasady myśli i uczuć moich, 150 pusl.), 1847 m. Pomysły o wy-

1877 m.), 1824 m. mokykloms išleidęs Niektóre celniejrze ody Pindara, per 175 pusl., ir vertęs kai ką iš hebrajų kalbos, dėl dalyvavimo filaretų organizacijoje iš Vilniaus buvo perkeltas į Vid. Rusiją, bet paskui, kaip ir Chodzka, Petrapilyje gavęs išeiti Rytų institutą, buvo Kazanės univ. tų kalbų (indų, persų, arabų) prof., pask. Charkivo gimn. dir., 1861 m. išspausdino savo išverstąjį Tegnerio Frytjof, 150 pusl. Mickevičiaus pavietininkas Ignas Domeika, ne kalbininkas, tik gamtininkas, tad ne Grodeko, bet Andr. Sniadeckio, Jundylos, Horodeckio mokinys, po 1831 m. atsidūręs Vakaruose ir Paryžiuje išėjęs Kalnų institutą pasiekė Pietų Amerikos Čilės kraštą, čia 1838 — 1846 m. buvo Laserenos kalnų mokyklos chemijos prof., 1847—1884 m. Sant - Jago univ. chemijos ir mineralogijos prof. (1867 — 1882 m. rektorius), įgarsėdamas dar kalnų, jų klodų ir mineralų (argnerito, domeikito ir kitų) tyrinėjimu, be to, dar 1843 m. sutvarkydamas Čilės mokyklų sistemą Vilniaus pavyzdžiu. 1843 m. išspausdino Elementos de fisica experimental y de mineralogia, 1845 m. Introduction an estudio de las ciencias naturales, 1850 m. Mineralogia y geologia de Chile, 1854 m. Elementos de mineralogia (II leidimas 1860 m., III leid. 1879 m.) su keliais priedais, be to, knygą apie Araukanijos provinciją ir jos gyventojus (1845 m. 2 leidimu ispanų kalba, Čilėje ir Argentinoje, išversta prancūzų, anglų, vokiečių ir lenkų kalbomis); jo atsiminimų (lenkų kalba) dalis išspausdinta 1880 m., kita 1908 m., bet didžioji dalis liko Krokuvos akademijoje rankraštyje.

Minėtini dar keli Mickevičiaus draugai ir amžininkai, kurie dėl savo gabumų, žinių ir pasirengimo tikę ir pribrendę akademiniam darbui, dėl rusų valdžios kliūčių ir šiaip nepalankių jiems sąlygų negavo profesoriauti. Klasikas Jonas Ježovskis 1821 — 1824 m. Vilniuje išleido Horaciaus Ody celniejsze 2 t. ir priedą, apie 500 pusl., ir jau Maskvon ištremtas, 1828 m. išspausdino Homeri Odyssea rhapsodiae sex... in usum tironum cum notis, per 200 pusl. Teisininkas Pranas Malevskis, Cappellio, Lelevelio, Danilavičiaus, Onacevičiaus mokinys, Berlyne besirengdamas Vilniaus profesūrai suimtas ir drauge su kitais filomatais ištremtas Rusijos gilumon, Petrapilyje drauge su buvusiais Vilniaus universiteto profesoriais Danilavičium ir Korovickiu rengė Lietuvos įstatymų sąvadą, o paskui buvo Lietu-

vos Metrikos direktorium (prie jo tarnavo ir Simanas Daukantas). Lydėnas Anupras Petraškevičius (lenk. Pietraszkiewicz, 1794—1863 m.) Niemčevskio ir Krassovskio mokinys, Varšuvoje besirengdamas technologijos katedrai dėl filaretų bylos 1824 m. iš Vilniaus pašalintas, ligi 1831 m. buvo adjunktu Maskvos universitete, o paskui ištremtas 20 m. gyveno Sibire. Padalėnas Mikalojus Malinovskis (1799 — 1865 m.) dar studentu būdamas ėmęs dalyvauti Vilniaus spaudoje ir tik 1826—1828 m. tedirbęs viešojoje Petrapilio bibliotekoje, po to 35 m. Vilniuje dirbo leisdamas Lietuvos ir Lenkijos istorijos šaltinius (Strikauskį, Vapovskį ir kitus), aprūpindamas juos svarbiais komentarais, 1858 — 1863 m. Lietuvoje ir užsienyje įgarsėdamas vedamaisiais politikos straipsniais dienraštyje „Kurjer Litewski". Prireikus galima būtų šis sąrašas dar padidinti.

Be suminėtųjų vilniečių, kurie dėstė Kijevo universitete, minėtini dar keli to universiteto mokslininkai vilniečiai. Valuinietis (tėvai kilę iš Lietuvos) Ant. Andrzejowski (1785—1868 m.), Jundylos mokinys, 1810—1832 m. Kremenčiaus liciejaus zoologijos ir botanikos adjunktas, 1834—1839 m. (1834. VII. 15/27 Kijevo universitetas iškilmingai atidarytas, 1839 m. daug lenkų profesorių atleido iš universiteto dėstytojų tarpo) Kijevo univers. prof., nuo 1839 m. Niežino instituto prof.; 1825 m. jis išspausdino Nauka wyrazów botanicznych dla łatwości determinowania roślin, apie 300 pusl., 1852—1853 m. Recherches sur le système tyraïque, apie 150 pusl., 1869 m. Flora Ukrainy, apie 100 pusl., be to, savo atsiminimus 1861—1862 m. Ramoty starego Detiuka o Wołyniu 4 t. (II leid. 1914 m.). Valuinietis kun. Ignas Holovinskis (1807—1855 m.), Klongevičiaus, Bobrovskio ir Sosnovskio mokinys, 1834—1839 m. Kijevo univ. katalikų teologijos prof., 1842 — 1855 m. Petrapilio Dvasinės katalikų akademijos homiletikos ir teologijos prof. ir rektorius (nuo 1851 m. metropolitas). Jis pasireiškė lenkų literatūroje: Pielgrzymka do Ziemi Świętej 5 t. 1842—1845 m., Legendy 1843 m., Życie mojej matki 1844 m., Dzieciątko Jezus 1846 m. (poema), Pisma Żegoty Kostrowca 2 t. 1847—1848 m. (jam mirus — Homiletyka 1854 m., Hymny kościelne 1857 m., apie 450 pusl.). Valuinietis Maksimilionas Jakubavičius (1785—1853 m.), Grodeko mokinys, 1817—1832 m. Kremenčiaus licie-

jaus senovės kalbų prof., 1834—1839 m. Kijevo univ. senovės literatūrų prof., 1839—1842 m. Maskvos univ. lotynų literatūros prof. 1823 m. išspausdino Gramatyka języka polskiego 2 t., 1825—1827 m. Gramatyka języka polskiego do użytku szkół 3 t., 1825—1826 m. Gramatyka języka łacińskiego 4 t., 1826 m. O sposobie uczenia języka, 1840 m. De pulchro Platonico (1834. VII. 15/27 kalba universitetą atidarant), taip pat Chrześciańska filosofia życia 3 t. 1853 m. Steponas Viževskis (lenk. Wyżewski, 1788 — apie 1850 m.), Norvaišos ir Niemčevskio mokinys, ligi 1832 m. Kremenčiaus liciejaus matematikos prof., nuo 1834 m. Kijevo univ. matematikos prof. Žemaitis Tomas Dobševičius (1807 m. Tryškių par. — 1881 m.), Klongevičiaus, Bobrovskio ir Sosnovskio mokinys, Holovinskio ir Kikučio draugas, 1842—1864 m. Kijevo univ. katalikų teologijos prof.; 1883 m. iš spaudos išėjo jo Wspomnienia z czasów, które przeżyłem, o 1848 m. žurn. „Tygodnik Petersburski" Nr. 43 (p. 309—310) yra jo (pasirašė J. Ejtwid) įvertinimas Valančiaus Žemaitiu wyskupystės.

Kai kuriems vilniečiams profesoriams, kaip matėme, teko po 1839 m. iš Kijevo univ. keltis į Charkivo univ. dėstytojus, bet ir daugiau vilniečių Charkive dėstė. Bene anksčiausiai Charkive bus pradėjęs dėstyti Vilniaus universitetą išėjęs, Stan. Jundylos mokinys ir Juozo Jundylos bendradarbis, kijevietis Jonas Krinickis (lenk. Krynicki, 1797—1838 m.), 1825—1834 m. Charkivo univ. mineralogijos ir 1834—1838 m. zoologijos prof., žymus entomologas, kurio vardu mokslininkai yra pavadinę nemažai gyvių (Garrulus Krynickii Kalen, Krynickia melanocephala Kalen, Anchomenus Krynickii Sor., Hister Krynickii Falder ir kiti), 1836 m. išspausdino Helices proprie dictae hujusque in limitibus Imperii Rossici observatae, 1837 m. Conchylia tam terrestria quam fluviatila et e maribus adjacentibus Imperii Rossici indigena, 1837 m. Arachnographiae Rossicae decas I, 1837 m. Observationes de reptilibus indigenis. Vaclovas Vielkoborskis (1800—1862 m.) 1829 — 1831 m. buvo Charkivo univ. prorektorius. Sulenkėjęs chorvatas Pranas Jelačicas (Jellachich, apie 1805—1888 m.), Bielkevičiaus ir Porcijankos mokinys, 1832—1842 m. Charkivo univ. ir 1842—1872 m. Kazanės univ. chirurgijos prof., dėstęs lotyniškai ir vengęs dėstyti rusiškai. Padalėnas Karolis Klaudijas Višnievskis (1895—

1863 m.), Andr. Sniadeckio, Abichto, Porcijankos, Adomavičiaus ir Muiželio mokinys, 1837—1848 m. Charkivo univ. prof., veterinarijos instituto direktorius. Lietuvis (disertaciją Dorpato universitetui 1833 m. pasirašė Lithuanus) Alf. Valickis (1806—1858 m.), Hausteino ir Hrinevičiaus mokinys, 1835—1858 m. Charkivo univ. graikų literatūros prof., 1839 m. išspausdino De cyclo epico, 1844 m. Fausto I d. vertimą lenkų kalba, 1845 m. Šekspyro Karalių Joną ir Sofoklio Edipą lenkų kalba, 1848 m. Ksenofonto Kiropediją, rankraštyje paliko graikų literatūros kursą rusų kalba, graikų literatūros istoriją lenkų kalba ir kitus rašinius. Su juo turėtume dar sugretinti ir, tiesa, ne Vilniuje, tik Petrapilio Pedagogikos institute (1837 — 1842 m.) ir Leipcigo univ. (1842—1844 m.) mokslus išėjusį, bet Vilniaus universiteto mūruose gimusį ir užaugusį, Vilniuje ir Kauno gimnazijose mokslus ėjusį, Vilniaus univ. sekretoriaus Norberto Jurgevičiaus sūnų Vladą Jurgevičių (1818—1898 m.), 1844—1858 m. Charkivo univ. klasikinės filologijos adjunktą, nuo 1858 m. Odesos univ. prof., ypačiai pasireiškiusį Tauridos Chersoneso, graikų ir kt. senovės palikimų (atrastų monetų ir t. t.) tyrinėjimais, spausdintais rusų, lotynų ir kitomis kalbomis. Kilęs iš Vilniaus krašto Edv. Ostrovskis (1816—1859 m.), Adomavičiaus ir Muiželio mokinys, 1841—1853 m. Varšuvos veterinarijos mokyklos direktorius, 1853—1859 m. Charkivo univ. prof., 1844 m. išspausdino Policya weterynaryjna (lenk. ir rusiškai) ir Chirurgija weterynaryjna praktyczna, per 200 pusl., 1859 m. Listy z podróży odbytej do stepów Kirgiz-Kajsackich 2 t., per 420 pusl., 1871 m. Weterynaryja gospodarcza, per 175 pusl. Vileikietis Napoleonas Halickis (1818—1881 m.), Adomavičiaus ir Muiželio mokinys, nuo 1837 m. Charkivo univ. zootomijos prof., 1853—1862 m. Charkivo veterinarijos instituto direktorius. Gardinietis Jurgis Poliuta (lenk Poluta, 1820 — apie 1890 m.), Adomavičiaus ir Muiželio mokinys, bet Charkive mokslus baigęs, 1851—1882 m. Charkivo veterinarijos instituto prof., veik. Veterinarnaja farmakologija s obščej terapijej aut.

Petrapilio universitete ir kitose tenykštėse aukštosiose mokyklose dėstė nemažas būrys Vilniuje išėjusių universiteto mokslus. Pradėjęs eiti universiteto mokslus Vilniuje ir juos baigęs Petrapilio Pedagoginiame institute (apie 1812 m.) Konradas

Šeleikovskis (1787 — apie 1870 m.), Niemčevskio ir Stubelevičiaus mokinys, buvo Petrapilio univ. matematikos prof. Kijevietis Vincas Ankudavičius (1792—1855 m.), taip pat ir mokslus baigęs Petrapilio Pedagoginiame institute Stubelevičiaus ir Niemčevskio mokinys, buvo Petrapilio univ. ir kalnų instituto matematikos prof., 1819—1849 m. Petrapilio univ. prof.; 1836 m. išspausdino Teorija balistiki. Kilęs iš Vilniaus krašto Juozas Senkovskis (lenk. Sękowski, 1800—1858 m.), Grodeko ir Žukovskio mokinys, Kontrimo išrūpintomis lėšomis 1819 m. iškeliavo į Rytus tenykščių kalbų mokytis, kad paskui galėtų jas dėstyti Vilniaus universitete, ir ligi 1821 m. keliavo per Turkų valdomas šalis, apsirūpinęs ir tarnyba Rusų misijoje. 1822 m. grįžęs Petrapilin, kviečiamas Vilniuje profesoriauti pasirinko Petrapilio univ. kvietimą ir čia ligi 1847 m. buvo Rytų kalbų prof., kurį laiką cenzorius ir ilgametis žurn. „Biblioteka dlia čtenija" leidėjas, priekabus kritikas ir publicistas (baron Brambeus), dar apysakininkas. Jo Sočinenija išspausdinti 9 t. 1858—1859 m. Orientalistikos srityje ypačiai minėtina Collectanea z dziejów tureckich rzeczy do historyi polskich służących 2 t. 1824—1825 m. (Ign. Petraševskis vėliau jį pakaltino menkai išvertus ir 1846 m. davė Nowy przekład dziejopisów tureckich, dotyczących się historyi polskiej). Lietuvos totorius Ant. Muchlinskis (1803—1877 m.) iš Vilniaus pasiųstas į Rytus (Turkiją ir Egiptą) mokytis kalbų, 1832—1846 m. ir 1849—1877 m. Petrapilio univ. turkų kalbos prof. 1850 m. jis išspausdino Ważne sprawy o Tatarach litewskich, 1853 m. Zarys dziejów krainy Tanejskiej, 1857 m. Izsliedovanija o proischoždenii i sostojanie litovskich tatar, 1858—1859 m. Osmanskaja chrestomatija, 1860 m. Źródłosłownik wyrazów, które przeszły do naszej mowy z języków wschodnich, rankraštyje palikdamas Wypisy i gramatyka języka tureckiego. Iš Prūsų Varmijos kilęs Ignas Petraševskis (lenk. Pietraszewski, 1797—1869 m.), Grodeko mokinys, 1826—1830 m. mokėsi Petrapilio Rytų kalbų institute, 1831—1840 m. tarnavo rusų atstovybėje ir buvo konsulu įvairiose Turkijos vietose (jo Dziesięcioletnia podróż po Wschodzie 1872 m.), 1840—1844 m. Petrapilio univ. Rytų (turkų, arabų ir persų) kalbų prof., 1844—1857 ir 1865—1869 m. Berlyno univ. Rytų kalbų prof. 1855 m. jis išspausdino vertimą Powieści Pilpaja, 1861 m.

Abrégé de la grammaire Zend. 1828 m. baigęs Vilniaus univ. Cappellio, Onacevičiaus, Korovickio mokinys Jonas Ivanovskis (1807—1886 m.) 1836—1871 m. buvo Petrapilio univ. tarptautinės teisės prof.; 1858 m. jis išleido Rukovodstvo k statistikie jevropeiskich gosudarstv. Polinskio, Virvyčiaus, Drevinskio, Gorskio mokinys Mikalojus Jastremskis (lenk. Jastrzębski, 1808—1874 m.) buvo Petrapilio Kelių instituto prof. Tų pat Vilniaus prof. mokinys inž. Stan. Kerbedys (lenk. Kierbedź, 1810 m. Panevėžio aps. — 1899 m.), garsus tiltų statytojas, keleris metus buvo Petrapilio kelių ir kalnų institutų bei univ. prof. Brastietis Tomas Kurhanavičius (1801—1865 m.), Leono Borovskio ir Grodeko mokinys, 1833—1840 m. Petrapilio Pedagoginio instituto lenkų kalbos prof., 1846—1859 m. Varšuvos Dvasinės akademijos prof., 1832—1841 m. išspausdino Gramatyka języka polskiego, kurios buvo keli leidimai.

Maskvoje, be daugelio suminėtųjų, profesoriavo dar šie Vilniaus auklėtiniai: Karolis Zalozieckis (1798 — apie 1860 m.), Juozas Piechovskis (1816—1891 m.), šis iš pradžių Maskvoj, paskui Odesoj, pagaliau Charkive; Vilniuje medicinos mokslus pradėjęs ir Maskvoje baigęs Kornelis Mlodziejovskis (1818—1865 m.), 1848—1865 m. Maskvos univ. patologijos ir terapijos prof. (jo sūnus Boleslovas, 1858—1923 m., Maskvos univ. matematikos prof.).

Tolimoje Kazanėje minėtini dar Vilniaus parūpinti profesoriai: Hilaras Lukoševičius (1798 — apie 1880 m.), Viktoras Vagneris (1799 — 1876 m.), Vilniuje pradėjęs ir Kazanėje baigęs medicinos mokslus chirurgas Leonas Sutkovskis (1820—1887 m.).

Eksvilniečių sąrašui baigti priminkime dar Andr. Sniadeckio, Homolickio, Porcijankos, Bielkevičiaus ir Rimkevičiaus mokinį, bet 1831 m. išėjusį į Prancūziją ir 1838—1861 m. išprofesoriavusį Belgijos Liège jau matematiku, matyt, Prancūzijoje matematikos mokslus išėjusį Jeronimą Martinovskį (1807 m. netoli Vilniaus — 1861 m.), kuris moksliškus darbus rašė prancūziškai (1858 m. litografuotas kursas Leçons de calcul différentiel et intégral ir kiti).

Ne visi čia suminėtieji Vilniaus universiteto ir akademijų auklėtiniai, profesoriaudami kitose aukštose mokyklose, yra pasireiškę lygiu mokytumu, darbo vaisingumu ir vienodu rimtu-

mu, bet vis dėlto daugumas gėdos nepadarė savo Almae Matri, kaip dėstytojai, mokslininkai ir šiaip žmonės aukštai keldami jos vardą svetur. Tik ir daugelis kitų auklėtinių Lietuvos gyvenime, kaimyniniuose kraštuose, Rusijos gilumoje ar kur kitur atsidurę sugebėjo čia universitete įgytąsias žinias visuomenės naudai pritaikyti, čia moksle, literatūroje ar šiaip spaudoje labiau ar mažiau pasireikšti, čia šiaip jau universitete subrandintą ir jo profesorių bei studentų bendruomenėje galutinai nustatytą būdą ir asmens savumus dažnai svariau ar bent vaizdžiau už neuniversitetininkus gyvenime išryškinti, garbingais „Vilniaus universiteto mokiniais" (uczeń uniwersytetu wileńskiego) pasireikšti. Tvirtai tai pažymint kaip bendrą vyraujantį vilniečių universitetininkų veikimo bruožą, nereikia pūsti jų kokiais herojais ar didvyriais, tik turime reikalą su žmonėmis, kuriems nesvetimi paprasti, kartais ir nepaprasti žmonių silpnumai, o dar labiau — kuriuos veikia ir nustato socialinė ir politinė, visuomeninė ir kultūrinė jųjų aplinka, pažiūra, net gadynės įtaka, nuotaika.

Toli čia nesiekiant, gana bus priminti, jog, pavyzdžiui, santykių su caristine vyriausybe ir caristine Rusija klausimas, net tokios nepatrauklios cenzūros dalykai Vilniaus universiteto metu universitetininkų ir šiaip bajorų šviesuomenės kitaip buvo sprendžiami, negu dabar kad esame pratę juos vertinti ir spręsti. Taip, ne tik Aleksandro I, bet ir Mikalojaus I valdymo metu bajoriškosios Lietuvos visuomenės nusistatymas carizmo atžvilgiu reiškėsi gal ne tiek 1812 m. pakilimu ar 1831 m. sukilimu, Mickevičiaus ir Zano filaretų ar Konarskio ir kitų byloms, kiek dar mažesniu, net natūralesniu bajorų vadovybės, reikšmingų veikėjų ir paprastų jųjų eilinių vengimu pavojingai išsišokti, prisitaikyti prie aplinkybių ir pilkojo gyvenimo, net šliejimusi prie rusiškos carų administracijos, ne kartą mėginimu joje įsitaisyti ir visišku visuomenės patenkinimu kam nors pavykus čia tokio, čia kitokio činauninko vietą gavus. O visa tai, be abejo, svėrė ir veikė universitetinę visuomenę, taip pat ir paskirus universitetininkus. O jau tiesiog su universitetu buvo susijęs, virtęs lyg viena jo „tradicijų" — lengvas profesorių ir šiaip universitetininkų ėmimasis cenzoriaus darbo. Nekalbant apie tokią menkystą, paprastą rusų činauninkėlį, kaip Kukol-

nikas, dargi profesoriai Chodani, Leonas Borovskis, Vaškevičius, net maištingasis Lelevelis, nesikratė cenzoriaus darbo, imdamiesi jo nesijautė nusidedą piliečio sąžinei ar žmogaus švarumui, tik priešingai — labiau ar mažiau „padedą" rašytojams, o ko benorėti iš tokio Juozo Senkovskio, kuris Petrapilyje ėjo ne tik cenzoriaus pareigas, bet ir iš viso Rusų visuomenės istorijoje suvaidino reakcinį vaidmenį, arba Varšuvos cenzoriaus, taip pat vilniečio, Leono Rogalskio, kuris tas pareigas išplėtė ligi lenkų šviesuomenės (Varšuvos Mokslų Mėgėjų Draugijos mokslininkų ir literatų) veikimo dešifravimo caro administracijai, bemaž taip jas suprasdamas, kaip kad suprato išėjęs tokią artimą Vilniaus universiteto dvasiai Kremenčiaus liciejų kitas Varšuvos cenzorius Pranas Maksimilionas Sobieščanskis (1814—1878 m.), nuo pat jaunystės ne tik pasireiškęs uoliu žinių apie praeitį rinkimu ir skelbimu, bet ir tarnavimu tai administracijai slaptu jos agentu, lenkų įdavinėtoju, kaip prieš keleris metus yra tai susekęs ir įrodęs Vilniaus Stepono Batoro universiteto istorijos prof. J. Ivaškevičius.

Žinodami tokius raštingų, literatūroje šiaip ar taip pasireiškusių, vilniečių veikimo vingius, nesistebėkime nė 1858 m. Vilniaus rinkinį aptikę, kuriame Lietuvos bajorų visuomenė, atstovaujama minėtojo jau istoriko Mikalojaus Malinovskio, Adomo Mickevičiaus bičiulio Ant. Edv. Odinio, sulenkėjusio totoriaus žurnalisto Adomo Honoro Kirkoro ir bajorų mėgiamo apsakininko Jono Chodzkos, vis vilniečių, ir talkininkaujama lietuvio Mikalojaus Akelaičio, kuriam pritarė ir mūsų Daukantas, ir gudo Vinco Korotinskio, prancūzų, rusų, lenkų, lietuvių ir gudų kalbomis, straipsniais ir eilėraščiais reiškė carui Aleksandrui II karštus „Lietuvos" jausmus. Po 3 metų tie patys Akelaitis ir Korotinskis rašė prieš carą kurstomąsias lietuviškas ir gudiškas daineles ir spausdino tomis kalbomis slaptus atsišaukimus, o dar po 2 metų bajorija šiaip ar taip dėjosi į sukilimą, tiesa, jos pirma girtiems Malinovskiui, Odiniui ir Chodzkai gavus į šalį pasitraukti, bet Muravjovui sukilimą žiauriomis priemonėmis numalšinus toji pati bajorų visuomenė visaip kaip gelbėjo savo dvarus, nevengdama nė nusižeminimo ir šiaip nerodydama jokio didvyriškumo. O kas sakyti apie šimtus, gal tūkstančius vilniečių, Rusijoje sukūrusius rusiškas šeimas ir

išspausdino Le thèâtre en Perse (II leid. 1878 m.), 1851 m. Le Ghilan ou le marais Caspien, 1852 m. Grammaire persanne; 1857 — 1883 m. pakeitęs mirusį Mickevičių slavų literatūrų katedros prof. (1824 m. Vilniuje kalėdamas Mickevičius Chodzkai pranašavo, jog šis kuomet sėsiąs Mickevičiaus soste...), 1859 m. išleido Légendes slaves du moyen âge, 1864 m. Contes des paysants et des pâtres slaves, 1869 m. Grammaire paléoslave, 1879 m. Les chants historiques de l'Ukraine et les chansons des Latyches des bords de la Dvina occidentale, be to, dar 1874 m. Dokładny słownik angielsko — polski i polsko — angielski. Gardiniškis Juozas Kovalevskis, dar 1823 m. Vilniuje išleidęs Longino veikalo vertimą O górności ir Ovidiaus Metamorfozy 100 pusl. su Objaśnienia 300 pusl., be to, spaudai parengęs Herodoto, Plutarcho ir Dionyzo Halikarniečio vertimus, kurių rankraščiai jam žuvo 1831 m., 1824 — 1828 m. Kazanės univ. studijavęs rytų kalbas, ypačiai arabų, persų ir totorių, 1828—1833 m. kelionėse po Buriatiją, Tunguziją, Tibetą, Mongoliją, Kynus, pramokęs dar tenykščių kalbų ir tarmių, 1833 — 1862 m. Kazanės univ. mongolų kalbos ir literatūros prof. (1855 — 1860 m. rektorius), 1862—1878 m. Varšuvos univ. visuotinosios istorijos prof. ir istorijos bei filologijos fakulteto dekanas. Rytų kalbų ir istorijos srityje minėtini jo veikalai: Kratkaja grammatika mongolskago knižnago jazyka 1835 m., Mongolskaja chrestomatija 2 t. 1836—1838 m., Buddijskaja kosmologija 1837 m., Dictionnaire mongol-russe-français 2 t. 1841 — 1846 m., per 1.500 pusl. (taip pat Mongolo-russko-francusskij slovar' 3 t. 1844—1849 m., II leid. 1932 m.); mongolams jųjų kalba Senojo ir Naujojo Įstatymo istorija ir Apie raupų skiepijimą; rankraštyje liko (ilgainiui žuvo) rusų kalba parūpinta Mongolų literatūros istorija, Buddizmo istorija, Lyginamoji mongolų, turkų ir suomių kalbų gramatika, Rytų istorijos keli tomai, Mongolų istorijos 3 tomai, 1828—1831 m. kelionės į Kynus ir Mongoliją 6 tomai ir kit. veikalai. Suprancūzėjusiai Al. Chodzkos šeimai davus kelis gabius inžinierius, surusėję Kovalevskio sūnūs pasireiškė rusų moksle ir mene: Mikalojus (1840 — 1891 m.), nuo 1865 m. Kazanės univ. fiziologijos prof. (1880 — 1882 m. rektorius), ir Povilas (1843 — 1903 m.), batalistas, nuo 1881 m. Petrapilio meno akademijos prof. Jonas Viernikovskis (1800 —

chowaniu człowieka, kuriose nepastebima Vilniaus filosofų, tik prancūzų V. Cousino įtaka.

Teologijos moksle XIX a. Vilniaus universitetas ir akademija kuo svaresniu nepasireiškė, taip pat ir profesoriais nenuėję jų auklėtiniai. Tegalima paminėti Vilniaus vysk. Adomas Stan. Krasinskis (1810—1891 m.), ne tik literatūrai (Sztuka rzymotwórcza Horacego wierszem polskim przełożona 1836 m. arba Pieśń o pułku Igora, vert. 1856 m.) ir kalbai (Słownik synonimów polskich 2 t. 1885 m., per 1.100 pusl.) pasiskyręs, bet ir 1861 m. išleidęs Prawo kanoniczne krótko zebrane. Gal dar 1764 m. iš Lenkijos į Vilnių atvykęs kun. misininkas Vincas Pohl (1742—1820 m.), tiesa, nesimokęs Vilniaus universitete, tik čia 1811 m. gavęs teologijos daktaratą, bet su universiteto teologais artimai bendravęs, dėl savo teologijos žinių jųjų branginamas ir dar 1782 m. kviečiamas joje dėstyti, bet nesutikęs; 1809—1810 m. jis išspausdino Institutiones theologiae dogmaticae et moralis 2 t., per 1.250 pusl., 1810—1811 m. Scriptura sacra per questiones exposita 5 t., 1818 m. Nauki dogmatyczne, 150 pusl. Profesorių pavyzdžiu jųjų auklėtiniai daugiau pasireiškė Lietuvos bažnyčios istorijai: valuinietis Mamertas Herburtas (1789—1873 m.), 1822—1829 m. Vyriausiosios Vilniaus kunigų seminarijos regensas, 40-aisiais metais rūpesningai nurašė Akty czyli Dzieje Kapituły Katedry Wileńskiej (1501—1800 m. aktai), taip pat nurašė lotyniškai, vokiškai ir lenkiškai rašytą, svarbų Vilniaus miesto istorijai, Liber confraternis Catholicorum inclytae Nationis Germanicae advenarum, taip pat Wypisy z najdawniejszej księgi wójtowskiej ir kitus Vilniaus istorijos šaltinius, be to, dar išspausdino Cantionale ecclesiasticum 1856 m., per 430 pusl. (II leid. 1862 m.) ir įvairius pamokslus. Truskavos klebonas Vincas Pralgauckas (lenk. Przyałgowski, miręs 1878 m.), 1860—1861 m. išleido Żywoty biskupów wileńskich 3 t. Literatūroje atrodė tepasireiškęs vilnietis kun. Stan. Cholonevskis (1791—1846 m.), 1842 m. išspausdinęs Sen w Podhorcach ir kitką, bet po jo gyvos galvos 1851 m. išspausdinta dar jo Pisma pośmiertne 2 t., per 700 pusl., 1888 m. Kazania 2 t., apie 1.000 pusl., 1890 m. Obrazy z galerji życia mego, per 200 pusl. Lietuvio gryčioje gimęs kun. Liudas Gabrys Trinkauskis (1805—1840 m.), kursu aukščiau ėjęs universitetą (vyriaus. semin.) už Valančių, pagar-

sėjo Vilniaus lenkų pamokslininku (1834 m. Mowy pogrzebowe, apie 150 pusl., 1861 m. Mowa pogrzebowa po Jędrzeju Śniadeckim) ir patriotu, įsipynęs Konarskio bylon ištremtas mirė Sibire. Kun. Antanas Kikutis (lenk. Kitkiewicz, 1805—1857 m.), Klongevičiaus, Skydelio, Sosnovskio mokinys, 1848 m. išspausdino Hymny ojców świętych i wielkich w Kościele meżów, per 250 pusl., kur 181 giesmė išversta lenkiškai ir 16 giesmių lietuviškai; po jo gyvos galvos, 1877 m. išspausdinta jo Konferencje zawierające w sobie wyjaśnienie głównych artykułów religji chrześciańsko-katolickiej, apie 200 pusl.

Populiariai tikybinei lietuvių raštijai Vilniaus universitetininkai, atrodo, daugiau bus davę, negu tikybinei lenkų populiarizacijai. Iš vyriausiosios kunigų seminarijos ir dvasinės Vilniaus akademijos yra išėję ne tik mokytieji žemaičiai Gintila, Skydelis ir Valančius, bet ir perėmę buvusių Vyriausiosios Vilniaus Mokyklos auklėtinių Pabrėžos ir Bonaventūro Gailevičios (1752—1835 m.) pradėtąjį tikybinės lietuvių populiarizacijos darbą tas pats, pats didysis čia darbininkas, vysk. Valančius, kun. Kaz. Vizgirdas (1790—1860 m.) su 1823 m. Biblije diel mažų vaikų, kun. Tadas Juzumas (1809—1851 m.) su Senojo aukso altoriaus 1848 m. redakcija ir kitais leidiniais, kun. Kazim. Pralgauckas (lenk. Przyałgowski, m. 1856 m.) su 1847 m. Nauju aukso altorium ir kiti (kun. Tadas Lichodziejauskis, 1801—1890 m., kun. Enr. Balevičius, 1804—1879 m.), kuriuos čia pat gavo pakeisti jau Petrapilio dvasinės akademijos auklėtiniai kun. Jeron. Račkauskis (1824—1880 m.), kun. Juozapas Silvestras Dovydaitis (1826—1883 m. su garsiuoju 1860—1864 m. Šiaulėniškiu Seneliu ir Stepu Raudnosiu), kun. Klemensas Kairys (1935—1864 m.), vysk. Ant. Baranauskis (1835—1902 m.) ir kiti. Kunigu nevirtęs tos pat vyriausiosios seminarijos 1808—1812 m. (drauge su Mamertu Herburtu) auklėtinis Silv. Valiūnas, Birutos autorius, jau yra minėtas. Šiaip universitetą išėję kunigai dažnai buvo skiriami į gimnaziją tikybos mokytojais, paskui arba iš karto išsiskirdavo kunigų bendruomenėje, ne kartą aukštai pakildavo bažnytinėje hierarchijoje ir šiaip žymiai svėrė bažnytiniame Lietuvos (visų trijų vyskupijų — Vilniaus, Žemaičių ir Vygrių-Seinų), Gudijos ir iš dalies net visos Rusijos katalikų bažnytiniame ir visuomeniniame gyveni-

me. Daugelis jųjų reiškėsi aiškiais lenkų patriotais ir veikėjais. Universiteto Vyriausioje Kunigų Seminarijoje buvo mokomi ir unitų klierikai. Pačių universiteto profesorių tarpe, kaip žinome, netrūko unitų, net jų kunigų sūnų, kitaip sakant, gudų: Bobrovskis, Danilavičius, Homolickis, Onacevičius, Sosnovskis. Toks pat unitų kun. sūnus buvo išėjęs Vilniaus univ. radoškovietis Ant. Marcinovskis (1781—1855 m.), 1817—1839 m. pasireiškęs „Kuryer Litewski" ir 1819—1830 m. „Dziennik Wileński". T. Narbuto Dzieje narodu litewskiego ir kitų veikalų leidimu, o taip pat stengęsis veikti studentus unitus, ypačiai iš Vyriausiosios Seminarijos, kad tirtų šalies praeitį, ieškotų senų metraščių, dokumentų ir veikalų; paskui jiems dar reikšmingesnės įtakos tąją kryptimi darė Danilavičius ir Bobrovskis, tikrai, ne vieną Lietuvos metraštį ar slaviškąjį rankraštį tuo būdu suradę. Onacevičiui, Danilavičiui ir kitiems pasiskyrus Lietuvos istorijai, laikantis lenkų kultūros lietuviais, Bobrovskiui ir kai kuriems kitiems Vyriausiosios Seminarijos unitams vis labiau svėrė slaviškieji Bažnytinės Unijos pradmenys, vis labiau jiems išryškėdami ir atsiskirdami nuo bazilioniškųjų, lenkiškųjų kultūrinių tendencijų ir tradicijų. Rusų vyriausybei unitus vis labiau lenkiant ir spiriant pravoslavijon ir savotiškai veikiant jųjų kunigus, šiųjų tarpe ėmė rastis ir norinčių susirišti su Pravoslavų Bažnyčia, tad „tikrai slaviškąja" ir jųjų priešakyje atsistojo kaip tik buvę Vyriausiosios Seminarijos ir jos unitų prefekto prof. Bobrovskio auklėtiniai, kijevietis Juozas Siemaško (1798—1868 m.), Ant. Zubko, Myk. Holubavičius, Placidas Jankovskis, broliai Homolickiai, Juozas Kojelavičius ir kiti, patraukdami su savimi ir prof. Bobrovskį. Tačiau gudiškasis jųjų slaviškojo nusistatymo pradas ne tik dabar (po 1839 m.) neišryškėjo, bet greit pranyko pravoslaviškojo rusiškumo bangose, nors daugelis buvusiųjų unitų kunigų, dabar pravoslaviškųjų šventikų, su tuo pat Bobrovskiu priešakyje, ligi savo amžiaus galo jautėsi, kas tikybiniu, o kas ir tautiniu atžvilgiu, nepasiekę dvasinės pusiausvyros. Toks Plac. Jankovskis (1810—1872 m.) neišsižadėjo net lenkų kultūros, tik anglišku John of Dycalpo vardu toliau tebedalyvavo jųjų literatūroje (panašiai lietuvis kun. Liudas Jucevičius, priėmęs pravoslaviją, apie Lietuvą teberašė ir tebespausdino lenkiškai Liudviko z Pokiewia slapyvardžiu).

Daugelio tų eksunitinių šventikų sūnūs ir anūkai veikė rusų, ypačiai tam tikrai „Vakarų rusų" ir (vėliau) net „tikrųjų rusų" kultūros naudai ir tik kitų, toli gražu ne visų, proanūkiai nusikratė rusų akinių ir sveikomis akimis pamatė savo liaudies tikrą gudiškumą, kuriuo atsirėmę pagaliau sutapo su savo tauta, su gudų tauta. Jųjų betgi senuoliai, tebeeidami universiteto mokslus, kaip ir jųjų profesoriai lenkiškai sakydamiesi, tebesilaikė lietuviais (1829 m. Holubavičius tebesirašo lithuanus), vargiai kuo skirdami save nuo žemaičiais tuomet tebeinančių lietuviškai kalbančių lietuvių, domėjosi Lietuvos praeitimi ir visą ją laikė savą, o jų profesoriai, kaip matėme, Lietuvos istorijos darbais svariai yra pasireiškę.

Be jau minėtųjų Vilniaus profesorių ir jųjų auklėtinių istorijos darbų, išvardytini dar keli tos srities iš to pat universiteto išėję darbininkai. Minėtasis Leonas Rogalskis dar Vilniuje rengėsi pavestai sau Vilniaus universiteto istorijai, bet jos neparūpinęs ir 1835 m. persikėlęs Varšuvon čia, be cenzūros darbo, įvairių žurnalų leidimo, pirmosios, 1835 — 1839 m. Glücksbergų leidžiamos visuotinės lenkų enciklopedijos redagavimo ir vėliau uolaus bendradarbiavimo Orgelbrando visuotinės lenkų enciklopedijos redakcijoje, vertė dar daug veikalų lenkų kalba iš tikybinės (Gaume, Guillois ir kitų) raštijos ir iš istorijos (Cez. Cantu—Historya powszechna 9 t. 1850—1858 m., Thiers—Historya zgromadzeń prawodawczych 4 t. 1845 — 1847 m. ir kiti), pats savarankiškai nepašokdamas aukščiau kompiliacijų (1846 m. Dzieje Krzyżaków, 1864 m. Dzieje Polski, 1871 m. Historya literatury polskiej 2 t.). Drauge su broliu Varšuvon persikėlęs Adomas Rogalskis daugiau pasiskyrė tikybinei raštijai (Żywoty świętych pańskich i męczenników 4 t. 1838 — 1842 m. ir kit.), o iš istorijos teišvertė Listy Napoleona do Józefiny 1835 m.; be to, 1841 — 1842 m. išleido Słownik rosyjsko-polski 3 t. Leono Rogalskio neatliktąjį Vilniaus universiteto istorijos darbą atliko Myk. Balinskis 1862 m. veik. Dawna akademja Wileńska, per 600 pusl.; be to, 1835 m. išleido Opisanie statystyczne miasta Wilna, per 200 pusl., 1836 — 1837 m. Historja miasta Wilna 2 t., 1843 m. Pisma historyczne 4 t., 1856 m. Studja historyczne, per 350 pusl. Minskietis Mykolas Bohuš-Šyško (1811 — 1877 m.) 1858 — 1859 m. išvertė Thierso Hi-

storya Konsulatu i Cesarstwa, 1861 — 1862 m. išspausdino Weberio vertimą Rys dziejów powszechnych 2 t., 1856 m. Arago vert. Od bieguna do bieguna i dwa oceany 2 t., 1861 m. Humboldto Podróże 4 t.

Iš vokiečių giminės kilęs minskietis Dominikas Schulz (lenk. Szulc, 1797 — 1860 m.), Grodeko ir Leono Borovskio, Lelevelio ir Danilavičiaus mokinys, spaudoje reiškėsi lotynų kalbos vadovėliais (1821 m. Grammatyka pierwiastkowa języka łacińskiego, 1829 m. P. Broederio vadovėlio vert. Grammatyka języka łacińskiego) ir ypačiai istorijos raštais: 1846 m. O znaczeniu Prus dawnych (1850 m. priedas O Pomorzu zaodrzańskim), 1855 m. Życié Mikołaja Kopernika, 1862 m. Stanowisko historyi polskiej. Jo darbuose netenka ieškoti mokslo, nes tendencija viską nustelbia. Taip ir politinių emigrantų darbuose. Peliksas Vrotnovskis (1803 — 1871 m.), Lietuvoje tebegyvendamas, be Cooperio apysakų 1829 — 1830 m. vertimų lenkų kalba, išleido dar Upominek dla dzieci litewskich 3 t. 1829 m., o po 1831 m. Paryžiuje atsidūręs 1833 — 1835 m. išleido įvairių Lietuvos sukilėlių atsiminimų rinkinį Pamiętniki o powstaniu Litwy 3 t., vertė lenkų kalba prancūziškąjį A. Mickevičiaus slaviškųjų literatūrų tekstą, 1843 m. išspausdino Esquisse sur la religion payenne, sur les traditions populaires et sur les anciens usages des Lithuaniens ir kitką. Ašmeniškis Leonardas Chodzka (1800 — 1871 m.), nuo 1819 m. nebe Lietuvoje ir nuo 1822 m. Vakaruose gyvendamas, per keliasdešimt metų Paryžiuje parūpino ir išspausdino daugybę raštų prancūzų kalba apie Lenkijos ir Lietuvos praeitį, krašto plotą, kultūrą, literatūrą. Lituanistikai reikšmingiausi jo raštai: 1831 m. Histoire politique de la Lithuanie depuis sa réunion à la Pologne, 1835 — 1842 m. La Pologne historique littéraire monumentale et pittoresque 3 t. (išversta dar italų, vokiečių ir anglų kalbomis), kur apie Lietuvą rašė Pel. Vrotnovskis, Andr. Slovačinskis ir kiti, 1858 m. Généalogie des princes de Kozielsk Oginski (ir lenk. Rodowód domu książąt z Kozielska Ogińskich). Taip pat 1831 m. išeivis ukmergietis Mykolas Petkevičius (miręs 1834 m.) 1832 m. Briuselyje išleido La Lithuanie et sa dernière insurrection (drauge su Coup d'oeil sur l'histoire de Lithuanie depuis son origine), per 300 pusl., su Lietuvos žemėlapiu. Kitas uk-

mergietis, taip pat išeivis Juozas Straševičius (1800 — 1838 m.) 1832 — 1837 m. išleido Les Polonais et les Polonaises ou 100 portraits et biographies des personnes qui ont figure dans la dernière guerre (išversta dar italų ir vokiečių kalbom), kurių žymi dalis skiriama Lietuvos sukilėlių vadams, 1835 m. Emilie Plater. Žemaičių išeivis Vladimiras Gadonas (1775—1842 m.), dar Vyriausiosios Lietuvos Mokyklos auklėtinis, 1839 m. Paryžiuje išleido Statystyka Księstwa Żmudzkiego, 100 pusl., rankraštyje palikdamas Zbiór ważniejszych szczegółów o powstaniu ziemi żmudzkiej w 1794 r. Iš Gudijos kilęs išeivis Valerijonas Krasinskis (1795 — 1855 m.) 1838 — 1840 m. Londone išspausdino Historical sketch of the rise, progress and decline of the reformation in Poland of influence which the scriptural doctrines have exercised un that country in literary, moral and political respects 2 t. (lenk. Zarys dziejów powstania i upadku reformacji w Polsce 1903 m.), kur yra, žinoma, ir apie reformacinį Lietuvos judėjimą, 1842 m. Sketch of the Union of the Grand Duchy of Lithuania with Poland, Polish aristocraty, Samogitia and Polish titles, 1855 m. Poland its history, constitution, literature ir kitkas.

Likę Lietuvoje vilniečiai taip pat parūpina istorijos raštų. Stan. Augustas Liachavičius (miręs apie 1850 m.) 1842 m. paskelbė Listy oryginalne Stanisława Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego, per 300 pusl., 1843 m. Reszty rękopismu Jana Chryzostoma na Gosławcach Paska, per 100 pusl. Ašmėniškis Ant. Kaminskis (1797 — 1885 m.), ligi 1824 m. ir po 1860 m. Vilniuje vertęsis mokymu, prieš 1830 m. išspausdinęs kelis lenkiškus chemijos, aritmetikos, geografijos vadovėlius, po to prirašė per 20 niekur nespausdintų darbų, jų tarpe 1851 m. Synchronistyka czyli historja polska, rozłożona na wieki i lata 3 t., 1863 m. Rys historyi litewskiej 3 t., 300 pusl., 1880 m. Historya powszechna w obrazach treściwych 3 t., per 800 pusl., 1885 m. Błyski wiekowe z historji powszechnej, per 1.000 pusl. Minskietis Aleksandras Zdanavičius (1808 — 1868 m.), Leono Borovskio, Münnicho, Žukovskio ir Hrinevičiaus mokinys, 1834—1863 m. Vilniaus bajorų instituto lotynų kalbos ir visuotinės istorijos mokytojas, per keliolika metų A. E. Odinio padėjėjas laikr. „Kuryer Wileński“ redakcijoje, 1844 m. išleido Rys chro-

nologiczno — historyczny państw nowożytnych (III leid. 1861 m.), 1857 m. Szkic historyi polskiej dla dzieci (III leid. 1863 m.), 1861 m. Szkic historyi powszechnej ir Historya powszechna dla młodzieży 2 t.; Zdanavičiaus vadovėliai keliasdešimt metų buvo labai populiarūs Lietuvos bajorų dvaruose.

Onacevičiaus statistikos kursai, Loboikos raginimai aprašinėti savo gyvenamuosius miestus ir apskritis ir ypačiai pačių pilietiškai ir tautiškai susiprantančių studentų (filomatų, filaretų) supratimas, kad reikalingas yra sisteminis ir nuodugnus savo krašto praeities ir dabarties pažinimas, ne tik davė universitetui studentinių darbelių (29 Lietuvos ir Gudijos apskričių aprašymai, Opisanie [80] miast polskich i litewskich), bet ir pouniversitetiniam metui kelis reikšmingesnius sritinės ir vietinės istorijos veikalėlius. Dar prieš tai Ign. Eman. Liachnickis (1793—1826 m.), 1816—1818 m. žurn. „Pamiętnik Magnetyczny Wileński". redaktorius, 1817 m. išspausdino Statystyka gubernii litewsko—grodzieńskiej. Vienas iš pirmųjų (po Liachnickio), gal be jokios profesorių įtakos, nors šiaip pačiam universitetui (Grodekui) labai artimas, tokį darbą, lyg Valančiaus veikalo užuomazgą, 1830 m. parūpino (Opis żmudzkiej dyecezyi, apie 100 pusl.), 1815 m. vertimo Bajki Fedra, apie 150 pusl., ir 1822 —1825 m. Słownik łacińsko — polski 2 t., per 1.500 pusl., autorius kun. Stan. Čerskis (1777 — 1833 m.). Telšiškis Mykolas Gadonas (miręs 1855 m.) 1846 m. išleido Opisanie powiatu telszewskiego, apie 200 pusl. Raseiniškis Ignas Bušinskis (1807 — 1873 m.) 1859 m. išspausdino Historyczne opisanie kościoła szydłowskiego na Żmudzi, 1871 m. Dubissa, 1872 m. Kroże ir Brzegi Niewiaży, 1874 m. Opisanie historyczno — statystyczne powiatu rosieńskiego. Neišspausdinta šiauliškio Maurikijaus Griškevičiaus (lenk. Hryszkiewicz, 1801 — 1864 m.), Šiaulių ekonomijos aprašymo autoriaus ir Valančiaus Žemaitių vyskupystės vertėjo (Biskupstwo Żmujdzkie 1898 m.), Šiaulių apskr. aprašymas. Tai darbų rūšiai priskirtinas dar Konst. Tiškevičiaus (1806 — 1868 m.), Lelevelio ir Onacevičiaus mokinio, 1871 m. Drezdene išspausdintoji Wilija i jej brzegi, per 350 pusl.; be to, 1858 m. Vilniuje jis išleido Pomniki rytownictwa krajowego, taip pat Wiadomość historyczna o zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi Litewskiej, 60 pusl., dar 1868 m.

Berlyne O kurhanach na Litwie i Rusi zachodniej. Apolonas Skalkovskis (1805 — 1899 m.) 1846 m. išleido Istorija novoi sieči 3 t., 1.000 pusl., ir kitus Ukrainos istorijos veikalus rusų kalba. Simaną Daukantą (be Darbų, dar 1838 m. Historyje žemaytyszka, išspausdinta Lietuvos istorijos antrašte 2 t. 1891—1896 m., 1845 m. išsp. Būdas senovęs lietuwių, 1850 m. Pasakojimas apej wejkałus senowęs lietuvių, ne visas išsp. 1893 m.) ir Valančių kaip istorikus esame jau minėję; taip jau minėtas Sim. Stanevičia, rinkęs medžiagos ir lietuvių mitologijai, ir Kaj. Zabytis, rūpinęsis ir istorija, tik dar šis Lietuvos praeities gerbėjų ir tyrinėtojų žemaičių būrelis tenka dar padidinti švėkšniškiu Jurgiu Plioteriu (1810 — 1836 m.), taip pat rinkusiu medžiagos Lietuvos praeičiai nušviesti ir bene rašiusiu žemaičių istoriją.

Raštais pasireiškęs vilniečių ir eksvilniečių susidomėjimas istorijos dalykais, be to, dar palaikomas pedagoginiu veikalu— gimnazijos ir kitų mokyklų mokytojų susirūpinimu vadovėliais, ir sugretinus su tuo grynai juridinės literatūros aprūpinimą, jei ne pačių profesorių Danilavičiaus, Korovickio ir kitų veikalai, tiesiog nebūtų ką rodyti. Lyg ir vienas vienintėlis terodytinas čia ne profesorius rašytojas iš teisių fakulteto srities, bet ir tas apie ekonomijos dalykus, valdininkas Stan. Budny (1797 — 1853 m.), 1826 m. išspausdinęs Buchalterya ułatwiona, czyli sposób utrzymania ksiąg kupieckich, 65 pusl., ir 1829 m. Nauka handlu krótko zebrana, 105 pusl.

Literatūros ir meno fakultete, tikriau sakant, Grodeko fakultete (1805 — 1825 m. jis ten ir dekanavo), senovės kalbos, kaip žinome, geriausiai buvo aprūpintos, tad iš ten išėjo geri profesoriai, klasikai ir šiaip filologai, be to, ir neprofesoriavę mokytojai, kunigai ir kiti ne kartą pasireiškė ir literatūroje. Minėtini: kun. Plurijonas Bobrovskis (apie 1787 — 1846 m.) 1822 — 1823 m. išleido Lexicon latino — polonicum (II leid. 1841 — 1844 m., III leid. 1905 m.), 1.200 pusl.; kilęs iš Vilniaus krašto Zigmas Bartoševičius (1798 — 1870 m.), kurį laiką Vilniaus kunigų akademijoje mokęs lotynų ir graikų kalbų, 1827 m. parūpino leidimą Titi Livii Patavini Historiarum praecipua quaedam loca ex libris XXI — XXX deprompta, per 400 pusl., 1831 — 1834 m. Wypisy łacińskie, 1832 m. Gramatyka języka

łacińskiego (6 leidimai), 1836 m. Wypisy polskie 2 t. ir kitus vadovėlius; Tadas Eliaševičius (miręs apie 1840 m.), 1828 m. išleidęs Ogólne uwagi nad klasycznością i romantycznością, 1829 m. išspausdino Sofoklio vertimą: Trachinki i Edyp w Kolonie.

Retorikos, poezijos ir literatūros dėstytojai Euzebijus Slovackis ir ypačiai Leonas Borovskis, žinoma, Grodeko, Žukovskio, Hrinevičiaus ir kitų klasikų, taip pat bibliografijos dėstytojų Liudv. Sobolevskio ir Aleks. Bohatkevičiaus, dar istorikų ir kitų remiami, parengė ir iš fakulteto išleido jau ne kelis ar keliolika, kaip kad kitos kurios katedros, bet keliasdešimt, o gal ir per šimtą jųjų dėstomoje srityje, tad literatūroje, labiau ar mažiau pasireiškusių rašytojų, su genialiais poetais Adomu Mickevičium ir Julium Slovackiu (1809 — 1849 m.) priešakyje; Mickevičiaus draugus poetus Čečetą, Zaną, Aleks. Chodzką, Odinį ir dar vieną kitą, apysakininką Kraševskį esame jau minėję. Čia iškelkime dar kai kuriuos Vilniaus Almae Matris išauklėtus, labiau už kitus pasireiškusius: 1844 — 1850 m. Šilerio ir 1848 m. Byrono vertėją lenkų kalba, 1839 m. rinkinio Poezye aut. valuinietį Myk. Budzinskį (1811 — 1864 m.); 1840—1850 m. Obrazy litewskie (Brzegi Wilii, Pamiętniki kwestarza, Dworki na Antokolu ir kiti), 1852—1860 m. Podania litewskie (Żegota z Milanowa Milanowski ir kiti) ir 1857 m. Dwie konwersacye z przeszłości aut. vileikietį Igną Chodzką (1794 — 1861 m.); iš Vilniaus kilusį Antaną Goreckį (1787 — 1861 m.), 1834 m. Poezye Litwina aut.; 1839 m. Pan Sędzic czyli opowiadanie o Litwie i Żmudzi aut., karštą žemaitį demokratą ir politinį išeivį Joną Goštautą (lenk. Gasztowt, 1800 m. Šilalėje—1871 m. Prancūzijoje); 1836 m. rinkinio Poezye ir apysakos Starosta Kaniowski aut., 1838 — 1842 m. žurn. Rusałka leidėją, Ukrainos lenkų romantiką Aleks. Grozą (1807 — 1875 m.); kilusį iš Vilniaus krašto poetą, pasekusį drezdeniškiu A. E. Odinio (1829 ir 1830 m. „Melitele") pavyzdžiu Vilniaus literatūrinių almanachų („Noworocznik Litewski na r. 1831") sumanytoją Ipolitą Klimaševskį (1802 — 1885 m.), kuriuo čia pasekė kiti (Juoz. Krečkovskis, lenk. Krzeczkowski, su 1834 ir 1835 m. „Znicz", 1837 m. ir 1838 „Biruta", ir kiti); 1830 m. Poezye, 1840 m. Nowe poezye 2 t., 1860 m. Dantės vertimo Boska komedya, per 700 pusl., aut. Julijoną Korsaką (1807 — 1855 m.); 1827 — 1828 m.

Poezye 2 t. aut. Juozą Masalskį (1800—1850 m.); 1831—1833 m. didaktinės apysakos Pan Podstolic albo czem jesteśmy i czem być możemy 5 t. aut. nesvyžietį Edv. Tomą Masalskį (1799 — 1889 m.); kai kurių laikomą Vilniaus universiteto auklėtiniu, bent tikrai su Vilniaus studentais draugavusį ir siekusį vokiečių kalbos ir literatūros katedros (lektūros), kaip matyti kad ir iš jo 1830 m. rankraščio Deutsche Literaturgeschichte, iš vokiečių kilusį lenkų poetą, gražiai ir apie Lietuvą kūrusį Vincą Polį (tikriau Pohl, 1807 — 1872 m.); iš Gardino srities kilusį gydytoją poetą Stan. Rosolovskį (1797 — 1855 m.); 1831 m. Poezye aut. padalėną Stąn. Stažinskį (lenk. Starzyński, 1784 — 1851 m.); 1825 m. apysakos Mendog król litewski aut. Joną Gvalbertą Stičinskį (lenk. Styczyński, 1786 — 1845 m.); 1845 m. Poezye aut. Tadą Ladą (lenk. Łada) Zablockį (mir. 1847 m.); 1829 m. poemos Polowanie, 1830 m. Triolety, 1833 — 1835 m. Pisma liryczne i religijne 2 t., 1845 m. Poemos Znicz nad Niewiażą 2 t., 1844 m. poemos Witold nad Worskłą ir Rėzos dainų vertimo su straipsniu apie žemaičius aut. Praną Zatorskį (1800 — 1849 m.).

Įvairių kalbų dalykams ir susijusiam su jais bibliografijos darbui skyrė savo jėgas šie Vilniaus universiteto išsimokslinę mokytojai, kunigai ir kiti: išėjęs Vyriausiąją Kunigų Seminariją Plungės žemaitis Juozas Čiulda (1796—apie 1865 m.) 1855 m. parūpino Krótkie pomysły o prawidłach gramatycznych języka żmudzkiego oraz uwagi nad mitologią litewską (niekur nespausdinta); nuo 1827 m. dirbęs universiteto ir abiejų akademijų bibliotekose, iš Vilniaus kilęs Adomas Benediktas Jocheris (1791—1860 m.), Grodeko mokinys, iš savo, Liudv. Sobolevskio ir kitų medžiagos 1840—1857 m. išspausdino svarbų Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce; 1831 m. išeivis Erazmas Rikačevskis (1804—1873 m.), mokslus pradėjęs Vilniuje ir baigęs Varšuvoje, 1849—1851 m. išspausdino Słownik dokładny polsko-angielski i angielsko-polski 2 t., 1850 m. Grammatyka języka angielskiego, 1856 m. Grammatyka języka włoskiego, 1856—1857 m. Dokładny słownik włosko-polski i polsko-włoski 2 t., 1861 m. Grammaire de la langue polonaise ,1866 m. Słownik języka polskiego (II leid. 1873 m.); minskietis Ignas Šidlovskis (1793—1846 m.), uolus Niekšų draugijos narys, veiklus Vilniaus žur-

nalų bendradarbis, universitetą uždarius rimto žurnalo „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe" redaktorius, 1837 m. išspausdino Przykłady stylu polskiego w rozmaitych rodzajach wymowy i poezyi (I Proza), apie 450 pusl.; iš Vilniaus krašto kilęs Dominikas Cezaris Chodzka (1796 — 1863 m.), Jono, Igno, Aleksandro, Leonardo ir kitų Chodzkų giminaitis, keliasdešimt metų Vilniuje versdamasis mokytojavimu, vertė lenkų kalba apysakas, rašė atsiminimus, o 1840 m. drauge su kitais išleido Słownik polsko - rosyjsko - prancuski 3 t. (II leid. 1856 m.); Dominikas Bartoševičius (1801 — 1851 m.) 1841 — 1845 m. išspausdino Słownik polsko - rosyjski i rosyjsko - polski 2 t., per 1.000 pusl.

Čia dar galima keli vilniečiai priminti, kurie šiaip jau raštijai, daugiausiai Lietuvos lenkų raštijai (Lietuvoje, Petrapilyje, Paryžiuje ar kur kitur), yra nusipelnę leidėjais, idėjiniais įkvėpėjais ar rėmėjais. Jau minėtasis bibliotekos direktoriaus prof. Grodeko padėjėjas Kaz. Kontrimas 1815 — 1825 m. Vilniuje buvo visų visuomeninių ir literatūrinių, universitetinių ir neuniversitetinių sumanymų, draugijų, leidinių, studentų šelpimo, net mokslinių sumanymų (lietuvių kalbos katedros, Rytų kalbų studijų) sumanytojas ir uolus veikėjas. Panašiai Jonas Chodzka, Aleksandro ir dar penkių Chodzkų tėvas ir Igno dėdė, įgarsėjusios 1821 m. knygelės Pan Jan ze Swisłoczy ir daugelio apsakymų (1837 — 1841 m. Pisma rozmaite 12 t.) aut., buvo taip pat veiklus mokyklų vizitatorius, scenos veikėjas, masonų, Niekšų ir slaptų patriotinių organizacijų narys, dėl to ilgai kalėjęs ir net ištremtas. Nuo Vilniaus Joniškio kilęs Andrius Tovianskis (Taujėniškis, 1798 — 1878 m.), 1841 m. išsikėlęs į Vakarų Europą daug svėrė nusistatant lenkų mesijanizmui, tiek Ad. Mickevičiui, tiek ir kitiems. Juo pasekė jo svainis ir Vilniaus vokiečio vaistininko sūnus, gydytojas Ferdinandas Gutt (apie 1800 — 1871 m.), Vakaruose palaikęs svainio veikimą. Eustakas Januškevičius (1805 — 1874 m.), 1832 — 1833 m. žurn. „Pielgrzym Polski" Paryžiuje leidėjas, išeivijoje pasireiškė savo leidiniais ir knygynu. Jo brolis Adolfas Januškevičius (1803 — 1857 m.) nebejaunas jau buvo ištremtas Kirgizijon, iš kur 1846 m. jo laiškai (Listy ze stepu kirgizkiego pisane do rodziny i przyjaciół) išspausdinti 1859 m. Gamtininkas žemaitis Liudvikas

Kobeckis (apie 1780 — 1857 m.) susipykęs su giminėmis vardą, ir pavardę pakeitė Liudmilevu Korilskiu, išeivijoje lenkiškai ir lietuviškai rašęs eilėmis ir proza, Ad. Mickevičiui Paryžiuje, sako, įdainavęs lietuviškas dainas, kurias šis čia pat ir surašęs (poeto sužymėtųjų lietuviškų dainų lapelis yra išlikęs). Judrus gydytojas nuo Merkinės Stan. Moravskis (1801 — 1853 m.) paliko įdomių savo laikų atsiminimų, reikšmingai apibūdinančių XIX a. pirmosios pusės Lietuvos bajorų ir Vilniaus bei Petrapilio lenkų šviesuomenę, išspausdintų tik po 1920 m. (Kilka lat młodości mojej w Wilnie 1924 m., W Peterburku 1928 m., Bracia szlachta 1930 m.). Žurnalų ir knygų leidėjas Romualdas Podbereskis (1812 m. Vilniuje — 1863 m.), taip pat Petrapilio lenkų spaudoje pasireiškęs literatūriniu Ciprinus vardu 1830—1853 m. „Tygodnik Peterburski" red. Juozas Emanuelis Pšeclavskis (lenk. Przecławski, 1799 — 1879 m.). Kelių Varšuvos žurnalų (1840 — 1841 m. „Piśmiennictwo Krajowe", 1842 — 1848 m. „Przegląd Naukowy" ir kiti) redaktorius valuinietis Ipolitas Skimboravičius (1815 — 1880 m.).

Pereidami meno sritin, kurią aprūpino Meno Mokykla prie literatūros ir meno fakulteto ir likusi prie fizikos ir matematikos mokslų fakulteto architektūros katedra, papildykime tos srities profesorių ir adjunktų sąrašą laisvais, universitete nedirbusiais menininkais, tų fakultetų auklėtiniais (kai kas, pav. Smokovskis, ir čia adjunktavęs). Architektūros prof. Podčašinskis parengė sau padėjėją žemaitį Fulgentą Rimgailą (mirusį 1873 m.), 1831 — 1857 m. Prancūzijoje dirbusį prie geležinkelio, bet paskui grįžusį Žemaičiuosna ir čia stačiusį bažnyčias. Smuglevičiaus ir ypačiai Rustemo mokiniai daugiausiai bus pasireiškę šie tapytojai: Vilniaus krašto dvarų tapytojas Kaz. Bachmatavičius (1807 — 1837 m.), 1837 m. išleidęs albumą Przypomnienie Wilna, dar Souvenirs pittoresque de petits ouvrages de J. Rustem; Kasparas Borovskis (apie 1785 — apie 1845 m.), 1810 — 1813 m. Kauno, paskui Balstogės gimnazijos paišybos mokytojas, Vilniaus bonifratams nutapęs Nukryžiuotąjį Kristų; minskietis Titas Biškovskis (apie 1790 — 1843 m. nusižudė Venecijoj), pasireiškęs Vilniaus reginiu nuo Taurakalnio (Góra Boufałowska), Pranašaujančiomis druidėmis, Šv. Viktorija; gatvelių tapytojas Stan. Chominskis (1804 — 1886 m.); Kastantas

Kukevičius (1817 — 1842 m.); ašmeniškis Julijonas Karčevskis (1806 — 1833 m.) ypačiai pasireiškė žydų gyvenimo temomis (Žydo laidotuvės, Žydų karčiama ir kitos); ašmeniškis Vincas Dmochovskis (1807 — 1862 m.) pasireiškė 1828 m. Mickevičiaus nameliais Naugardėlyje, Švyties ežeru, Vilniaus vaizdais, Pono Tado iliustracijomis. Žemaitis Danielius Kondratavičius (1765 — 1844 m.), rink. Wilno 1840 aut. Garsus rašytojas J. I. Kraševskis taip pat buvo Rustemo mokinys 1829 — 1833 m., keliaudamas mėgo piešti, pav. Italijos vaizdus, kuriuos senatvėje baigė vokiečių kalinamas Magdeburgo tvirtovėje, taip pat Gudijos, Valuinės vaizdus, net istorinį paveikslą 1680 m. Radvilos atvykimą Romon; Juozapotas Lukoševičius (1789 — 1850 m.) Varšuvoje pasireiškė batalistu ir portretistu; A. Oziemblauskis (1804 — 1878 m.), kurio Vilniaus universiteto istoriografai nė vardo nemini, pasireiškė Vilniuje savo litografijos įstaiga, kuri nuo 1835 m. parūpino per 500 litografijų, jų tarpe Vilniaus reginius, Trakų pilies griuvėsius, Strikauskio Lietuvos kronikos ir Kraševskio knygos apie Vilnių iliustracijas; Igno Šidlovskio ir kitų Vilniaus įžymenybių portretistas Edvardas Römeris (1796—1876 m.), tapytojo Alfredo tėvas; ukmergiškis Kanutas Ruseckas (1801 — 1861 m.), Vilniaus bajorų instituto paišybos mokytojas, nutapęs paveikslų katedrai (Panelės švenčiausios apreiškimas, Paskutinė vakarienė), karmelitams (Šv. Mykolas, Šv. Petras, Šv. Jonas); švenčioniškis Vincas Smokovskis (1797 — 1876 m.), gydytojas, Konrado Valenrodo, Vitolio raudos ir kelių kitų veikalų iliustratorius, rašęs apie Rustemą ir Vankavičių; sluckietis Adomas Šėmis (lenk. Szemesz, 1808 — 1864 m.), poeto Liudo Kondratavičiaus portretistas, tapęs dar istorinėmis (literatūrinėmis) temomis (Improvizuojąs Konradas ir kiti), rašė apie Vilniaus meno istoriją; Jonas Šolma (1773 — apie 1830 m.) ligi 1825 m. buvo Kražių gimnazijos paišybos mokytojas (įgarsėjusio mokinio Kipro Jančevskio portretas); bene mūsų Birutos autoriaus brolis ar giminaitis, tad žemaitis, Andrius Valiūnas (Walinowicz), dalyvavęs 1820 m. Vilniaus meno mokyklos auklėtinių parodoje keliomis kopijomis ir vaizdais, paskui vertęsis Vilniuje paišybos pamokomis; pagaliau, bene pats reikšmingiausias minskietis Valentas Vankavičius (1799—1842 m.), meno mokslus baigęs 1826 — 1830 m. Petrapilio meno akademi-

joje, pagarsėjo Ajudaho uola atsirėmusiu Adomu Mickevičium, Senu lietuviu, Autoportretu ir kitais paveikslais.

Kelių Vilniuje parengtų raižytojų tarpe bene reikšmingiausias bus kilęs iš Vilniaus krašto Vincas Slaveckis (1800 — apie 1850 m.), 1821 — 1832 m. Universiteto litografijos vedėjas, 1836 — 1844 m. Daugpilio gimnazijos paišybos mokytojas. Keliasdešimt metų Vilniuje gyvenęs ir dirbęs skulptorius prof. Kaz. Jelskis parengė kelis menininkus, kurių gabiausias Rapolas Slizienis (1805 — 1881 m.) parūpino keliasdešimt medalionų (Ad. Mickevičiaus, Tomo Zano, Jono Čečetos, Ant. Edv. Odinio ir kitų). Šiaurės Amerikoje įgarsėjęs skulptorius Enrikas Dmochovskis (1810 m. Vilniuje — 1863 m. žuvo kautynėse Dysnos apskr.) Vilniuje teišėjo teisių mokslus, ne meno dalykus, kurių mokėsi po 1831 m. sukilimo atsidūręs Paryžiuje, kur studijavo skulptūrą ir ją pagarsėjo 1852 — 1860 m. Jungtinėse Valstybėse Henri D. Saunderso vardu (Pulaskio paminklas Washingtone ir kiti kūriniai); grįžęs sukūrė Vilniaus bažnyčioms Liudo Kondratavičiaus biustą, Barboros Radvilaitės paminklą. Universitetas, pagaliau, davė muziką vilnietį Viktorą Kažinskį (1812 —1867 m.), 1854 — 1855 m. rinkinio Śpiewnik polski 5 sąs. aut., pasireiškusį ir spaudoje: 1845 m. Notatki z podróży muzykalnej po Niemczech odbytej w 1844 r., apie 250 pusl.

Įėję į Lietuvos ir Gudijos gimnazijas mokytojais, Vilniaus universiteto menininkai pirmi, galima sakyti, įvedė ten paišybą, tad meno dalyką, tuo suvaidindami krašto kultūros istorijoje svarbų vaidmenį, bet daugumas nepasireiškę menine kūryba nė savo vardų neišlaikė universiteto istoriografams.

Kiek geriau nutiko senovės kalbų, lenkų literatūros, istorijos ar geografijos mokytojams, kurių įtaka ir vardas dažniau bent amžininkų atsiminimuose esti minimi, bet ir šie universiteto kronikininkų paprastai tuomet tęsti įvardijami, kai yra vieną ar kitą gimnazijos vadovėlį išleidę, tad minėtasis jau Aleksandras Zdanavičius ir dar kiti vadovėlių autoriai, dar Vinnicos gimnazijos klasikas ukmergiškis Ignas Jogaila (lenk. Jagiełło, 1784 — 1849 m.), Ignas Legatavičius (1796 — 1867 m.) ir keliasdešimt kitų. Nedaug taip pat galime įvardyti svariau pasireiškusių gamtos mokslų, fizikos ir matematikos mokytojų, nes humanitarinių mokslų (čia ir istorijos) profesoriams, išsky-

rus senovės kalbų mokslą, mažai tesirūpinant gimnazijos vadovėlių dalyku ir mokytojams todėl patiems dažniau gavus juos rašyti, tiksliesiems mokslams vadovėlius universiteto vyrai ne kartą rašė patys ar bendradarbių padedami (pav., 1824 m. rektoriaus Pelikano iniciatyva, bendradarbiaujant Drevinskiui, Virvyčiui ir kitiems), tad mokytojai čia irgi nedaug tegavo pasireikšti. Vis dėlto fizikos ir matematikos mokslų fakulteto darbo srityje galime suminėti nevieną iš universiteto išėjusį, nevisados mokytoją, labiau ar mažiau pasireiškusį originaliais vadovėliais ir populiariais ar net mokslo darbais, nors šiaip dažniau jie buvo linkę verstis vertimais ir perdirbimais.

Čia pirma vieta, be abejo, priklauso Valuinėje gimusiam, bet mums taip suprantamai skambančios pavardės Norbertui Alfonsui Kumelskiui (1802—1853 m.), fizikos ir gamtos mokslų gimnazijos mokytojui ir universiteto bibliotekos tarnautojui, 1826 m. universiteto skiriamam technologijos katedrai užimti trejus metus besitobulinusiam užsienyje, bet grįžus radusiam universitetą jau uždarytą, tad persikėlusiam Varšuvon ir ėjusiam ten valdžios tarnybą. Prieš išvykdamas užsienin jis pasireiškė, ypačiai 1826 — 1827 m., daugybe straipsnių Vilniaus lenkų žurnaluose iš fizikos, chemijos, zoologijos, botanikos, mineralogijos, agronominės technikos sričių; 1837 m. drauge su Stan. Bon. Gorskiu išleido Zoologia albo historya naturalna zwierząt w głównych zasadach 3 t., apie 850 pusl., 1825—1826 m. pats vienas Krótki wykład mineralogii 2 t., 300 pusl. 1826—1832 m. Seinų gimnazijos (vaivadinės mokyklos) mokytojas lydėnas Stan. Dagilis (lenk. Dogiel, 1795—1863 m.) pasireiškė botaniku (1885 m. išspausdinta Spis roślin znalezionych z uczniami szkoły wojewódzkiej sejneńskiej w okolicach Sejn) ir fiziku (pav., rankraštyje Uwagi nad ciałami promienistemi ir kiti). Svisluotės ir Balstogės gimnazijos mokytojas Jonas Volskis (1781—1850 m.) 1817 m. išspausdino Fizyka stosownie do terazniejszego stanu wiadomości krótko zebrana, per 300 pusl. Kauno gimn. direktorius Feliksas Rumbavičius (1804—1875 m.) keliamas matematiku, nors spaudoje tepasireiškė chemijos darbais (1829 m. O przyrodzeniu sinnika i związków z niego złożonych ir kitais). Dvarininkas Adomas Plioteris (apie 1790—1862 m.) ypačiai pasireiškė 1852 m. veikalu Spis zwierząt ssących, pta-

ków i ryb krajowych, systematycznie ułożony na oddziały i rzędy, pokrewieństwa, rodzaje i gatunki, 160 pusl. Dar reikšmingesnis už jį zoologas ir ypačiai ornitologas, Jundylos mokinys, gardiniškis Konstantinas Tizenhauzenas (1786—1853 m.), daugiausiai gyvenęs Pastovuose Vilniaus krašte, 1841 m. išleidęs Zasady ornitologii, 165 pusl.; iš jo parengtos medžiagos 1862 m. išleista Oologia ptaków polskich wystawiona na 170 tablicach, do których opisy ułożył Władysław Taczanowski, drauge per 500 pusl. Išėjęs mokslus dar Vyriausioje Lietuvos Mokykloje Juozas Strumila (lenk. Strumiłło, 1774—1847 m.), Vilniaus sodininkas, išpopuliarėjo Lietuvoje savo veikalu Ogrody północne 1820 m., apie 300 pusl. (VII leidimas, 3 t. 1880—1883 m., per 1.000 pusl.), taip pat 1830 m. Rocznik ogrodniczy (II leid. 1843 m.), 1837 m. Pszczelnictwo ogrodnicze czyli domowe, 1834 m. Słownik kwiatowy. Mokytojas kijevietis Aloyzas Kalikstas Kozlovskis (1806—1854 m.) 1843 m. išleido Arytmetyka rozumowano—przykładowa, 360 pusl., 1850 m. Grammatyka polska zbiorowa I d. per 250 pusl. (II—IV d. neišspausdinta) ir 1850 m. Początkownia polska, apie 60 pusl. Vilniaus gimnazijos istorijos ir geografijos mokytojas Julijonas Suchodolskis (apie 1790 m.—apie 1830 m.) 1822 m. išspausdino Krótki zbiór geografii politycznej I d. Dvarininkas Ignas Bobiatinskis (1795—1859 m.) 1823 m. išleido ne tik medžiotojams, bet ir gamtininkams įdomų veikalą Nauka łowiectwa 2 t., per 550 pusl. Vienas iš Jono Chodzkos sūnų Juozas (1800—1881 m.) Kaukaze pagarsėjo savo nepaprastais trianguliacijos darbais.

Tiesiog neįmanoma įvardyti moksle šiaip ar taip pasireiškusių gydytojų, išėjusių Vilniaus universitetą ar akademiją. Viena, daugelis pasitenkino tik daktaro disertacija, kurias tegalėjo įvertinti specialistai, o pats medicinos fakulteto ir akademijos istorikas gydytojas Bielinskis pasitenkino tik jų antraščių pažymėjimu. Antra, nors kiti rašo ne tik disertacijas, bet jų rašiniai daugiausiai yra straipsniai lenkiškuose ir rusiškuose medicinos žurnaluose, tad dažniausiai neturi mokslui pastovesnės reikšmės ir Lietuvos medicinos istorikų taip pat tėra tik trumpai pažymimi. Ypačiai krinta į akis gausybė straipsnių kai kuriais aktualiais kurį laiką klausimais, kaip apie cholerą, kaltūną, iš dalies de magnetismo animali ir kitais, kuriais Vilniaus

auklėtiniai domėjosi ir diskusavo. Kai kuriuos tik straipsniais tepasireiškusius vilniečius vis dėlto įvardysime drauge su pasižymėjusiais atskirais veikalais.

Pirmuoju amžiaus atžvilgiu mums čia eina XIX a. Vilniuje populiarus, bene ukmergiškis, Jok. Šimkevičius (1773—1818 m.), dar iš Vyriausiosios Mokyklos, Savičiaus ligoninės direktorius ir Niekšų draugijos pirmininkas, 1806 m. išspausdinęs Nauka chirurgii teoretycznej i praktycznej 2 t., apie 750 pusl., 1810 m. Nauka o chorobach dzieci, per 400 pusl., 1818 m. Dzieło o pijaństwie ,apie 450 pusl. Pulko gyd. Vincas Voinevičius (apie 1780—apie 1830 m.) 1802—1812 m. išvertė lenkų kalba kelis vokiečių veikalus, kaip Prochaskos fiziologiją 2 t., Tromsdorfo farmacijos lenteles, Fischerio ir Hermstaedto praktinę farmaciją ir kitus. Lenkijoj įgarsėjęs gyd. Jonas Koštulskis (1791—1869 m.) bendradarbiavo lenkų medicinos spaudoje. Iš žemaičių giminės kilęs, bet gimęs Gudijoj Konr. Gruma (rašėsi dar Grumy ar Grum, Gruma Grzymałło, 1794—1874 m.), 1821—1831 m. įvairių pulkų gydytojas, 1833—1847 m. Petrapily sveikatos departamento valdininkas, 1833—1866 m. leido pirmą rusų gydytojų laikraštį „Drug Zdravija“, kur daug pats rašė; skyrium 1836 m. išspausdino Boliezni mozga, 1838 m. Dobryj soviet materiam, 1841 m. Rukovodstvo dlia privivanija predochranitelnoi ospy, 1843—1845 m. Rukovodstvo k vospitaniju i ochraneniju zdorovija dietei 3 t., per 1.100 pusl., 1846—1848 m. Drug materei 2 t., apie 500 pusl., 1853 m. Dieistvije mineralnych vod na čeloviečeskij organizm (Zagraničnyja mineralnyja vody), per 350 pusl., 1855 m. Polnoje sistematičeskoje opisanije mineralnych vod, liečebnych griazei i kupanij v Rossijskoi Imperii 2 t., 700 pusl., 1870 m. Aforizmy patologii i terapii, apie 200 pusl. Kariuomenės gydytojas Jonas Očapovskis (1800—1876 m.) 1839 m. išleido Praktyczny wykład chorób kołtunowych, 550 pusl. Anicetas Regnier (Renier, 1806 — 1878 m.), gydė Druskininkuose, ištremtas po kurio laiko grįžęs gydė Vilniuje; 1875 m. išspausdino Wody mineralne w Birsztanach. Iš augustaviškio Cisavo kilęs Julijonas Mošinskis (1809 — 1857 m.), 1836 — 1838 m. Panevėžio gydytojas, bet ypačiai išpopuliarėjo, būdamas visuomeniškas, nuo 1840 m., Vilniuje (nuo 1842 m. Jokūbo ligoninės vyriausiasis gydytojas); 1844 m. išspausdino Podróż do Prus, Saksonii i Czech, od-

byta w r. 1838 i 1839, 2 t., 600 pusl., 1850 m. Rady dla matek, 650 pusl. (II leid. 1858 m.), 1855 m. Pierwsze zasady sztuki położniczej, apie 300 pusl. Balstogiškis gydytojas Adomas Buckevičius (1810—1895 m.) rankraštyje yra palikęs O byłych wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu, Książka dla rolników litewskich, 1861 m. išspausdino Gawędy rolnicze między Litwinami. Prof. Jono Volfgango sūnus Ksaveras (apie 1810 — 1864 m.) kurį laiką buvo Druskininkų gydytojas, kuriems 1844 — 1846 m. kas vasarą leido Gardine spausdinamą kurortinį žurnalą „Ondyna“ (bendradarbiavo vasarotojai Teod. Narbutas, J. I. Kraševskis ir kiti), 1849 m. išspausdino kn. Druskienniki, apie 200 pusl. Ukrainoj ir Lenkijoj gydymu vertęsis Pranas Olechnavičius (1812 — 1878 m.) lenkų spaudoje dalyvavo medicinos ir filosofijos klausimais, rašė ir eilėraščius. Motiejus Lovickis (1816 — apie 1890 m.), gydytojas Rusijos pietuose, 1840 — 1858 m. tremtinys Sibire, grįžęs kurį laiką Kauno aps. gydytojas, paskui ligi 1865 m. gavo tarnauti Balstogėje, daug rašė lenkų medicinos žurnaluose ir nemažai pateikė žinių Vilniaus universiteto istorikui Bielinskiui apie medikochirurginės akademijos profesorius ir auklėtinius. 1842 — 1878 m. kurortinis Druskininkų gydytojas, iš Vilniaus miesto kilęs Jonas Pileckis (1821 — 1878 m.) daug padarė šio kurorto vardui išpopuliarinti reklamomis ir straipsniais lenkų ir rusų kalbomis, skyrium dar 1867 m. išleido Kratkij očerk chimičeskich svoistv i cielitelnoi sily Druskenikskich mineralnych vod. Žemaitis Alfonsas Jagminas (apie 1810 — 1856 m.) ligi 1843 m. priverstas tarnauti Rusijos gilumoje, 1846—1856 m. Šiaulių aps. Chrapovickio dvarų gydytojas, 1845 m. išspausdino Kirgizkajsackija stepi i ich žiteli.

Nutraukiame šį sąrašą, įeidami į eilinių gydytojų tarpą, jau ne mokslo veikalais pasireiškiančių, tik sąžiningu savo darbo atlikimu. Vilniaus universitetas 1808 — 1832 m. yra išleidęs apie 750 ir Vilniaus akademija per 750 gydytojų, tad drauge per pusantro tūkstančio, neskaitant to nežinomo, bet neperdidžiausio skaičiaus, kurį išleido 1780 m. ėmusi dirbti Vyriausioji Lietuvos Mokykla ir ligi 1808 m. perėmęs jos klausytojus Vilniaus Universiteto medicinos fakultetas. Šis universiteto parengtų gydytojų skaičius turėjo aptarnauti ne vien didelę Lietuvos, Gudijos, iš dalies Ukrainos teritoriją, kuriai universiteto darbas buvo ski-

riamas, bet ir daugiausiai didžiausius pačios Rusijos plotus, kurių rusų universitetai savo jėgomis aprūpinti nestengė. Dar 1806 m. prie Vilniaus universiteto prof. Juozo Franko pasiūlymu buvo įsteigtas Gydytojų Institutas (medicinos studentų seminarija), veikęs ligi akademijos uždarymo, tad ligi 1842 m., kuris valdžios lėšomis kasmet išlaikė po 30 studentų, paskui po 50, nuo 1820 m. po 100 ir nuo 1832 m. po 200, o šie už tai, baigę mokslus, turėjo jai atitarnauti po 7 metus.Tuo remdamasi, caro vyriausybė skyrė jaunus Instituto išlaikytinius daugiausiai į giliosios Rusijos gubernijas. Šis Rusijai tenkąs vilniečių skaičius didėjo ir dėl nepaprastų atsitikimų, kai, pav., dėl 1837 — 1839 m. vyriausybės susekto Sim. Konarskio ir kitų slapto politinio veikimo apie 300 Vilniaus medicinos studentų ir jau baigusių gydytojų gavo nukentėti, išvežti kareiviais giliojon Rusijon, paskui daugeliui gavus teisę mokslus baigti vis vien teko gydytojais tarnauti Kaukaze, Sibire ir kitur. Taigi daugumas baigusių Vilniaus mokslus gydytojų negavo dirbti savo krašte, nė paskui, jau baigę privalomą tarnybą, bet svetur sukūrę šeimas, sutapę su rusų visuomene ir aplinka, paprastai nebegrįždavo, nebent retas kuris pasenęs, dažnai paliegęs — čia baigti savo dienas.

Peržiūrint Vilniaus mokslus baigusiųjų gydytojų sąrašą, krinta į akis lietuviškųjų, dažnai gerokai aplenkintų, bajoriškų ir nebajoriškų pavardžių gausumas, iš kurio kiek sau pasipešiokime: Auzbikovič, Balevičiai, Balandovičiai, Banialevič, Beresnevič, Bernatovič, Bieldzieševski, Bijeiko, Bitovttai, Bočkovski, Bovbelski, Bukšos (Bukša), Burba, Buldeskut, Cvirko, Darkševičiai, Dimša, Dovgiallos (Dovgiallo), Dovgvillovič, Dovnar, Einarovič, Eissimontai, Gaštovt, Giedroić, Giedvillo, Gieležinski, Giminič, Gintovt, Gobiatto, Goilikovski, Jakštovič, Jakubinski, Jucevič, Judzevič, Jurgievič, Jurša, Juškievičiai, Karvovski, Kiedrovski, Kiersnovski, Kirkievič, Klongievič, Klimovič, Kodź, Koreva, Kučinski, Kuprevičiai, Kušelevski, Lego, Labanovskiai, Labecki, Labinski, Lavrinovič, Loiba, Loikos (Loiko), Lopušinskiai, Lopuševič, Liutkievič, Mackievič, Mikucki, Mikulski, Misievič, Misiukievič, Miškiel, Mitkievič, Naginievič, Niekraš, Niemekša, Olekievič, Ošmieniec, Pankievičiai, Parnikiel, Paškovski, Persikievič, Petrellevič, Pieculevič, Piotraško, Piper, Popeikos, Požerski, Radkievič, Radzivillovičiai, Radzkievič, Ranvid, Ratai-

ski, Rodkievič, Rimkievič, Rimgailo, Rukuižos (Rukuiža), Rutkovskiai, Samovič, Siavcillo, Sienkievič, Skiterovič, Spiros (Spira), Stanievič, Stankievič, Stasiulevič, Statkovski, Sturgulevski (raš. Sturgólevski), Sutkievič, Syrvid, Šaniukievič, Šimkailo, Šimkievičiai, Šimkovič, Šipillo, Šiško, Šukievič, Šuplevič, Taroni, Tarulevič (raš. Tarólewicz), Tolkin, Toviański, Trinkovskiai, Vakaliński, Varačiński, Veilep, Veitko, Vencenovič, Vitort, Voitkievičiai, Voitkovski, Voižgiallo, Zagorskiai (vienas rašėsi jau Zahorski), Žilevič, Žudra. Tik mažas jųjų nuošimtis yra Lietuvoje likęs, o jau ką bekalbėti apie Naginevičių ar Šunevičių lietuviškosios sąmonės išsilaikymą; Simanų Daukantų ne kiek jų tarpe berasime.

Iš šių pusantro tūkstančio gydytojų išskirsime dar keliasdešimt, kurie savo visuomenėje įgijo platesnio garso, šiaip kuo svariau buvo pasireiškę ar kuo kitu (kilimu, darbo vieta, santykiais su reikšmingais vyrais) yra mums įdomūs; tai bemaž atsitiktinis sąrašas, nes, be abejo, daugkart daugiau būtų galima čia iškelti vertingų gydytojų, savo darbu daktaro vardui Lietuvoje suteikusių garbingą pagrindą, jei istoriografijoje būtų likę apie juos aiškesnių žinių. Kitų neįtraukėme tiesiog pabūgę perdaug ištęsto sąrašo.

Kauno gimnazijos gydytojas Juozas Aleksandros Bartoševičius (apie 1803 — apie 1867 m.). Simano Daukanto brolis Aleksandras (1805 — 1841 m. Chersone), iš pradžių Minsko karo ligoninės ordinatorius, paskui Jakutų pulko bataliono gydytojas. Skuodo gydytojas nuo 1815 m., apie 1830 m. Rygon išsikėlęs Jonas Dirvianskis (apie 1790 — apie 1842 m.). Charkive pagarsėjęs akušeris (ligi 1845 m. terapeutinės ir ginekologinės klinikos ordinatorius) Vladislovas Frankovskis (1818 Moziriaus aps. — 1895 m.). Pagarsėjęs diagnostas Ignas Gołębiowski (1816 Vilniuje — 1885 m., 1843 m.), Kauno miesto gydytojas, paskui tarnavęs Ukrainoje ir Varšuvoje. Lenkijoje pagarsėjęs varšuvietis Liudvikas Grabovskis (1813 — apie 1895 m.). Nuo 1833 m. Kauno gydytojas Leonardas Jakubovskis (apie 1895 — apie 1870 m.). Padalėnas Povilas Janovickis (apie 1800 — 1869 m.), nuo 1824 m. Alsėdžių, Telšių ir Varnių gydytojas. Gudas Jurgis Janovskis (apie 1803 — apie 1838 m.), 1827—1838 m. vysk. J. A. Giedraičio gydytojas. Prof. Volfgango seserietis Juozas Jankovskis (1789

— 1830 m.), 1812 — 1819 m. Lydos aps. gydytojas, 1819 — 1830 m. Troškūnų mokyklos gydytojas. Švenčioniškis Juozas Jasiukavičius (1798 — 1854 m.) buvo Daugpilio miesto ir aps. gydytojas. Jonas Kamienskis (apie 1800—1857 m.), nuo 1824 m. Rygos, paskui Šiaulių miesto gydytojas, pagaliau, Raseinių aps. gydytojas. Įgijęs populiarumo 1825 — 1842 m. Archangelske, nuo 1842 m. Kijeve chirurgas Petras Klionovskis (apie 1800 — 1870 m.). Žemaitis Kazys Kiberkštavičius (apie 1810 — 1883 m.), nuo 1835 m. gydė Žemaičiuose, paskui Gudijoje, kur pagaliau ūkiu tesivertė. Vincas Konstantinavičius (apie 1812 — 1864 m.), 1837 — 1858 m. tarnavo Rusijos gilumoje, nuo 1858 m. gydė Vilniuje, paskui Švenčionių aps. Iš Vilniaus miesto kilęs Liudvikas Liachavičius (1811 — 1880 m.) ten visą amžių išgyveno, ten mokslus išėjo, ten ir Lietuvai chirurgu išgarsėjo; 1836 — 1850 m. karo ligoninės ordinatorius, 1858 — 1880 m. Savičiaus ligoninės vyriausiasis gydytojas. Vilniaus kurpiaus Kazimiero Lunkevičiaus sūnus ir gydytojo Jono brolis Viktoras (apie 1810 — apie 1890 m.), nuo 1833 m. Vilniuje gydęs, paskui Salose Marikonių gydytojas, pagaliau tarnavo Kaukaze; Lietuvoje įgijo vardą žiniomis ir sąmojum.

Iš Gudijos kilęs ir Gudijoj vertęsis Ferdinandas Novickis (1812 — 1903 m.), 1863 m. ištremtas, 1880 m. grįžęs apsigyveno Vilniuje; mirė paskutiniuoju Vilniaus akademijos auklėtiniu. Prof. Onacevičiaus pusbrolis Ant. Hilaras Onacevičius (apie 1810 — 1869 m.) 1839 — 1869 m. tarnavo Kazanėje, Petrapilyje, Teodozijoje, Smolenske, kurį laiką (1853 — 1857 m.) buvo Vilniaus karo ligoninės vyriausysis gydytojas. Naugardėlietis Ignas Ožechovskis (lenk. Orzechowski, 1807 — 1886 m.), 1830 — 1886 m. įgarsėjęs Naugardėlio gydytojas, testamentu užrašęs 200.000 rublių labdaros tikslams. Adomas Pienkevičius (apie 1812 — 1879 m.) nuo 1837 m. kurį laiką Ukmergės gydytojas, paskui gyvenęs Minsko gub. guduose, lenkų spaudoje pasireiškė A. Rustejkos poetu, 1835—1836 m. išleido Wybór poezyi z pisarzów polskich 7 t., 1837 m. almanachą „Bojan". Varšuviškis Aleksandras Pšistanskis (lenk. Przystański, 1817 — 1895 m.), 1839 — 1863 m. gydė Žemaičiuose (Raseiniuose ir kitur), 1864 — 1869 m. ištremtas gyveno Orenburgo gub. Troicke, pask. Varšuvoje; gyvai bendradarbiavo lenkų medicinos laikraščiuose. Mokslus ėjęs Vyriausioje

Mokykloje ir universitete Jurgis Reikovskis (1772 — 1831 m.), įgarsėjo Vilniaus gydytoju, taip pat ir jo sūnėnas Donatas (1814 — 1892 m.). Matematikos prof. Revkovskio sūnėnas Karolis Revkovskis (apie 1812 — 1862 m.) išpopuliarėjo Molėtų gydytoju. Julijonas Rimša (apie 1805 — apie 1860 m.) nuo 1832 m. garsėjo Joniškėlio gydytoju. Iš Žemaitijos kilęs Karolis Schoenbach (apie 1780 — 1815 m.) nuo 1808 m. gydė Skuode. Petras Smuglevičius (apie 1815 — apie 1875 m.), 1840—1841 m. dar studentu suimtas, paskui ūkininkavo Svirlaukio (Neu-Bergfried) dvare netoli Mintaujos, kur 1855 — 1859 m. buvo priglaudęs Simaną Daukantą.

Pelicijonas Martynas Sviderskis (apie 1795—1843 m.), 1809 — 1843 m. Joniškėlio Karpio mokyklos gydytojas. Julijonas Titius (1820 — 1898 m.), Vilniuje gimęs ir išsimokslinęs pažangusis Vilniaus gydytojas, išvykose į Vak. Europą sekęs tenykščiu mokslu, Vilniaus senovės žinovas ir pouniversitetinių tradicijų išlaikytojas. Iš Žemaitijos kilęs Juozas Underavičius (apie 1815 — apie 1890 m.), 1838 — 1844 m. tarnavo pulko gydytoju, paskui vertėsi Žemaičiuose laisva gydytojo praktika. Valuinietis Leonas Uščapovskis (1789 — 1847 m.) kurį laiką buvo Zubovų gydytojas Žemaičiuose. Jonas Vierbickis (lenk. Wierzbicki, apie 1815 — 1880 m. pasikorė), Konarskio byloje ištremtas Kaukazan kareiviu, įsitarnavo karininku ir virto gydytoju, apie 1860 m. grįžo į Vilnių, stebindamas dievuotąją sostinės visuomenę savo netikėjimu ir laisvamaniškumu. Stanislovas Vikšemskis (1807 — 1875 m.), nuo 1840 m. populiarus Vilniaus gydytojas ir gydytojų draugijos veikėjas. Liudvikas Žibaila (lenk. Żybajło, 1812 — apie 1875 m.), nuo 1838 m. Kauno (iš pradžių kariuomenės) gydytojas. Iš Vilniaus aps. Budriškių kilęs Jonas Žickis (1815 — 1875 m.), 1837 — 1848 m. Vilniuje, 1848 — 1855 m. giliojoje Rusijoje (kariuomenės gydytojo) tarnyboje, paskui Suvalkuose ir Augustave, nuo 1861 m. gyveno dvare netoli Vilniaus; sako, palikęs medžiagos Vilniaus universiteto istorijai.

Nestengdami iš paskelbtosios istorinės medžiagos iškelti, be profesorių, dar kitų veterinarijos moksle ar praktikoje pasireiškusių gydytojų vilniečių, kurių dar didesnis nuošimtis gavo tarnauti Rusijoje, pasitenkinkime vėl lietuviškesnių pavardžių atrinkimu: Dirmont, Egierd, Eisimont, Garnyš, Giedroić, Gurkleit,

Jurgutovič, Kagiel, Kierovski, Kiežun, Klineiko, Koštovtt, Korbutt, Lenkievičiai, Misievič, Petrulevič, Radzivinovič, Saduński, Styro, Šeputovič, Šulevičiai, Volosievič.

Vilniuje mokslus išėjusiųjų farmacininkų tarpe nei vienos lietuviškos pavardės nerandame.

Pabaigai dar kartą žvilgterėjus į aukštosios Vilniaus mokyklos išeitąjį kelią, dar aiškesnė pasirodo jos reikšmė Lietuvai, tiek istorinei, taigi su Gudija ir Ukrainos dalim, tiek ir tautinei, dar Lenkijai ir net Rusijai. Lietuviai, gudai, lenkai, iš dalies žydai ir kiek totoriai, rusai, labiau ar mažiau, savo mokslui ir kultūrai yra iš jo pasisėmę. Tad nestebėtina, jog universitetą ir akademijas uždarius ištisos Lietuvos šviesuomenės kartos svajojo apie savo universiteto atgaivinimą, organizacijos ir veikėjai (1843, 1858, 1904 — 1905, 1909 — 1910 m.) darė žygių jam atgaivinti, atbūdusi lietuvių tauta net plačiau ėmė jo reikalauti, iki 1918 m. gruodžio mėn. 5 d. Lietuvos Valstybės Taryba paskelbė jį atgaivinanti. Nuo to laiko prasideda naujojo Lietuvos (Vilniaus ir Kauno) universiteto istorija, kuri jau išeina iš šios mūsų apžvalgos ribų.

Viekšniai, Mažeikių apskr. 1940. VII. 27 d.

L I T E R A T Ū R A.

M. Baliński Historya miasta Wilna 2 t. 1837 — 1840 m.

J. I. Kraszewski Wilno od początków do 1750 r. IV t. 1840 m.

J. Jaroszewicz Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji 3 t. 1844—1845 m.

M. Baliński Dawna akademia wileńska 1862 m.

J. Bieliński Uniwersytet wileński 3 t. 1899 — 1900 m.

L. Tur (L. Janowski) Uniwersytet wileński i jego znaczenie 1903 m.

L. Janowski Wszechnica wileńska 1578 — 1842 (1921 m.).

Stan. Załęski Jezuici w Polsce 5 t. 1901 — 1906 m.

Stan. Bednarski Geneza akademji wileńskiej (Księga pamiątkowa uniwersytetu wileńskiego I) 1929 m., p. 1—22.

M. Biržiška Svetimosios kalbos lietuvių rašto istorijoje (jo rink. Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos I) 1931 m., p. 55—69.

M. Biržiška Jėzavitų mokyklos teatras Lietuvoje (ten pat I) 1931 m., p. 101—149.

M. Biržiška Perimant Vilniaus Universitetą („Naujoji Romuva" 1940 m. 101 nr.).

Br. R. Vilniaus Universitetas („Lietuviškas Baras" 1935 m. 3(8) nr.).

Stan. Kot Aron Aleksander Olizarowski (Księga pamiątkowa uniwersytetu wileńskiego I) 1929 m.

Iks (Jonas Basanavičius) Šv. Jono bažnyčia ir lietuvių kalba Vilniuje 1913 m.

A. Pogodin Vilenskij učebnyi okrug (1803 — 1831) 1902 m.

M. Brensztejn Bibljoteka uniwersytecka w Wilnie 1925 m.

M. Biržiška Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu („Visuomenė" 1910—1911 m. ir skyrium) 1921 m. (ir 1931 m. rink. Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos I).

Pr. Augustaitis Pierwiastki litewskie we wczesnym romantyzmie polskim 1911 m. (liet. Lietuvybės elementai ankstyvajame lenkų romantizme 1921 m.).

V. Maciūnas Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje („Darbai ir Dienos" VIII) 1939 m.

S. Stankiewicz Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej I (do roku 1830) 1936 m.

L. Janowski Słownik biobibliograficzny dawnego uniwersytetu wileńskiego 1939 m.

M. Biržiška Čartoriskiai („Lietuviškosios Enciklopedijos" V t.) 1936 m.

M. Biržiška Čackiai (ten pat V t.) 1936 m.
J. Bieliński Cesarskie Towarzystwo lekarskie wileńskie 1889 m.
Wł. Zahorski Zarys dziejów cesarskiego Towarzystwa lekarskiego w Wilnie 1898 m. (iš 1897—1898 m. „Pamiętnik Towarzystwa lekarskiego warszawskiego").
J. Bieliński Szubrawcy w Wilnie 1910 m.
M. Biržiška Filomatai, filaretai, filadelfistai („Lietuv. Encikl." VIII t.) 1940 m.
L. Janowski Ateny litewskie 1912 m. (iš jo rink. W promieniach Wilna i Krzemieńca 1823 m. p. 1—16).
S. Małachowski - Łempicki Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1776 — 1822) 1930 m.
M. Biržiška Chodzka („Liet. Enc." V t.) 1936 m.
M. Biržiška Baužas („Liet. Enc." III t.) 1934 m.
M. Biržiška Simanas Daukantas („Liet. Enc." VI t.) 1937 m.
M. Biržiška Čečeta („Liet. Enc." V t.) 1936 m.
A. Janulaitis Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1817 — 1819) 1929 m.
L. Janowski Lata uniwersyteckie Juljusza Słowackiego 1909 m. (jo rink. W promieniach Wilna i Krzemieńca 1923 m., p. 90—140).
L. Janowski O pismach historycznych i literackich Jundziłła (tame pat rink., p. 17—89).
Stan. Jundziłł Cudzoziemcy w uniwersytecie wileńskim („Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk" III 1909 m., p. 43—46).
Sobarri (Ad. Hon. Kirkor) Obrazki litewskie 1874 m.
Plat. Žukovič O professorach bogoslovskago fakulteta vilenskago universiteta („Christianskoje čtenije" ir skyr.) 1888 m.
J. Bieliński Stan nauk lekarskich za czasów Akademji medyko-chirurgicznej wileńskiej 1889 m.
Franc. Alb. Simon Academiae ecclesiasticae romano — catholicae Petropolitanae origo et fata 1885 m. ir De Seminario principali Vilnensi 1887 m.
M. Biržiška Cappelli („Liet. Enc." IV t.) 1936 m.
Aug. Janulaitis Ignas Danilavičius I 1932 m.
M. Biržiška Groddeck („Liet. Enc." IX t.) 1940 m.
J. Oko (red.) Z dziejów filologji klasycznej w Wilnie 1937 m.
J. Oko Seminarjum filologiczne Gotfr. Ern. Grodka („Rozprawy i materjały Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie IV 3 1933 m., p. 1—92).
M. Biržiška Bécu („Liet. Enc." III t.) 1935 m.
M. Biržiška Iš Vilniaus studentų darbų (jo rink. Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos II t. 1938 m., p. 182—184).
M. Biržiška Žemaitis Pr. šemeta — Ad. Mickevičiaus bičiulis (ten pat II t. 1938 m., p. 83—112).
G. Korbut Literatura polska od początków do wojny światowej II leid., II, III ir IV t. 1929 — 1931 m.

P. Galaunė Vilniaus meno mokykla (1793 — 1831) 1928 m.
P. Galaunė Tapytojas Juozas Aleškevičius (1777 — 1830) 1927 m.
St. Cywiński Wilno w literaturze i literatura w Wilnie (iš leid. Wilno i ziemia wileńska II t. 1937 m., p. 73—106).
J. Poplatek Powstanie Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1582 — 1585 („Ateneum Wileńskie" 1929 m.).
J. Poplatek Zarys dziejów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1585 — 1773 („Ateneum Wileńskie" 1930 m.).
J. Poplatek Wykaz alumnów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1582 — 1773 („Ateneum Wileńskie" 1936 m.).
Wikt. Worotyński Seminarjum Główne w Wilnie (leid. „Studja Teologiczne" VII) I. 1935 m. ir II („Studja Teologiczne" X) 1938 m.
Jan. Iwaszkiewicz „Plemię Sarmatów" („Ateneum Wileńskie" 1923 m.).

TURINYS